

Maaseutumaiseman muutos, arvottaminen ja eurooppalainen maisemayleissopimus

Katriina Soini,
Eija Pouta,
Tapani Kivinen,
Marja Uusitalo (toim.)

Maa- ja elintarviketalous 135
152 s.

Maaseutumaiseman muutos, arvottaminen ja eurooppalainen maisemayleissopimus

Katriina Soini,
Eija Pouta,
Tapani Kivinen,
Marja Uusitalo (toim.)

ISBN 978-952-487-208-9 (Verkkojulkaisu)

ISSN 1458-5081 (Verkkojulkaisu)

www.mtt.fi/met/pdf/met135.pdf

Copyright

MTT

Kirjoittajat

Julkaisija ja kustantaja

MTT Taloustutkimus, Luutnantintie 13, 00410 Helsinki

www.mtt.fi/mttl

Jakelu ja myynti

MTT Taloustutkimus, Luutnantintie 13, 00410 Helsinki

Puhelin (09) 56 080, telekopio (09) 563 1164

sähköposti julkaisut@mtt.fi

Julkaisuvuosi

2008

Kannen kuvat

Visuaalinen maisemaseuranta:

Martina Motzbäuchel, Oiva Hakala

Maaseutumaiseman muutos, arvottaminen ja eurooppalainen maisemayleissopimus

Katriina Soini^{1,4}, Eija Pouta¹, Tapani Kivinen² ja Marja Uusitalo³ (toim.)

¹) MTT (Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus), Taloustutkimus, Luutnantintie 13, 00410 Helsinki, etunimi.sukunimi@mtt.fi

²) MTT (Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus), Kotieläintuotannon tutkimus, Vakolantie 55, 03400 Vihti, etunimi.sukunimi@mtt.fi

³) MTT (Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus), Kasvintuotannon tutkimus, Eteläranta 55, 96300 Rovaniemi, etunimi.sukunimi@mtt.fi

⁴) Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, PL 35, 40014 Jyväskylän yliopisto, etunimi.sukunimi@jyu.fi

Tiivistelmä

Suomalainen maaseutumaisema on tärkeä kansallinen voimavara. Siksi maaseutumaiseman kehitys kiinnostaa niin päätöksentekijöitä, suunnittelijoita, kansalaisia kuin maiseman tuottamisesta ja hoidosta käytännössä vastaavia tahoja, kuten viljelijöitä ja muita maaseudun yrittäjiä, maanomistajia sekä erilaisia järjestöjä ja yhdistyksiä. Eurooppalainen maisemayleissopimus, jonka Suomi hyväksyi joulukuussa 2005, tuo omat velvoitteensa maisemakysymysten tarkasteluun yhteiskunnallisessa päätöksenteossa ja toiminnassa.

MTT järjesti 9.11.2007 yhdessä Suomen Maataloustieteellisen Seuran ja Kulttuurinen kestävyys maaseudulla -tutkijakoulutusohjelman kanssa seminaarin, joka lähestyi erityisesti tuotantomaisemien yhteiskunnallista arvoa monitieteisesti. Maisemaa tarkasteltiin maisemahistorian, maisemarakenteen ja maisemakuvan, sekä maiseman sosio-kulttuuristen ja taloudellisten merkitysten näkökulmista. Seminaari nosti esiin myös arvottamisen eettisiä lähtökohtia ja reunaehtoja.

Tähän julkaisuun on koottu seminaarissa pidettyjä esitelmiä. Julkaisun tavoitteena on tuoda esille eurooppalainen maisemayleissopimus ja sen tutkimukselle asettamat haasteet. Maiseman arvottaminen on tärkeä osa maisemayleissopimuksen tavoitteiden toteuttamista. Näin ollen julkaisulla pyritäänkin luomaan kokonaiskuva maisematutkimuksessa käytettyihin arvottamismenetelmiin.

Julkaisun ensimmäisessä osassa tarkastellaan maiseman arvottamisen lähtökohtia, eurooppalaisen maisemayleissopimuksen muotoutumista ja keskeistä sisältöä. Tämän jälkeen pureudutaan maisemarakenneanalyysimenetelmään maisemasuunnittelun keinona, sekä karttojen ja valokuvauksen mahdollisuuksiin ja haasteisiin maisemamuutoksen dokumentoinnissa. Seuraavissa artikkeleissa maiseman arvottamismenetelmiä lähestytään maiseman käyttäjien laatuarvioiden ja kokemuksellisen kävelymenetelmän avulla. Lopuksi maisemamuutosta tarkastellaan yhteiskunnallisen muutoksen kehyksessä ja taloustieteen tutkimusongelmana, maisemahyötyjen ja -haittojen mittaamisen kautta. Julkaisun kolmannessa osassa luodaan katse maisemamuutoksen tulevaisuuteen yhtäältä kestävästä kehityksen näkökulmasta ja toisaalta globaalin ruuantuotannon kehyksessä.

Avainsanat: maisema, maaseutu, arvottaminen, maisematutkimuksen menetelmät, eurooppalainen maisemayleissopimus

Rural landscape change, valuation and the European Landscape Convention

Katriina Soini^{1,4}, Eija Pouta¹, Tapani Kivinen²) and Marja Uusitalo³) (eds.)

¹) MTT Agrifood Research Finland, Economic Research, Luutnantintie 13, FI-00410 Helsinki, Finland, firstname.lastname@mtt.fi

²) MTT Agrifood Research Finland, Animal Production Research, Vakolantie 55, FI-03400 Vihti, Finland, firstname.lastname@mtt.fi

³) MTT Agrifood Research Finland, Plant Production Research, Eteläranta 55, FI-96300 Rovaniemi, Finland, firstname.lastname@mtt.fi

⁴) University of Jyväskylä, Department of Social Sciences and Philosophy, P.O.Box 35, FI-40014 University of Jyväskylä, firstname.lastname@jyu.fi

Abstract

Rural landscape is an essential part of our national resources. Therefore, rural landscape development is in the interest of decision-makers, professionals in landscape planning, landscape ecologists, citizens as well as those, who are actively producing or maintaining rural landscape like farmers and other rural entrepreneurs, some associations and NGOs. European Landscape Convention, which Finland ratified in December 2005, has brought along duties regarding landscape planning, institutional practices and regulation. A major part of the Finnish cultural landscapes are shaped by primary production. For that reason Agrifood Research Finland is an important actor in the field of multidisciplinary landscape research.

On 9th November 2007, MTT organised in Helsinki a seminar, which established a fruitful forum for discussing distinct landscape approaches and methodologies, and their applicability in the decision making and planning. The edited papers of the presentations are gathered into this publication. The main objective of this report is to introduce the European Landscape Convention, its background and content as well as challenges for landscape research. As the distinct perceptions and values of the landscape are in the heart of the Landscape Convention, the publication aims to give a broad view for various methodologies exploited in landscape research.

In the first part of the publication the challenges and main approaches of multidisciplinary landscape research are introduced. Moreover, the background and the content of the European Landscape Convention are analysed. Thereafter, the focus is laid on the valuation methods: mapping and photography as means to describe and analyse landscape development; landscape structure analysis as a tool in the landscape planning; landscape as a social representation; and as an object of economic valuation. In the third part of the publication the future of landscape is examined in the context of sustainable development and global food and energy production.

Key words: landscape, valuation, rural areas, landscape methodologies, European Landscape Convention

Esipuhe

Maaseutu on määritelmällisesti aluekäsite: se on meille tila ja maisema - sekä konkreettisesti että kuvainnollisesti, mielen tasolla.

Hoidettu maisema ja luonto sekä puhtaat vesistöt edistävät todistettavasti viihtyvyyttä, maaseudun vetovoimaa ja sen elinkeinoja. Maaseutumaisema on yksi niistä maaseudun kehittämisen resursseista, joissa on edelleen paljon jäsentämätöntä potentiaalia. Maisemasta huolehtimiseen tarvitaan jatkuvasti uusia, tehokkaampia järjestelmiä ja politiikkakeinoja. Tällä teoksella MTT pyrkii monitieteisen tutkimuksen keinoin selkiyttämään ja syventämään käsitystämme maaseutumaisemasta, sen arvottamiseen liittyvistä ongelmista ja mahdollisista näkökulmista, sekä kansainvälisestä sopimuksesta maisemanäkökulman vahvistamiseksi suunnittelussa ja päätöksenteossa.

Maaseudun kulttuurimaisema on tulosta ihmisen ja luonnon vuosituhantisesta vuorovaikutuksesta, se on enimmäkseen hitaassa mutta jatkuvassa muutoksessa. Erityyppisillä maaseutualueilla muutoksen nopeus ja mittakaava vaihtelee. Vaikka maaseutumaiseman ja luonnon arvo tunnustetaan, niitä koskevaan hyödyntämiseen ja maankäyttöön liittyy myös kiistanalaisuutta ja ristiriitoja, joita meidän on yhteiskuntana kyettävä ratkaisemaan. Tämä julkaisu tarjoaa välineitä erilaisten, osin yhteismitattomien mutta yhtä lailla perusteltavissa olevien näkemysten artikuloimiseen ja käsittelyyn.

Maaseudun maisematutkimus on osa MTT:n maaseutututkimusohjelmaa, Mahdollisuuksien maaseutua. Uudella tutkimusorientaatiollaan MTT vahvistaa rooliin kansallisessa ja kansainvälisessä maaseutu- ja maisematutkimuksessa. Tämä julkaisu esittelee kootusti MTT:n kasvavaa monitieteistä maisematutkimusta ja yhteistyötä vastaavaa työtä tekevien tutkimusorganisaatioiden kanssa.

Käsillä olevaan julkaisuun on koottu Helsingissä 9.11.2007 MTT:n yhdessä Maataloustieteellisen seuran ja Kulttuurinen kestävyys maaseudulla -tutkijakoulutusohjelman kanssa järjestämän seminaarin satoa. Tässä yhteydessä haluan seminaarijärjestäjien puolesta lausua lämpimät kiitokset kaikille seminaariin, ja erityisesti tämän julkaisun tuottamiseen osallistuneille MTT:n yhteistyötohoille.

Helsingissä, joulukuun 1. päivänä 2008

Hilkka Vihinen
maaseutupolitiikan professori
Mahdollisuuksien maaseutu -tutkimusohjelman koordinaattori

Sisällysluettelo

I Eurooppalaisen maisemayleissopimuksen haasteet tutkimukselle

Maiseman arvottaminen monitieteisenä tutkimushaasteena <i>Katriina Soini, Eija Pouta, Tapani Kivinen ja Marja Uusitalo</i>	9
“Maisemasopimusten” käytäntö ja oikeudenmukainen maisema: eurooppalainen maisemayleissopimus <i>Kenneth R. Olwig</i>	20

II Maisemanarvottamisen menetelmällisiä valintoja

Maisemarakenneanalyysi suunnittelun lähtökohtana <i>Marja Uusitalo</i>	37
Kartta-aineistot maaseudun maisemamuutoksen kuvaajana <i>Tapani Kivinen</i>	50
Valokuva maisemamuutoksen dokumentoinnissa <i>Tapio Heikkilä</i>	59
Maiseman havainnollistaminen ja käyttäjien arviot maiseman laadusta <i>Eeva Karjalainen</i>	73
Kävelymenetelmä maiseman arvottamisessa <i>Anne Katarina Keskitalo</i>	89
Suoviljelymaisema yhteiskunnallisena kertomuksena <i>Minna Tanskanen</i>	96
Viljelymaisema julkishyödykkeenä <i>Eija Pouta ja Maija Salmiovirta</i>	113

III Maiseman tulevaisuus ja arvot

Kestävän kehityksen maisema <i>Katriina Soini</i>	133
Ruoantuotanto – ikkuna globaaliin maaseutumaisemaan <i>Juha Helenius</i>	150

I

**Eurooppalaisen maisemayleissopimuksen
haasteet tutkimukselle**

Maiseman arvottaminen monitieteisenä tutkimushaasteena

Katriina Soini^{1,4)}, Eija Pouta¹⁾, Marja Uusitalo²⁾ ja Tapani Kivinen³⁾

¹⁾ MTT (Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus), Taloustutkimus, Luutnantintie 13, 00410 Helsinki, etunimi.sukunimi@mtt.fi

²⁾ MTT (Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus), Kasvintuotannon tutkimus, Eteläranta 55, 96300 Rovaniemi, etunimi.sukunimi@mtt.fi

³⁾ MTT (Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus), Kotieläintuotannon tutkimus, Vakolantie 55, 03400 Vihti, etunimi.sukunimi@mtt.fi

⁴⁾ Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, PL 35, 40014 Jyväskylän yliopisto, etunimi.sukunimi@jyu.fi

Maaseutumaiseman muutos

Maaseudun kulttuurimaisema on jatkuvassa muutoksessa. Muutoksen moottorina ovat puoli vuosituhatta toimineet peruselintarvikkeiden tuotannon muuttuvat käytännöt. Runsaan sadan vuoden aikana maisemaa on lisäksi muovannut tehostuvan metsätalouden toiminta. Suomessa on avointa maatalousmaisemaa noin 2 260 milj. hehtaaria (Niemi & Ahlstedt 2008), ja loppuosa lähinnä vesistöjen pirstomaa metsämaisemaa. Maisema on kulttuurinen kartta, johon on tallentunut vuosisatainen sukupolvien työ kerroksittain: Eri sukupolvet ovat raivanneet ja laajentaneet vainioita, laskeneet järviä ja raivanneet soita pelloiksi. Kylätontit ja maantiet kertovat asutusrakenteen kehityksestä ja maaseudun sosiaalisesta historiasta. Maiseman kerroksellisuus on peili, joka heijastaa luontotekijöiden lisäksi asutusrakenteen kasvua, viljelytekniikoita ja kunkin historiallisen vaiheen maatalouspolitiikan tarkoituksia.

Hoidetun maaseutumaiseman arvo ja merkitys suomalaisen maaseudun elinvoimaisuudelle, biodiversiteetille, suomalaiselle kulttuurille ja identiteetille tunnustetaan yleisesti. Maaseutumaisema muodostaa siten merkittävän resurssin maaseudun kehittämiseksi, luonnonvarojen kestäväälle käytölle ja ihmisen hyvinvoinnille. Tähän resurssiin kohdistuu kuitenkin paljon muutospaineita. Etelä-Suomen *viljelymaisemia* vaivaa monin paikoin yksipuolinen kasvilajisto ja viljelyn intensiivisyys. Sen sijaan Itä- ja Pohjois-Suomen viljelymaisemien ensisijainen uhka on umpeenkasvu. Ilmastonmuutos muuttaa kasvinviljelyn olosuhteita ja viljelykasvivalikoimaa. Muutoksen ennakoidaan olevan erityisen nopeaa Pohjois-Euroopassa. Maatalouden vesiensuojelun ja monimuotoisuuden edistämisestä ja peltojen käytön vaihtoehdoista ravinnon- ja energiantuotannossa sekä ympäristönsuojelussa keskustellaan aktiivisesti.

Myös *yhdyskuntarakentaminen* aiheuttaa muutospaineita maaseutumaisemaan. Asutuksen leviäminen kaupunkien läheisille avoimille peltomaisemille muodostaa oman suunnitteluhaasteensa. Pohjois-Suomessa haasteita syntyy erityi-

sesti siitä, kun matkailurakentaminen leviää visuaalisesti ja ekologisesti herkille avoimille tunturi- ja kyläalueille. Ilmastonmuutos edellyttää yhdyskuntarakenteen kehittämistä energiatehokkaammaksi ja kokonaan uusia energiatuotanto (peltoenergia, tuulivoimalat) ja -siirtämisteknologioita, joilla on myös merkittäviä maisemallisia vaikutuksia. Ilmastopöytäselvitykset voivat vauhdittaa maaseudun rakenteellista muutosta. Maaseudun kasvukeskukset tiivistyvät, taajamien kerrosluvut kasvavat ja Suomen kaupungistuminen voimistuu. Samalla syrjäisen maaseudun kylien taantuminen nopeutuu. Vihersuunnittelulla on yhä tärkeämpi rooli yhdyskuntarakenteiden tiivistyessä ja viljelemättömien peltoalueiden ja perinnemaisemien hoidossa. Maaseutumaisemassa kohtaavat paitsi erilaiset tuotannon ja kulutuksen muodot, myös erilaiset ja yhä ristiriitaisemmat *toiveet ja arvotukset*, jotka tulisi ottaa suunnittelussa huomioon. Maaseutumaiseman hybridinen luonne syntyy juuri tuotannollisten ja kulutuksellisten elementtien ja niiden arvottamisen osin ristiriitaisestakin kohtaamisesta.

Maaseutumaiseman muutos on toistaiseksi ollut hidasta, usein sukupolvien yli tapahtuvaa, eikä hitaasti tapahtuvien muutosten havaitseminen ei ole helppoa. Maaseutumaiseman hallittua muutosta varten tulee tunnistaa maiseman historiallisten kerrostumien, niin geomorfologisten kuin paikalliskulttuuriin liittyvien, arvot ja merkitys tänä päivänä ja tulevaisuudessa. Maisemaa koskeva tieto toimii pohjana, kun arvioidaan maisemamuutosta ohjaavien keinojen hyväksyttävyyttä ja sopivuutta suunnittelukohteeseen. Tavoitteena on muutos, jossa jälkipolville jätetään merkkejä maiseman kehitysprosesseista ja historiatasoista. Samalla täytyy antaa tilaa maisemaa ja sitä muokkaavan ihmistoiminnan uudistumiselle, mikäli ei ole kysymys yhteisillä päätöksillä perustetuista kulttuurimaiseman suojelukohteista. Jos maisemamuutosta ei ohjata yhteisöllisesti, maisema muuttuu itsestään, joko luonnon omien prosessien ja/tai omistusoikeuden haltijoiden toimesta.

Suunnittelussa ja päätöksenteossa käydään keskustelua maiseman muutoksesta. Siinä on viime kädessä kysymys arvoista. Arvot vaikuttavat siihen, miten ihmisen muokkaa tai käyttää maisemaa. Ne vaikuttavat jopa siihen, miten määrittellemme, näemme ja koemme maiseman tai mittaamme maiseman arvoja (Buchecher ym. 2006). Arvot vaikuttavat siten kaikkialla, ja arvottaminen on toimintaa, jonka avulla arvoista käydään keskustelua. Arvoja voidaan lähestyä joko ihmisen tai luonnon näkökulmasta. Arvokonstruktionistisen näkemyksen mukaan arvot ovat viime kädessä kulttuurisesti määrittyneitä ja sosiaalisen toiminnan tuotteita. Kohteen, tässä tapauksessa maaseutumaiseman arvo, on siten sopimuksellisesti luotu konstruktio.

Maiseman arvottamisen monitieteiset lähtökohdat

Eri tieteenalat ja niiden sisäiset koulukunnat ovat määritelleet maisemaa lukuisin eri tavoin. Esimerkiksi Meinig (1979, 33-48) on löytänyt kymmenen eri tapaa ymmärtää yksi ja sama näkymä, jona maisema usein käsitetään: luontona, luonnonprosessien ja kulttuurisen toiminnan muodostamina elinympäristöinä, ihmisen luomana tuotteena, eri tekijöiden muodostamana systeeminä, ongelmana tai kehittämiskohteena, varallisuutena tai taloudellisena pääomana, ideologiana, historiana, ainutlaatuisena paikkana tai esteettisenä kohteena. Palang (2003) on puolestaan verrannut maisemaa vanhan intialaisen legendan norsuun, jonka olemusta kymmenen sokeaa miestä koetti selvittää käsin tunnustelemalla. Kukin mies sai norsusta eri käsityksen sen mukaan, sattuiiko käteen norsun korva, häntä tai jokin muu osa.

Periaatteessa maisemamääritelmät voidaan kuitenkin kiteyttää kahteen eri näkökulmaan. Maisemaa voidaan tarkastella yhtäältä *alueellisena kokonaisuutena* tai *mentaalisenä rakenteena* (Raivo 1997). Eurooppalainen maisemayleissopimus pyrkii periaatteessa yhdistämään nämä molemmat näkökulmat määritellään maiseman seuraavasti: ”Maisema” tarkoittaa aluetta sellaisena kuin ihmiset sen mieltävät, ja jonka ominaisuudet johtuvat luonnon ja/tai ihmisen toiminnasta ja vuorovaikutuksesta.” (Eurooppalainen maisemayleissopimus, 1. Luku, 1. artikla; kts. tarkemmin luku 2).

Taulukossa 1. on esitelty viisi eri näkökulmaa maisemaan. Ne eroavat tavassaan määritellä maisema, muotoilla maisemaan liittyvä tutkimusongelma ja ratkaista se. *Luonnontieteellisesti* painottunut maisematutkimus ymmärtää maiseman objektiivisena, luonnon ja ihmisen yhteistoiminnan tuotteena. Maisemaa tarkastellaan näkyvien tai mitattavien elementtien ja niiden kronologisen kehityksen kautta. Pyrkimyksenä on luokitella, kartoittaa ja kuvata maisemaa sekä tämän tiedon pohjalta ennustaa tulevaa maisemakehitystä. Luonnontieteellinen näkökulma pyrkii mahdollisimman suureen objektiivisuteen maisemaa ja sen ominaisuuksia kuvatessaan.

Taloudellisesta, humanistisesta ja representatiivisesta näkökulmasta maisemaa tarkastellaan mentaalisenä rakenteena. Näkökulmat sisältävät aina oletuksen arvojen toimijalähtöisyydestä. *Maisemasuunnittelun* näkökulma on soveltava ja se sijoittuu luonnontieteellisen ja toimijalähtöisen arvottamisen välimaastoon. Maisemasuunnittelun tavoitteena on ohjata maisemakehitystä tiettyä tavoitetilaa kohti. Tavallisesti suunnittelu lähtee liikkeelle maiseman fyysisten piirteiden analyysistä. Tämän jälkeen laaditaan erilaisia suunnitteluvaihtoehtoja ja arvioidaan niiden vaikutuksia. Maisemasuunnittelu on ollut pitkään asiantuntijalähtöistä. Suomen maankäyttö- ja rakennuslaki sekä eurooppalainen maisemayleissopimus ovat edellyttäneet muutoksia suunnittelukäytäntöihin. Uusimmissa toi-

Taulukko 1. Viisi eri lähestymistapaa maisemaan. Kukin näkökulma lähestyy maisemaa, sen sisältöä ja suhdetta todellisuuteen eri tavoin. Tätä kautta tutkimusongelma ja maiseman arvottamisen tavat poikkeavat toisistaan. Taulukko on mukaeltu ja täydennetty Jonesin (1991), Karjalaisen (1996) ja Raivon (1996) vastaavista esityksistä.

	Luonnontieteellinen	Suunnittelu-lähtöinen	Taloudellinen	Humanistinen	Representatiivinen
Lähestymistapa	objektiivinen	objektiivinen, arvoladattu	maisema julkishyödykkeenä	subjektiivinen/ intersubjektii- vinen	intersubjek- tiivinen, teks- tuaalinen
Suhde	'on'	tavoitetilä, 'pitäisi olla'	ihmisten mieltymykset, prefe- renssit	kokemuksel- linen (aistit, muistot, tunteet)	merkitysra- kenne, semi- oottinen
Maisema koostuu	kaikki näkyvä	valitut elementit	hyödyt ja kustannukset	välittömät kokemukset ja symbolit	merkit
Tutkimus- ongelma	luonnon toiminnan (muutoksen) ymmärtämi- nen	synteesin teko (tieto) ja valinnan kriteerit tavoitteen- asettelussa (muutos)	maiseman (taloudelli- sen) arvon määrittämi- nen	maiseman nä- kemistapojen tunnistaminen	maisema yhteiskunnal- lisen kehityk- sen peilinä

mintatavoissa otetaan entistä paremmin mukaan (osallistetaan) suunnitteluun ne intressiryhmät, jotka ovat jollain tavoin maisemasta osallisia.

Taloustieteen näkökulmasta maisema voidaan ymmärtää julkishyödykkeenä. Maisemaa ei siten voida vaihtaa markkinoilla, eikä sen arvoa voida myöskään päätellä markkinoilla vallitsevista hinnoista. Julkishyödykkeiden arvon määrittämiseen on taloustieteessä kehitetty erityisiä menetelmiä, joita voidaan soveltaa myös maisematutkimuksessa. Maiseman arvottamiseen soveltuu esimerkiksi ehdollisen arvottamisen menetelmä. Siinä selvitetään kansalaisten maisemapreferenssejä sekä maisemamuutosten aiheuttamia hyvinvointivaikutuksia kysely- tai haastattelututkimuksella. Ehdollisen arvottamisen menetelmällä voidaan kar- toittaa maiseman käyttö- ja olemassaoloarvoja ja niiden muuttumista fyysisen maiseman muuttuessa.

Humanistinen lähestymistapa tarkastelee maisemaa ihmisten kokemusmaail- masta. Maisemakokemus syntyy ympäristössä liikkumisen, aistikokemusten, muistojen kautta ajan kuluessa. Kokemus on usein vahvasti yksilöllinen, mutta siihen voi sekoittua myös yhteisöllisiä aineksia. Maiseman kokemuksellisuuden tavoittamisessa käytetään usein fenomenologista tutkimusotetta. Tutkimusai- neistot ovat usein ns. luonnollisia, eli ne muodostuvat esimerkiksi kirjallisuu- desta (elämäkerroista), maalaustaiteesta tai maisemakokemusten välittömästä

reflektoinnista. Tutkimuksen tavoitteena on tavallisesti erilaisten sosiaalisten ja kulttuuristen ryhmien maisemakokemusten ymmärtäminen ja tulkinta.

Yhteiskuntatieteissä tapahtuneen kulttuurisen käänteen myötä myös maisematutkimuksessa vahvistui lähestymistapa, jossa maisemaa alettiin tulkita yhteiskunnassa tapahtuneiden muutosten kautta. Maisemaa alettiin lukea ja uudelleenlukea kulttuurisena kuvana, joka esittää tai symboloi ympäristöään (Daniels & Cosgrove 1988, Raivo 1997). *Representatiivinen* maisematutkimus lainaa lähestymistapoja, käsitteitä ja teorioita muun muassa semiotiikasta ja taidehistoriasta.

Eurooppalainen maisemayleissopimus

Maisemaan liittyvät monet arvot ja niitä edustavat toimijat vaikuttavat toimenpiteiden ja politiikan suunnitteluun niin paikallisesti kuin kansainvälisestikin. Usein maisemavaikutukset syntyvät muista tavoitteista lähtevien toimien sivutuotteena. *Eurooppalainen maisemayleissopimus*, joka laadittiin vuonna 2000, on ensimmäinen maisemaa koskeva kansainvälinen sopimus. Suomi hyväksyi sopimuksen joulukuussa 2005 ja sopimukseen liittyvä laki astui Suomessa voimaan huhtikuussa 2006 (Katso tarkemmin luku 2 ja Eurooppalainen maisemayleissopimus).

Sopimukseen on kirjattu erilaisia maisemaan liittyviä velvoitteita ja toimenpiteitä, jotka koskevat:

- lainsäädäntöä
- suunnittelujärjestelmiä
- politiikkatoimia
- osallistamista päätöksentekoon
- alueen ominaispiirteiden määrittämistä, arvottamista ja laadullisten tavoitteiden asettamista
- yleisen tietoisuuden ja osaamisen lisäämistä
- suojelun, hoidon ja suunnittelun toimeenpanoa
- seurantaa

Sopimuksessa esitetään yleiset ja erityiset toimenpiteet, joiden avulla maisemasopimusta ja -politiikkaa toteutetaan. Kansallisiin lakeihin ja asetuksiin pitää kirjata, että maisemien arvo on olennainen osa ihmisen kulttuuri- ja luonnonympäristöä. Maisemanäkökulma tulee ottaa huomioon kaikissa maisemaan vaikuttavissa poliittisissa käytännöissä ja ratkaisuissa, esimerkkinä luonnonvarojen ja alueiden suunnittelujärjestelmät. Sen lisäksi tulee käyttää keinoja, joilla kansalaiset ja viranomaiset osallistetaan maisemapolitiikan tekoon. Sopimus suorastaa velvoittaa viranomaisia vaalimaan maisema-arvoja ja vähintään kehottaa kansalaisia osallistumaan maisemaa koskevaan päätöksentekoon alueellaan.

Lisäksi sopimuksen hyväksyneet jäsenvaltiot sitoutuvat lisäämään kansalaisten, viranomaisten ja elinkeinoelämän tietoisuutta maiseman merkityksestä, edistämään asiantuntijoiden ja kouluttajien osaamista, määrittämään maisemien merkitykset eri väestöryhmille ja asettamaan kollektiivisesti maiseman laadulliset tavoitteet sekä harjoittamaan maiseman suojelua, hoitoa ja suunnittelua.

Maisemayleissopimuksen huomioiminen suomalaisessa maaseutu-, ympäristö- ja maatalouspolitiikassa

Maisemaa koskevat politiikkakeinot, kuten politiikan ohjaukseen yleensäkin, jaetaan säädöksiin, taloudellisiin ohjaukeinoihin, informaatio-ohjaukseen sekä kommunikatiiviseen suunnitteluun (kts. esim. Soini 1999). Eurooppalainen maisemayleissopimus velvoittaa sopimuksen ratifioineita maita ottamaan huomioon maisemanäkökohdat omassa lainsäädännössään, mutta jättää vapauden määrittellä, miten sopimus kussakin maassa toimeenpannaan. Koska Suomi on ratifioinut sopimuksen vasta vuonna 2005, yleissopimus ei ole vielä juurikaan ehtinyt vaikuttaa suomalaista maisemaa koskeviin sektoripolitiikkoihin. Seuraavassa tarkastellaan, miten maisemayleissopimus toteutuu nykyisessä lainsäädännössä sekä maaseutu-, ympäristö- ja maaseutupolitiikassa.

Maisemayleissopimuksen mukaisia asioita sisältyy jo Suomen perustuslakiin sekä sektorikohtaisiin lakeihin, joilla on tai voi olla maisemaan kohdistuvia vaikutuksia. *Perustuslain* 20 §:n mukaan vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Lainkohdan perustelujen mukaan säännöksen tarkoittama vastuu kohdistuu myös maisemaan osana kulttuuriympäristöä. Edelleen perustuslain 20 §:n mukaan julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön. Terveellisyyteen sisältyy tietynasteinen ympäristön viihtyisyyden ulottuvuus, johon maisema osaltaan merkittävästi vaikuttaa.

Perustuslain lisäksi merkittävimmät välineet lain tasolla yleissopimuksen tavoitteiden toteuttamisessa ovat maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999; MRL) ja luonnonsuojelulaki (1096/1996; LSL). Ympäristön kauneus- ja kulttuuriarvojen vaalimista ja suojelua koskevia säännöksiä on myös muissa laeissa, kuten vesilaissa (264/1961; VL), muinaismuistolaisissa (295/1963), saariston kehityksen edistämiseksi annetussa laissa (494/1981), maa-aineslaissa (555/1981; MAL), rakennussuojelulaissa (60/1985), erämaalaissa (62/1991), ympäristövaikutusten arviointimenettelystä annetussa laissa (468/1994; YVAL) ja metsälaissa (1093/1996). Merkittävä osuus maisemansuojelun toteutumisessa on erityislakien nojalla perustetulla kansallispuistoverkostolla, joka perustuu valtioneuvoston vuonna 1978 hyväksymään kansallispuistoja koskevaan kehittämissuunnitelmaan.

Maatalouden ympäristötukijärjestelmä sekä museoviraston ja ympäristöministeriön harkinanvaraiset valtionavustukset ovat esimerkkejä maisemaa koskevista taloudellisista ohjaukeinoista, jotka tukevat myös eurooppalaisen maisemayleissopimuksen tavoitteita. Maatalouden ympäristötuen perustukeen sisältyy velvollisuus pitää maisema avoimina ja viljelymaisema hoidettuna sekä asuin- ja tuotantorakennusten ympäristöt siisteinä ja hoidettuina, sekä ylläpitää maatalousympäristön luonnon monimuotoisuuden kannalta tärkeitä kohteita. Maanomistajalla on mahdollisuus hakea erityisympäristötukea perinnebiotooppien hoitoon sekä luonnon ja maiseman monimuotoisuuden edistämiseen. Tuettavia toimenpiteitä ovat peltojen metsäsaarekkeiden ja reunavyöhykkeiden hoito, pientareiden ja kosteikkojen perustaminen, vanhojen latojen, puukujanteiden ja kiviaitojen kunnostaminen ja ylläpito. Museovirastolta voi hakea avustuksia muun muassa arvokkaiden kulttuurikohteiden kunnostamiseen ja kulttuuriympäristötietoisuuden lisäämiseen.

Säädösten ja taloudellisen ohjauksen lisäksi maisematavoitteita viedään käytäntöön sosiaalisin keinoin. Tällöin tarkoituksena on lisätä kansalaisten tietoisuutta maisema-arvoista ja osallistaa heitä maisemaa koskevaan päätöksentekoon ja maisemanhoitoon. Tietoisuutta suomalaisen maiseman arvoista on edistetty muun muassa erilaisin maisemaselvityksin, joita Suomessa on tehty maiseman erityispiirteistä ja laadittu maisemansuojelun, -suunnittelun ja -hoidon tueksi 1900-luvun alkupuolelta lähtien. Ympäristöministeriön asettaman maisema-alue työryhmän mietinnön (1992) pohjalta valtioneuvosto teki vuonna 1995 periaatepäätöksen valtakunnallisista maisema-alueista, joita on yhteensä 156 eri puolilla Suomea sijaitsevaa aluetta. Kaikki niistä ovat alkutuotannon muovaamia kulttuurimaisemia. Museovirasto ja ympäristöministeriö julkaisivat puolestaan vuonna 1993 selvityksen valtakunnallisesti arvokkaista kulttuurihistoriallisista ympäristöistä, joihin kuuluu noin 1 800 kohdetta. Valtakunnallisten selvitysten lisäksi on tehty maakunnallisia ja kunnallisia selvityksiä ja niihin perustuvia ympäristön hoito-ohjelmia ja suunnitelmia, joita voidaan hyödyntää kaavoituksessa ja muussa maankäyttöön liittyvässä suunnittelussa. Marraskuussa 2008 valittiin Suomen paras maisemahanke ensimmäisen kerran osana maisemayleissopimuksen toteuttamista. Hämeenkyröläisiä esimerkillisesti osallistanut maisemahankekokonaisuus edustaa Suomea Euroopan neuvoston vuonna 2009 järjestämässä kilpailussa.

Maisema sisältyy myös aluekehittämisen tavoitteisiin. Neljäs maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma vuosille 2005-2008 sisältää toimenpiteitä maaseudun kulttuurimaiseman hoitamiseksi ja hyödyntämiseksi elinkeinotoiminnassa. Samoin, maisemateema sisältyy maaseutupoliittisen erityisohjelman 2007-2010 tavoitteisiin elinkeinotoiminnan näkökulmasta ja yhdistettynä muun muassa kyläsuunnittelun kehittämiseen.

Kansalaisten ja muiden tahojen osallistumismahdollisuudet ympäristöään koskevaan päätöksentekoon on pyritty turvaamaan maankäyttö- ja rakennuslain

sekä luonnonsuojelulain ohella myös maaseutupoliittisen erityisohjelman tavoitteilla. Ohjelmassa on kiinnitetty huomiota asukkaiden paikallistuntemuksen hyödyntämiseen ja näkemysten huomioimiseen maankäytön suunnittelussa.

Maisemayleissopimuksen asettamia haasteita maisematutkimukselle

Eurooppalainen maisemayleissopimus luo tilausta tutkimukselle. Sopimuksen mukaan jäsenvaltiot sitoutuvat kansalaisten, viranomaisten ja elinkeinoelämän tietoisuuden lisäämiseen maiseman merkityksestä. Tämä edellyttää ensinäkin tietoa maiseman eri ulottuvuuksista ja niiden tärkeydestä. Toiseksi tarvitaan työkaluja maisematietoisuuden kasvattamiseksi eri tahoilla. Tutkimuksella tuetaan myös asiantuntijoiden ja oppilaitosten edustajien osaamista. Sopimuksen mukaan jäsenvaltioissa tulee arvioida maisemia ottamalla huomioon eri väestöryhmien ja toimijatahojen niille antaman arvo. Tämä asettaa haastavia tavoitteita arvottamistutkimukselle. Eri tahojen maisema-arvostusten tutkiminen tuottaa tietoa päätöksentekoon, jossa määritellään maiseman laadulliset tavoitteet. Eri tahojen osallistaminen tavoitteenasetteluun on mahdollista kehittämällä yhä toimivampia osallistavan suunnittelun menetelmiä. Tutkimuksen kautta voidaan myös ottaa käyttöön uusia maiseman suojele-, hoito- ja suunnittelutapoja.

Maisemayleissopimukseen liittyvää tutkimusta on tehty monesta näkökulmasta ja esitelty erilaisissa julkaisuissa. Tutkijat ovat kirjoittaneet sopimuksen sisällöstä (esim. Dejeant-Pons 2006) ja käytäntöön viemistä eri maissa (Roe ym. 2008, Eiter & Potthoff 2007, Antonson 2008). Sopimuksella on perusteltu maisematutkimusta (Antrop 2004, 2005, Eiter & Potthoff 2007, Scott & Shannon 2007, Sang ym. 2008). Lisäksi muutamissa tutkimuksissa (esim. Olwig 2007) on keskitytty arvioimaan yleissopimusta eri näkökulmista. Edelleen muun muassa Jones (2007) on kehittänyt osallistavan suunnittelun menetelmiä, koska yleissopimus painottaa kansalaisten näkemyksen huomioon ottamista.

Suomessa eurooppalaisen maisemayleissopimuksen velvoitteisiin on vedottu muun muassa luotaessa indikaattoreita valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden (Hietala-Koivu ym. 2006) ja matkailualueiden (Jokimäki & Kaisanlahti-Jokimäki 2007) seurantaan, mutta muutoin maisemayleissopimukseen liittyvää tutkimusta ei juurikaan ole ollut. Maisemaa on kuitenkin tutkittu näkökulmista, jotka edistävät yleissopimuksen tavoitteiden toteutumista.

Julkaisun tausta, tavoite ja rakenne

Suuri osa suomalaisista maaseutumaisemista on alkutuotannon muovaamia, ja siksi Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus (MTT) haluaa maaseudun resursseja, hyödykkeitä ja prosesseja tutkivana organisaationa olla aktiivinen toi-

mija monitieteisessä maisematutkimuksessa. MTT:llä on tehty vuosien varrella maisemaan liittyvää tutkimusta (Hietala-Koivu, Kivinen, Luostarinen, Pouta, Soini, Uusitalo, Yli-Viikari). Tutkimus on ollut hajanaista, koska sitä on tehty yksittäisten tutkijoiden ja määräaikaisten hankkeiden voimin. Lisäksi useissa hankkeissa maisema on ollut päätutkimusaihetta sivuvaava teema. Tämä julkaisu on osa Landscape-hanketta, jonka myötä MTT:n osaamista maisematutkimuksen alalla on koottu yhteen, teemoitettu ja vahvistettu. Maisematutkimusta on fokusoitu maiseman arvottamisen monitieteiseen problematiikkaan ja eri menetelmien ja tekniikoiden tutkimukseen yhdellä tutkimusalueella (Lepsämäjoki, Nurmijärvi) sekä yhteistyön rakentamiseen eri tutkimusorganisaatioiden välille.

MTT järjesti Landscape-hankkeen puitteissa yhdessä Suomen Maataloustieteellisen Seuran ja Kulttuurinen kestävyys maaseudulla –tutkijakoulutusohjelman kanssa 9.11.2007 seminaarin, jossa erilaisten tuotantomaisemien yhteiskunnallista arvoa lähestyttiin monitieteisesti. Maisemaa tarkasteltiin maisemahistorian, maisemarakenteen ja maisemakuvan sekä maiseman sosio-kulttuuristen ja taloudellisten merkitysten näkökulmista. Seminaari nosti esiin myös arvottamisen eettiset lähtökohdat ja reunaehdot. Seminaari toimi keskustelufoorumina maiseman arvottamismenetelmistä ja niiden käytettävyydestä päätöksenteossa ja suunnittelussa.

Osa seminaarin esitelmistä on koottu tähän julkaisuun. Julkaisun tavoitteena on tuoda esille eurooppalainen maisemayleissopimus ja sen tutkimukselle asettamat haasteet. Julkaisussa nähdään maiseman arvottaminen keskeisenä keinona toteuttaa yleissopimuksen tavoitteita. Näin ollen julkaisulla pyritäänkin tutustuttamaan lukija / luomaan kokonaiskuva maisematutkimuksessa käytettyihin tai kiinnostaviin arvottamismenetelmiin.

Julkaisun ensimmäisessä osassa Olwig valottaa eurooppalaisen maisemayleissopimuksen muotoutumista ja keskeistä sisältöä. Maiseman arvottamismenetelmiin pureudutaan julkaisun toisessa osassa. Uusitalo pohtii arvottamismenetelmien merkitystä suunnittelussa. Kivisen ja Heikkilän luvut kertovat siitä, kuinka maisemamuutosta voidaan havainnollistaa kartoin ja valokuvin. Karjalaisen artikkelissa havainnollistamisesta edetään maiseman käyttäjien laatuarvioihin. Tutkijan omakohtaista kokemuksellista näkökulmaa maiseman arvottamiseen valottaa Keskitalo kävelymenetelmän esittelyllä. Maisema ja sen muutos voidaan myös asettaa laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin ja arvioida sekä arvottaa maisemaa siltä pohjalta Tanskasen artikkelin tapaan. Maiseman arvo voidaan nähdä myös taloustieteen tutkimusongelmana. Poudan ja Salmiovirran artikkelissa pohditaan maisemaan vaikuttavan hankkeen maisemahyötyjen ja -haittojen mittaamista rahassa. Julkaisun kolmannessa osassa Soini tekee yhteenvetoa monitieteisen maisematutkimuksen näkökulmista kestävästä kehityksen käsitteen avulla. Lopuksi Helenius luo katseen maaseutumaiseman tulevaisuuteen ruoan ja energian tuotannon muutoksen kautta.

Kirjallisuus

- Antonson, H. 2009. Landscapes with history: Addressing shortcomings in Swedish EIAs. *Land Use Policy*. In Press.
- Antrop, M. 2004. Landscape change and the urbanization process in Europe. *Landscape and Urban Planning* 67: 1–4, 9–26.
- Antrop, M. 2005. Why landscapes of the past are important for the future. *Landscape and Urban Planning* 70: 1–2, 21–34.
- Buchecker, M., Kianicka, S. & Junker, B. 2006. Value systems: drivers of human-landscape interaction. *Teoksessa: Kienast, F. ym. (toim.). A Changing World. Challenges for Landscape Research*. Dordrecht, The Netherlands: Springer-Verlag.
- Daniels, S. & Cosgrove, D. 1988. Introduction: Iconography and Landscape. *Teoksessa: Cosgrove, D. & Daniels, S. (toim.). The Iconography of Landscape*. Cambridge: Cambridge University Press. s. 1–10.
- Déjeant-Pons, M. 2006. The European Landscape Convention. *Landscape Research* 31(4): 363–384.
- Eiter, S. & Potthoff, K. 2007. Improving the factual knowledge of landscapes: Following up the European Landscape Convention with a comparative historical analysis of forces of landscape change in the Sjødalen and Stølsheimen mountain areas, Norway. *Norsk Geografisk Tidsskrift-Norwegian Journal of Geography* 61: 145–156.
- Eurooppalainen maisemayleissopimus. Yleissopimuksen käännös 2.6.2005. Saatavissa internetistä: <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=36074&lan=fi>
- Hietala-Koivu, R., Joutsalmi, S. & Tyrväinen, L. 2006. Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden muutoksen arvioiminen. Selvitys maiseman seurantaindikaattoreista. *Suomen ympäristö 6/2006*, Luonto. Helsinki: Ympäristöministeriö. 132 s. ISBN:952-11-2220-X. ISBN 952-11-2220-X (PDF). Saatavissa internetistä: <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=301647&lan=fi>
- Jokimäki, J. & Kaisanlahti-Jokimäki, M-L. (toim.) 2007 *Matkailualueiden kestävyiden indikaattorit*. Arktisen keskuksen tiedotteita 52. Rovaniemi: Painatuskeskus. 80 s.
- Jones, M. 1991. The elusive reality of landscape. Concepts and approaches in landscape research. *Norsk Geografisk Tidsskrift* 45: 229–244.
- Jones, M. 2007. The European landscape convention and the question of public participation. *Landscape Research* 32(5): 613–633.

- Karjalainen, P.T. 1996. Kolme näkökulmaa maisemaan. Teoksessa: Häyrynen, M. & Immonen, O. (toim.). Maiseman arvo[s]tus. Lahti: Kansainvälisen soveltavan estetiikan instituutin raportteja n:o 1.
- Meinig, D.W. 1979. The Beholding Eye. Ten Versions of the Same Scene. Teoksessa: Jackson, J.B. ym. (toim.). The Interpretation of Ordinary Landscapes. Geographical Essays. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Niemi, J. & Ahlstedt, J. (toim.) 2008. Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2008. MTT Taloustutkimuksen Julkaisuja 108. Helsinki: MTT. 96 s.
- Olwig, K.R. 2007. The practice of landscape 'conventions' and the just landscape: the case of the European Landscape Convention. *Landscape Research* 32(5): 579–594.
- Palang, H. 2003. How does an elephant look like? Some experiences and some more fears about interdisciplinary landscape research. Teoksessa: Tress, B. ym. (toim.). *Interdisciplinary and Transdisciplinary Landscape Studies: Potential and Limitations*. s. 55–59.
- Raivo, P.J. 1996. Maiseman kulttuurinen transformaatio. Ortodoksinen kirkko suomalaisessa kulttuurimaisemassa. *Nordia Geographical Publications* 25:1. Oulu: Oulun yliopisto. 370 s.
- Raivo, P. 1997. Kulttuurimaisema: alue, näkymä vai tapa nähdä. Teoksessa: Haarni, T. ym. (toim.). *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tampere: Vastapaino. s. 193–210.
- Roe, M., Jones, C. & Mell, I.C. 2008. Research to Support the Implementation of the European Landscape Convention in England. 267 s. Saatavissa internetistä: <http://www.landscapecharacter.org.uk/files/pdfs/ELC-NE-Research-March2008.pdf>
- Sang, N., Miller, D. & Ode, A. 2008. Landscape metrics and visual topology in the analysis of landscape preference. *Environment and Planning B. Planning & Design* 35(3): 504–520.
- Scott, A. & Shannon, P. 2007. Local landscape designations in Scotland: Opportunity or barrier to effective landscape management? *Landscape and Urban Planning* 81(3): 257–269.
- Soini, K. 1999. Ympäristöinformaatio ja viljelijä – näkökulmia tiedolliseen ohjaukseen. Maatalouden tutkimuskeskuksen julkaisuja. Sarja B 21. Jokioinen: Maatalouden tutkimuskeskus. 31 s.

“Maisemasopimusten” käytäntö ja oikeudenmukainen maisema: eurooppalainen maisemayleissopimus¹

Kenneth R. Olwig

Sveriges lantbruksuniversitet SLU, Box 58, Sundsvägen 4-6, 230 53 Alnarp, Sverige,
etunimi.sukunimi@ltj.slu.se

Tiivistelmä

Sopimuksenmukaisten käytäntöjen rooli oikeudenmukaisen maiseman tuottamisessa nousee tärkeäksi kysymykseksi, kun tarkastellaan eurooppalaisen maisemayleissopimuksen syntyä ja toimeenpanoa. Yleissopimuksen käsite mahdollistaa oikeuden ja maiseman olemuksen välisen suhteen ymmärtämisen ja auttaa myös tulkitsemaan eurooppalaista maisemayleissopimusta. Tämä artikkeli keskittyy siihen, miten merkityksiä luodaan yleissopimuksissa yleensä, ja erityisesti eurooppalaisessa maisemayleissopimuksessa.

Avainsanat: yleissopimus, eurooppalainen maisemayleissopimus, oikeudenmukaisuus, käytäntö, tapa

¹ Tämä artikkeli on lyhennetty versio Kenneth R. Owlingin Landscape Research –lehdessä (Vol. 32(5): 579–594) julkaistusta artikkelista The practice of landscape ‘Conventions’ and the just landscape: The case of the European landscape convention. Lupa uudelleen julkaisuun on saatu Taylor & Francisilta. Artikkelin suomenkielinen toimitus Ulla Partanen ja Katriina Soini, MTT.

Johdanto

Tämä artikkeli tarkastelee, miten maiseman ”sopimuksellisuuden” käytännön avulla voidaan ymmärtää maiseman havaitsemista ja maiseman merkitystä suhteessa lakiin ja oikeuteen. Artikkelin käsittelee yleissopimuksen käsitettä suhteessa maiseman käsitteeseen yleensä ja erityisesti suhteessa *eurooppalaiseen maisemayleissopimukseen*. *Eurooppalainen maisemayleissopimus* allekirjoitettiin vuonna 2000 Firenzessä, Italiassa, ja sitä toimeenpannaan parhaillaan Euroopan neuvoston alaisuudessa suurimmassa osassa Eurooppaa. Niiltä osin kuin artikkelissa pohditaan eri aikakausien maisemäkäsitteiden rinnakkaiseloja ja ristiriitoja nykymääritelmiin nähden, artikkelia tulee tulkita suhteessa aiemmin *Landscape Research* -lehdessä julkaistuun artikkeliin ”The Landscape of Customary Law versus that of ‘Natural’ Law” (Olwig 2005).

Tarkastelen aluksi maiseman merkitystä ”sopimuksellisessa” käytössä. Tämän jälkeen asetan tämän maisemäkäsityksen ja maiseman merkityksen vastakkain monien (ei kuitenkaan kaikkien) tutkijoiden, viranomaisten ja suunnittelijoiden maisemäkäsitysten kanssa. Väitän, että maiseman ”sopimuksellinen” merkitys ei perustu vakiintuneeseen, teoreettisesti perusteltuun määritelmään, joka toimii suunnittelun lähtökohtana (kuten klassisessa ylhäältä alas suuntautuvassa suunnittelussa). Sen sijaan, maiseman merkityksen täytyy perustua siihen prosessiin, joka lähtee liikkeelle eri intressiryhmien, poliitikkojen ja yhteisöjen kokoon-tumisista, ja joissa yhteinen näkemys maisemasta toimii riittävän käytännön perustana. Tämä näkemys maisemasta on pikemminkin laajalti yleisen diskursiivisen käytännön, kuin tieteellisen järjelyn tulos. *Eurooppalainen maisemayleissopimus* tarjoaa siksi hyödyllisen keinon ymmärtää sopimusta itsessään suhteessa niihin käytäntöihin, jotka muokkaavat maisemaa.²

Maiseman ”sopimuksellinen” käytäntö

Sopimus on peräisin latinan sanan merkityksestä ”tulla yhteen, olla sopiva, sopia” ja se liittyy sanaan *sopia* (*convener*), joka tarkoittaa ”tulla yhteen, tavata, tai kokoontua ryhmässä tai toimielimessä”. Sopimus on siis, kuten sanakirjassa sanotaan, ”toimielin tai ihmisten kokous jotakin yhteistä tarkoitusta varten”. *Eurooppalainen maisemayleissopimus* oli tulosta juuri sellaisesta sosiaalisesta käytännöstä, ihmisten kokoontumisesta ja jonkun yhteisen tarkoituksen sopimisesta näissä kokoontumisissa. ”Yhteinen tarkoitus” on kuitenkin harhaanjohtava, koska se antaa ymmärtää, että ryhmään kuuluvien välillä on hiljainen sopimus, jonkin yhteisen asian olemassaolosta. Tämä ”yhteinen tarkoitus” voidaan ymmärtää ”sopimuksena”, kun se määritellään ”käyttönä, tapana tai käytäntönä, josta yleisesti ollaan yhtä mieltä ja jota noudatetaan sosiaalisissa käytännöissä tai moraalisisissa asioissa” (Merriam-Webster 2000: *sopimus, sopia*).

² Michael Jones on tehnyt pioneeritutkimusta siitä, miten maiseman merkitys ymmärretään hallinnollisissa käytännöissä (Jones 1991, Jones & Daugstad 1997).

Sopimus (kokouksen merkityksessä), kuten jokainen, joka joskus on osallistunut sopimukseen voi vahvistaa, on täynnä sopimuksia (tavan ja käytännön merkityksessä) sosiaalisista käytännöistä ja moraalisisista seikoista – toisin sanoen, järjestyksen sääntöjä, debatin etikettiä jne. jne. Mutta sellaiset sopimukset (kokoukset) voidaan myös nähdä tapana paljastaa osallistujien olemassa olevat yhteiset sopimukset (tavat ja käytännöt) ja tapana sopia jostakin, mikä vakiintuu sopimukseksi tulevaisuudessa. Mistä sovitaan, voidaan muotoilla ”sopimukseksi”, niin kuin *eurooppalaisen maisemayleissopimuksen* tapauksessa. Se ei ole kuitenkaan pysyvä laki, vaan pikemminkin viitekehys jatkuvalla lakiprosessin muutokselle tai niin kuin maisemasopimuksen seliteosassa³ kerrotaan:

Kansainvälinen sopimus on dynaaminen laillinen väline, joka kehittyy yhdessä sisältönsä kanssa. Kansainvälisen laillisen välineen, jonka tarkoitus on käsitellä maiseman arvoja ja intressejä, tulee pysyä muuttuvien arvojen ja intressien mukana (Europe 2000b: II, §32).

Kun lukee käsitettä yleissopimus sosiaalisen toiminnan muotona, jonka mukaisesti tehdään päätökset ja aloitteet, se siis tarkoittaa, että *eurooppalainen maisemayleissopimus* voi tosiasiaassa kertoa meille suuren määrän siitä, kuinka eurooppalaiset näkevät maiseman käytännössä. Tai toisin sanoen, se voi kertoa meille maiseman käytännöistä.

Maisemakäytännöt

Maisema ei yleissopimuksen mukaan ole objektiivinen asia, vaan “ tarkoittaa aluetta sellaisena kuin ihmiset sen mieltävät ja aluetta, jonka ominaisuudet johtuvat luonnon ja/ tai ihmisen toiminnasta ja vuorovaikutuksesta” (Europe 2000a: luku. 1, artikla 1). Tällä tavoin maisema on enemmän kuin alue, se myös ilmaisee näkemykset siitä alueesta, jonka ihmiset jakavat, arvottavat ja jota he käyttävät. Yleissopimus vaatii siksi allekirjoittaneita valtioita ”tunnustamaan lainsäädännössään maisemat olennaiseksi osaksi ihmisten ympäristöä, yhteisen kulttuuri- ja luonnonperinnön monimuotoisuuden ilmentymäksi ja identiteettinsä perustaksi” (Europe 2000a: luku 2, artikla 5). Maisema ei tästä syystä ole niinkään tietyn sijainnin objektiivinen, näkymällinen ja spatiaalinen viitekehys, vaan paikka, joka muodostuu maisemaa muokkaavista aineellisista ja aineettomista sosiaalisista ja kulttuurisista käytännöistä. Yleissopimuksen lähestymistapa maisemaan käytäntöjen ja havaintojen kenttänä on siksi melko yhdenmukainen Lionella Scazzosin havainnon kanssa, jonka mukaan ”’maisema’ -sanana merkitys on tullut laajemmaksi kuin näköala tai panoraama luonnonmaisemasta. Tämä suppeampi merkitys on luonnehtinut monia kansallisia suojelulakeja ja

³ “Seliteosat” on laatinut “asiantuntijakomitea” neuvoston ministerikomitean (ks. alempana) suunnin valtuuksin. Nämä asiantuntijat on ohjeistettu kommentoimaan seikkaperäisemmin kyseistä yleissopimusta, jotta kyseisten sopimusten soveltaminen olisi helpompaa. Selittävät asiakirjat eivät kuitenkaan anna määräysvaltaisia tulkintoja sopimuksen säädöksistä.

–politiikkaa 1900-luvun puoliväliin asti. Maisema-sanankin merkitys on myös tullut laajemmaksi kuin *ympäristö* tai *luonto*, joihin se on usein rajoittunut viime vuosien ympäristökiistojen aikana.” (Scazzosi 2004, s. 337).

Yleissopimuksen lähestymistapa maisemaan luo haasteen perinteiselle maisematutkimukselle, joka tarkastelee maisemaa kerroksisen näkymän muotona ja joka ymmärtää ”luonnon” geomorfologisena perustana luonnon kasveille ja eläimistöille, ja ”kulttuurin” ensisijaisesti näkyvinä materiaalisina objekteina, jotka ihmiset ovat asettaneet luonnon ylle sopuinnassa tai ristiriidassa luonnonympäristön tarpeiden kanssa. Tämä lähestymistapa voi korostaa näkymän luonnetta tai esteettistä vetovoimaa, mutta se voi myös korostaa ekologisia suhteita. *Yleissopimuksen* maisema ei kuitenkaan ole annettu kokoelma fyysisiä objekteja, joita luonnontieteilijä tai yhteiskuntatieteilijä voi objektiivisesti analysoida. Pikemminkin se on muuttuvien kulttuuristen havaintojen ja identiteettien luomus. Turhautunut maisematutkija, tekninen asiantuntija tai suunnittelija voi kysyä, kuinka me voimme analysoida ja suunnitella sellaista maisemaa? *Yleissopimuksen* antama vastaus kuuluu, että asiantuntijat eivät ensisijaisesti suunnittele ja kehitä tätä maisemaa, vaan sen tekevät ennemminkin ihmiset, joiden päivittäiset käytännöt ja havainnot muokkaavat sosiaalista ja fyysistä maisemaa. *Yleissopimus* siis eksplisiittisesti väittää, että se on vastaus ”yleisön toiveisiin saada nauttia laadukkaista maisemista ja osallistua aktiivisesti niiden kehittämiseen” (Europe 2000a: johdanto).

Lain ja oikeuden sopimuksellinen käytäntö

Eurooppalainen maisemayleissopimus ei ainoastaan haasta joidenkin tutkijoiden, teknisten asiantuntijoiden ja suunnittelijoiden perinteistä tapaa käsittää maisema, vaan myös oikeushallinnon näkemykset maisemasta. *Yleissopimus* laadittiin *Euroopan neuvoston - ei* Eurooppa-neuvoston tai Euroopan unionin neuvoston alaisuudessa. Euroopan neuvosto toimii tavalla, jota voi kuvailla vastakkaiseksi Euroopan unionin neuvostoille. Se ei edusta valtiota, vaan Euroopan moraalista viranomaista ja sellaisenaan se ei säädä tai toimeenpane lakeja, vaan se edistää sopimusten laatimista. Tähän mennessä Euroopan neuvosto on laatinut 200 sopimusta.

Euroopan neuvosto ei normaalisti ota kantaa valtiollisiin lakeihin, mutta tietynlaisella meta-lailla se asettaa itsensä eri valtioiden lakien yläpuolelle. Tästä syystä sen yleissopimukset ovat nimenomaisesti sopimuksia, ja ne tulevat lainvoimaiseksi, koska sopimuksen osapuolet sopivat ratifoinnissa tekensä niistä sitovia tuomiovallan alla. Sopimukset siis Euroopan neuvoston mukaan ”eivät ole laillisia lakeja; niiden laillinen olemassaolo on mukaan haluavien valtioiden tahdonilmaus, jota ne ilmentävät muun muassa allekirjoittamalla ja ratifioimalla sopimuksen” (Europe n.d.). Olennaista on se, että sopimuksen osapuolet siis sopivat panevansa itse täytäntöön sen toimenpiteet, pikemminkin kuin alistuisivat

ulkopuolisen viranomaisen kuten Euroopan unionin toimeenpanovallan alle⁴. Kuten *eurooppalaisessa maisemayleissopimuksessa* sanotaan:

Kukin sopimuspuoli panee tämän yleissopimuksen täytäntöön ... oman sisäisen työnjakonsa, perustuslaillisten periaatteidensa ja hallinnollisten järjestelyjensä sekä läheisyysperiaatteen mukaisesti ja ottaen huomioon Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan. Kukin sopimuspuoli panee tämän yleissopimuksen täytäntöön oman politiikkansa mukaisesti poikkeamatta kuitenkaan yleissopimuksen määräyksistä (Europe 2000a: luku 2, artikla 4)..

Tämän harmonisointiprosessin tarkoituksena ei ole luoda pysyvää lainsäädännöllistä toimielintä, vaan enneminkin tukea olemassa olevia käytäntöjä, joilla lakia päivitetään. Tämän käytännön ymmärtämiseksi on kuitenkin välttämätöntä tarkastella lähemmin organisaatioita, jotka ovat *yleissopimuksen* takana, samoin kuin tapaa, jolla *yleissopimus* saatetaan julkisuuteen, suhteessa laillisen käytännön ja oikeudenmukaisuuden ideaan.

Euroopan neuvosto – eurooppalainen “res publica”

Euroopan neuvoston voidaan sanoa edustavan Euroopan ”*res publicaa*”⁵. *Res publica* on peräisin julkisesta diskurssista. Se on monimerkityksinen kommunikaatioprosessi, joka luo lopulta yhteisymmärryksen asiasta, josta sovitaan. *Res publica* on poliittinen yhteisö, joka on muotoutunut diskurssin kautta. Sen vallan ydin on näkymätön, koska se riippuu *asian* sopimisesta. Se ei siksi esitä valtion viranomaista, jolla on toimeenpanovalta ja voima käytössään ... *Res publica* ei ole valtion vastuuala, vaan jotakin joka on ”kaikille tuttu ja koskettaa kaikkia.” Tämä pätee myös maisemaan kuten *yleissopimuksessa* määritellään: ” [jäsenvaltiot] pitävät maisemaa yksilön ja sosiaalisen hyvinvoinnin tärkeänä osatekijänä ja katsovat, että jokaisella on sen suojeluun, hoitoon ja suunnitteluun liittyviä oikeuksia ja velvollisuuksia” (Europe 2000a: johdanto). Maisema on siksi *yleissopimuksen* selitetekstin mukaan kaikkia koskettava ja demokraattisesti kohdeltava, erityisesti paikallisella ja alueellisella tasolla (Europe 2000b: II, §23).⁶

⁴ Kansainvälisessä laissa kaikki yleissopimukset ovat sitovia Wienin sopimuksia koskevan yleissopimuksen mukaisesti. Eurooppalainen maisemayleissopimus on siksi näennäisen pakollinen sen allekirjoittaneille ja ratifioineille valtioille. Yleissopimuksen tarkoituksena on kuitenkin enneminkin käynnistää allekirjoittajavaltioiden politiikkaohjelman työ.

⁵ Filosofin Martin Heidegger määritteli *res publican* esseessään ”The Thing”: Roomalaiset kutsuivat diskurssin aihetta nimellä *res*. Kreikkalainen *eiros* (rehetos, *rhētra*, *rhēma*) tarkoittaa puhumista jostakin, neuvottelemista jostakin. *Res publica* ei tarkoita valtiota, vaan sitä, jonka kaikki tuntevat, joka koskee kaikkia ja on siksi julkisen neuvottelun alainen (Heidegger 1971, s. 175, katso myös Olwig 2005, s. 308).

⁶ *Yleissopimuksen* lähestymistapa maisemaan *res publican* näkemysten mukaisena asiana sopii hyvin yhteen useiden kulttuurimaantieteilijöiden kuten Yi-Fu Tuanin ja David Lowenthalin näkemuksiin maisemasta ja diskurssista (Olwig 2003).

Maisema alueellisenä “res publicana”

Maisemayleissopimuksen tarina alkaa maaliskuulta 1994, jolloin Euroopan neuvoston pysyvä Paikallis- ja Aluehallintokongressi, CLRAE⁷ (Conference of Local and Regional Authorities of Europe):n edeltäjä, hyväksyi päätöksen numero 256 (1994) Välimeren alueen kolmannessa konferenssissa. Päätöksessään pysyvä kongressi vetosi seuraajaansa CLRAE:aan, jotta tämä laatisi kehysopimuksen koko Euroopan luonnonmaiseman ja kulttuurimaiseman hallintaa ja suojelua varten Sevillassa Andalusian (Espanja), Languedoc-Roussillon (Ranska) ja Toscanan (Italia) hyväksymään Välimeren maisemaperuskirjaan perustuen. Kuten tulemme huomaamaan, maiseman myöhempi korostaminen ”alueena” havainnollistaa historiallisten ennakkopäätösten tärkeyttä tutkittaessa sopimuksellisuuskäytäntöjä, tässä tapauksessa *maisemayleissopimuksen* syntyä paikallis- ja aluetason valtaapitävien sopimuksena.

Englannin sanakirjat korostavat usein maiseman näkyvyyden merkitystä kuten ”1 a : kuva joka esittää luonnonnäkymää” (Merriam-Webster 1996: landscape). Maisematila on tyypillisesti rajaton häipyen äärettömyyteen. Sopimuksessa puolestaan maisema määritellään “alueeksi”, joka on suljettu ja rajattu muoto. Tämä ero voidaan selittää sillä, että romaanisissa kielissä maisemaa tarkoittavat sanat ovat samaa kantaa kuin ranskan *paysage*, jossa ”pays” tarkoittaa ”maa” jonkin valtion tai alueen rajatun alueen merkityksessä. ”Maa” ei siis tarkoita maaperää, vaan viittaa historiallisesti rakennettuun paikkaan.

“*Andalusiaa (Espanja), Languedoc-Roussillonia (Ranska) ja Toscanaa (Italia),*” joiden aloitteesta Välimeren maisemaperuskirja muotoiltiin voidaan vanhastaan kutsua nimellä *pays*. Ne työskentelevät alueiden ja paikallishallinnon edustajista koostuvan toimielimen kautta. Maiseman merkitys kytkeytyy käytännössä hyvin paljolti alueeseen, jonka juuret ulottuvat syvälle historiallisten alueiden identiteetteihin, joista *Välimeren maisemaperuskirja* ja *Maisemayleissopimus* tulivat. Tämä on se paikan maisema, johon ihmiset kiinnittyvät historian saatossa. Maisematila on puolestaan karttojen ja piirrettyjen suunnitelmien rajaton tila. Se on abstrakti tila, jota yleensä käytetään arkkitehtien suunnitelmien ja ekologioiden mallien esittelyyn, koska se taipuu esteettisiin arviointeihin ja tieteellisiin esittämistapoihin.

Maisemakäytännön alueellinen ulottuvuus siten kuin *Maisemaperuskirja* sen määrää käy selväksi selittävästä asiakirjasta, joka julkaistiin *yleissopimuksen*

⁷ CLRA on paikallis- ja aluehallintokongressi. Se edustaa erillisesti paikallisia ja alueellisia intressejä ja käytäntöjä, jotka eivät välttämättä ole samoja kuin kansallisvaltioilla – itse asiassa ne voivat olla jopa kansallisvaltioiden intressien ja käytäntöjen vastaisia. CLRA:n tarkoituksena on olla konsultoituva elin, jonka tavoitteena on a) varmistaa paikallisten ja alueellisten asiantuntijoiden osallistuminen Euroopan ideaalisen yhtenäisyyden toteuttamiseen. Se koostuu edustajista, jotka ovat saaneet paikallisen tai alueellisen määräysvallan mandaatin äänestyksellä, ja jotka nimitetään niin, että jokainen valtio varmistaa ”erityisesti erityyppisten paikallisten ja alueellisten asiantuntijoiden oikeudenmukaisen edustavuuden.” (Ministers 2000: art. 3, § 1).

kanssa. Kuten aiemmin todettiin, ”maisema on kaikkia koskettava ja sitä on kohdeltava demokraattisesti etenkin paikallisella ja alueellisella tasolla. (Europe 2000b: II, § 23, käännös suomentajien). Tällä tasolla myös maisemakäytäntö tulee mukaan kuvaan:

Mikäli ihmisille annetaan aktiivinen rooli maisemaa koskevassa päätöksenteossa, he todennäköisemmin samaistuvat alueisiin ja kaupunkeihin, joissa he viettävät työ- ja vapaa-aikaansa. Mikäli heillä on enemmän vaikutusvaltaa ympäristöönsä, he pystyvät vahvistamaan paikallista ja alueellista identiteettiään ja omalaatuisuutta, mikä tuottaa yksilöllistä, sosiaalista ja kulttuurista tyydytystä (Europe 2000b: II, § 24, käännös suomentajien).

Ajatuksena on siis kehittää sitä, mikä voidaan nimetä alueellisen maiseman ”*res publica*:ksi.”

Maisema tapahtumapaikkana vs. maisemanäkymä taustana

Eurooppalainen maisemayleissopimus on tulosta pitkään jatkuneista yhteisistä kokoontumisista, joihin ei osallistunut ainoastaan yleisön edustajia, vaan myös luonnonsuojeluorganisaatioiden, maisema-arkkitehtien, maantieteilijöiden ja lukuisten intressiryhmien edustajia. Siksi kokoontumisten lopputulos on pitkälti ”yhteisymmärrykseen” ja yhteiseen ”sopimukseen” perustuva. Se ei siis heijasta filosofisesti tai semanttisesti yhtenäistä maiseman määritelmää, vaan pikemminkin kompromissia, joka on tehty tämänhetkisten maiseman käsitteiden, käsitysten ja käytäntöjen pohjalta. Tästä johtuen, vaikka alueellinen näkemys maisemasta on hallitseva *yleissopimuksen* maiseman määritelmässä, myös käsitys maisemasta näkymänä on aina läsnä. Siksi on tärkeää erottaa toisistaan maiseman eri merkitykset, jotka ovat mukana *yleissopimuksessa* ja suhteuttaa ne maisemakäytäntöjen esitysten eri muotoihin. *Yleissopimuksen* ihanteellinen kehys kattaa siis sen, mikä itse asiassa on eri intressien taistelukenttää. *Yleissopimuksen* julkistaminen edellyttää tämän kentän eri toimijoiden hyväksyntää.

Eriteltäessä maiseman eri merkityksiä, voi olla hyödyllistä huomioida Yi-Fu Tuanin havainto siitä, että maisema on ”diafora”. Se yhdistää ainakin ”kaksi toisistaan eroavaa vaikutelmaa tai ideaa” saaden aikaan ”jännittyneen merkityksen”, jossa maiseman eri merkitykset ovat jännitteisessä suhteessa toisiinsa. Tämä jännite johtuu siitä, että maisema merkitsee sekä ”aluetta” että ”näky-mää”. Tässä yhteydessä alue voidaan ymmärtää paikkana, seutuna, maastona tai *maana*, jota asuttavat ihmiset ja joka siten kuuluu poliittiseen, taloudelliseen, kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen diskurssiin. Näkymä puolestaan on osa esteettistä ja spatiaalista diskurssia. ”Maiseman diaforinen merkitys” ei Tuanin mukaan piile ainoastaan yhdessä (konkreettisesti tunnetussa), toista osoittavas-

sa, vaan kahdessa yhtä tärkeässä merkityksessä mielikuvitteellisesti yhdistettyinä.” (Wheelwright 1962, s. 72, Tuan 1978, s. 366, 370).

Sanakirjan kohdasta “maisema” löytyy Tuanin mukaisesti kaksi melkein eri sanaa, jotka ovat kuitenkin kietoutuneet keskenään jännitteeseen suhteeseen. Tämä vaikuttaa johtavan moniin niistä eri käyttötavoista, joita *yleissopimuksista* löytyy. Maiseman diaforan kaksi luontaista merkitystä on hyvin ilmaistu *maiseman* määritelmässä, jota käytetään Dr. Johnsonin klassikkosanakirjassa vuodelta 1755 (Johnson 1755 [1968]: landscape):

1. “Alue: näkymä maasta”
2. “Kuva, joka esittää tilaa, jossa on erilaisia kohteita”⁸

Johnsonin ensimmäinen määritelmä viittaa seutuun, maastoon tai maahan siinä merkityksessä kuin Andalusia, Languedoc-Roussillon ja Toscana ovat seutuja, maastoja tai maita. Tämä on siis myös maisema merkityksessä ”2 c: *tietyn aktiiviteetin alue: TAPAHTUMAPAIKKA* {poliittinen maisema}” (Merriam-Webster 1996: landscape). Maisema on tässä mielessä muuta kuin visuaalinen näkymällinen tausta. Se on käytäntöjen aktiivinen tapahtumapaikka (sanakirjaesimerkissä ”poliittinen” käytäntö). Maisema on alue, paikka tai seutu, jossa on aktiiviteetteja. Se ei ole pelkästään *paysin* ydinmerkitys romaanikielten *paysagessa*, vaan myös *maan* (*valtion*) etymologisessa perusmerkityksessä, germaanisten kielten (mukaan lukien englanti) *landscapessa* (Olwig 2002: luku 1). Tässä merkityksessä sitä voi käyttää viittaamaan sekä itse seutuun että seudun maahan (tai *paysageen*) kuten se etäämpää näyttäytyy. Totta kai kauempaa on parhaat mahdollisuudet hahmottaa seutu lähestyttävänä kokonaisuutena ja siten saada vaikutelma sen visuaalisesta luonteesta, mikä johtaa maiseman tunnistamiseen visuaalisen näkymän kautta.

On helppoa yhdistää näkymänä hahmotettava paikka kuvaan, joka esittää erilaisia objekteja sisältävää maisematilaa. Siten on myös helppoa olettaa, että Johnsonin määritelmä 1 ja 2 ovat olennaiselta osaltaan samat. Niiden välillä on kuitenkin merkittävä ero. Toisessa määritelmässä se, mitä esitetään kuvallisesti tai graafisesti, ei ole ensisijaisesti seutu tai maa tai edes näkymä, vaan ennen kaikkea ”tila”, ”objektien” ollessa toissijaisia tilaan nähden. Maiseman ei tässä mielessä tarvitse esittää *payta*, *seutua* tai *maata*, vaan yksinkertaisesti kokonaisuutta objekteja, kuten toisinaan maisema-arkkitehtuurissa on asiainlaita. Voi vaikuttaa erikoiselta, että taiteilija, arkkitehti, tiedemies tai mittaja tehdessään kuvallista esitystä olisi kiinnostuneempi tilasta kuin sen kohteista, mutta totuus on se, että tila itsessään osana luontoa on esteettisen ja tieteellisen kiinnostuksen tärkeä kohde. Tilassa sijaitseva ilmiö (luonnon muoto) on luonnollinen objekti,

⁸ Molemmat näistä määritelmistä löytyvät useimmista, mutta ei kaikista, sanakirjoista. Johnsonin sanakirja on merkittävä, koska se erottaa ne toisistaan niin selvällä tavalla. Tämä voi johtua siitä, että hän ei ollut ainoastaan pioneeri leksikografian alalla, vaan myös tiedemies, joka oli syvästi kiinnostunut maisemasta. Arvio sanakirjamääritelmien eroista ja niiden arvoista, ks. (Olwig 2002).

kun se on kehystetty spatiaalisesti, jolloin on helpompaa ajatella sitä esimerkiksi fysiikan kaltaisten luonnonlakien mukaisten, mitattavien spatiaalisten suhteiden avulla.

Tämä spatiaalinen kehystäminen siis helpottaa siirtymää *maan (land)* merkityksestä maisemana (*landscape*) eli kulttuurisesta merkityksestä, *maan* merkitykseen *maastona* tai *pays: 'na*, luonnonobjektiin, termin maa ymmärtämiseen jonakin fyysisenä kuten maaperänä. Näin maisemasta tulee tieteellisen kiinnostuksen kohde kuten maisemaekologiassa tai esteettisen manipulaation kohde kuten maisema-arkkitehtuurissa. Tämä siirtymä ei tapahdu niin helposti kuin romaanisissa kielissä, koska *pays* (ja sen vastineet muissa romaanisissa kielissä) ei sisällä *landin*, *maan* tavoin maaperän merkitystä. Tämä englannin *landin* monimerkityksisyys kuten se on *landscape* –termissä voi olla syynä siihen, että englannin kielessä käytetään sanaa ”countryside”, maaseutu, kattamaan asioita, jotka *eurooppalaisessa maisemayleissopimuksessa* on merkitty ”maisema”-otsikon alle. Englannin tapa käyttää käsitteitä *country* ja *countryside*, maa ja maaseutu, on itse asiassa historiallisesti melko rinnakkainen *land* ja *landscape* –sanojen käytölle muissa germaanisissa kielissä, joissa *landin* ja *landscapen* alueellinen merkitys on säilynyt kauemmin (Olwig 2002: luku 2).

Maiseman kuvallinen ilmaus keskipisteperspektiivistä maisematilan sisältämistä kohteista kehittyi samojen tekniikoiden ja virikkeiden ansiosta kuin mittaus ja kartoituskin (Cosgrove 1984, 1993). Näiden tekniikoiden kukoistus modernin keskusvallan alkuaikoina renessanssikaudella ei ollut sattumaa. Mittaukset, kartat ja maisemakuvat, jotka rajattiin mitattavaan tilaan, mahdollistivat ylhäältä alaspäin suuntautuvan otteen valtion hallinnanalaisesta alueesta. Se tarjosi järkevän tavan rajata alue, joka ei ollut hyödyllinen ainoastaan hallinnon vaan myös luonnontieteiden kehityksen kannalta, mikä Francis Baconin mukaan pysyi edistämään sosiaalista ja taloudellista kehitystä (Olwig 2002).

Keskusvallan kasvu oli samanaikaisesti sidottu eri alueiden tai *pays'n* autonomian kaventamiseen. Tämä edellytti niiden historiallisesti eri suuntaan kehittyneiden tapojen ja tottumusten tukahduttamista, koska valtion intresseissä oli yhtenäinen lakijärjestelmä, joka olisi luonnonlakien kaltainen. Keskusvallan hallintokoneistolla oli siten taipumus suosia yhtenäistä lakia painottavia ohjauskeinoja kuten tiedettä ja samalla ajatusta maisemasta, joka tarjoaa järkevän kehityksen hallintoa varten, tapahtui se sitten estetiikan, talouden tai luonnontieteiden avulla.

On sikäli mielenkiintoista huomata, millainen vaikutus alueellisella näkökulmalla oli *maisemayleissopimuksessa*, joka korostaa monimuotoisuuden tärkeyttä. Kuten selventävä asiakirja ilmaisee, se että paikallisviranomaisien toimiala laajenee koko maata kattavaksi, ei tarkoita, että samoja toimenpiteitä ja politiikkoja tulee soveltaa kaikkiin maisemiin. Näin ollen *yleissopimukseen* sisältyy potentiaalista jännitettä sen suhteen, kuinka keskusvalta on tottunut käyttämään

valmiita ja yhtenäisiä lakeja ja säädöksiä ja kuinka *yleissopimuksessa* peräänkuulutetaan alueellista monimuotoisuutta.

Diskursiivinen jännite ja maisemayleissopimus

Todisteita jännitteistä *eurooppalaisessa maisemayleissopimuksessa* alueiden ja valtion sekä lain ja käytäntöjen välillä on havaittavissa etenkin yleissopimuksen ja sen selittävän asiakirjan välillä. Siinä missä *yleissopimuksen* pääkohdat ovat lähestymistavaltaan laajasti kulttuurisia ja korostavat alueellisia identiteettejä ja moraalista vastuuta, *yleissopimuksen* selittävän asiakirjan ”erityistoimenpiteet” ovat usein melko teknisiä ja instrumentaalisia. Tämä on tärkeä huomio, koska jännite kahden sangen erilaisen idean ja näkemyksen välillä siitä, mitä maisema on, löytyy *maisemayleissopimuksen* ja sen ”selittävän asiakirjan” väliltä. On hyödyllistä todeta, että se maisemanäkemyks, jota selittävä asiakirja suosii, ei ole määräävä, ja siksi *maisemayleissopimus* on avoin myös muille tulkinnoille.

Yleissopimus määrittelee ”erityistoimenpiteet” selkeästi: ”Kukin sopimuspuoli sitoutuu lisäämään kansalaisyhteiskunnan, yksityisten järjestöjen ja viranomaisten tietoisuutta maisemien arvosta, merkityksestä ja muuttumisesta” (Europe 2000b: artikla VI, §A).

Selittävässä asiakirjassa on myös tunnustettu, että tietoisuus on ratkaiseva kysymys, ja että jokaisella kansalaisella on osuutensa maisemaan ja velvollisuutensa huolehtia siitä. Maisemien hyvinvointi liittyy läheisesti suuren yleisön tietoisuuden tasoon. Puhuttaessa tarkennuksista, ”asiantuntijakomitea” ottaa perinteisen ylhäältä alaspäin suuntautuvan lähestymistavan: kampanjoita informoimaan ja kouluttamaan suurta yleisöä, vaaleilla valittuja edustajia ja yhdistyksiä vaalimaan maisemien nykyisiä ja tulevia arvoja (Europe 2000b: artikla VI, §A: 52).

”Erityistoimenpiteiden” tietoisuuden lisäämistä edellyttävän osion jälkeen seuraa osa, joka käsittelee ”koulutusta”. *Yleissopimuksessa* edellytetään selkeästi: ”maisemapolitiikkaan sekä maisemansuojeluun, -hoitoon ja –suunnitteluun liittyvien monitieteellisten koulutusohjelmien järjestämistä yksityisen ja julkisen sektorin ammattilaisille ja asianosaisille yhdistyksille”. ”Maisemanhoidon” tulee yleissopimuksen mukaan olla dynaamista ja pyrkiä parantamaan maiseman laatua yleisön odotusten pohjalta. *Yleissopimuksen* ”maiseman laatutavoite” vaatii yhtä lailla muotoilemaan tavoitteet ”niiden toiveiden pohjalta, joita yleisöllä on”. Voisi siis olettaa, että kyseiset ”monitieteelliset koulutusohjelmat” olisi tarkoitettu tarjoamaan dynaamisia välineitä, joiden avulla relevantit tahot voisivat oppia suoriutumaan maiseman laatua ja yleisön maisemaan liittyviä arvoja koskevista asioista, ja ennen kaikkea tietoisuuden ratkaisevasta kysymyksestä. Siksi onkin jossakin määrin yllättävää, että ”asiantuntijakomitea” kommentoi ”monitieteellisiä koulutusohjelmia” yksinkertaisesti näin:

Tavoitteena on parantaa maisemasta vastuullisten toimielinten teknistä asiantuntijuutta. Esimerkkejä tällaisista elimistä ovat ammattilaisjärjestöt, joiden toimialaan kuuluu aluesuunnittelua, ympäristön tai perinnön suunnittelua, maatalousmaan käyttöä, turismia, teollisuutta, rakennustyötä tai infrastruktuuria.. (Europe 2000b: art VI, §B: 53, suomennos kääntäjien)

On vaikea nähdä, missä “monitieteellisyys” tai yleisön osallistuminen tässä on.

Vastaus siihen, miten yleisön ”odotukset” ja ”toiveet” voidaan kutistaa tekni-seksi kysymykseksi, löytyy toisesta kohdasta selittävää asiakirjaa. Tässä tulee selväksi, että kun puhutaan suunnittelusta ja hallinnasta, ”asiantuntijakomitean” jäsenet ovat palauttaneet maiseman käsitteen merkitykseen ”luonnonnäkymän maisemakuva tai panoraama”. ”Asiantuntijakomitean” tekemä selittävä asiakir- ja nimittäin peräänkuuluttaa maiseman teknistä hallintaa käyttäen GIS:ä ja mo- derneja tietokonekartoitussysteemejä maiseman ominaisuuksien tutkimiseen, mihin kuuluvat fyysiset korkeuserot, asutusmallit, maankäytön pääkohdat, ta- loudellinen toiminta, asutusalueet, pensaikkojen ja penkereiden sekä muiden samankaltaisten piirteiden olemassaolo tai puuttuminen, tärkeät villieläimet ja ihmisten menneen toiminnan jäljet.

Tämä kuulostaa melko tekniseltä ja välineelliseltä, ja on vaikea nähdä, kuinka se suhteutuu kulttuurisiin arvoihin, mutta yleisön ”demokraattisen” vaikuttamisen tarvetta ei ole unohdettu. Asiantuntijakomitea kertoo meille, että ”on elintär- keää ottaa paikallisyhteisö, suuri yleisö ja monet muut viiteryhmät mukaan tutkimuksiin ja tiedotustilaisuuksiin” (Europe 2000b: luku II, artikla. 6 § 52). Voi vain ihmetellä, mitä on tapahtunut ajatukselle siitä, että maisema on kaikkia koskettava ja demokraattisesti kohdeltava erityisesti paikallisella ja alueellisella tasolla. On vaikea kuvitella, että suuri yleisö kokisi yksilöllistä, sosiaalista ja kulttuurista tyydytystä ja olisi syvällisesti mukana maisemaan liittyvissä asiois- sa tutkimusten ja tiedotustilaisuuksien avulla. On vaikea sovittaa yhteen tällaisia lähestymistapoja, lisäksi vaatimuksella siitä, että viralliset maisemaan liittyvät toimet eivät enää saa olla rajattu tutkimus- tai toimintakenttä, jonka monopoli- asema on tietyillä tieteellisillä tai teknisillä elimillä.

“Asiantuntijakomitean” jäsenet, jotka ovat kirjoittaneet ”selittävän” asiakirjan erityistoimenpiteitä käsittelevän osion, ovat itse asiassa täysin tietoisia siitä erosta, joka on *yleissopimuksen* näkemyksiin ja arvoihin suuntautuneisuuden ja heidän esityksensä välineellisten ja teknisten ratkaisujen välillä. Yleissopi- muksessa sanotaan selkeästi kohdassa määrittäminen ja arviointi, että ”... asi- anosaisten aktiivisen osallistumisen avulla ja lisätäkseen tietoa maisemistaan, kukin sopimusosapuoli sitoutuu: tunnistamaan maisemansa koko alueellaan” ja ”arvioimaan näin määritetyt maisemat ottaen huomioon asianosaisten ja väestön niille antaman erityisarvon” (Europe 2000a: luku II, artikla 6, § C 1a i – iii, b).

”Asiantuntijakomitean” mukaan tässä prosessissa tulee huomioida asianosaisten henkilöiden mielipide ja alakohtaisiin politiikkoihin liittyvät intressit.

Asiantuntijakomitean kannalta ongelmallista on tosin se, että nämä näkemykset voivat olla hyvin subjektiivisia ja erota toisistaan merkittävästi. Tämän ongelman ratkaisuksi ”asiantuntijakomitea” päättää, että voisi olla syytä erottaa toisistaan objektiivinen asiantuntijatieto ja subjektiivinen kansalaismielipide maisemaan liittyvissä kulttuurisissa arvoissa ja toiveissa. Asiakirja ehdottakin, että olisi syytä suorittaa arvioinnit ensin objektiivisten kriteereiden mukaisesti ja sen jälkeen verrata tuloksia asianosaisten ihmisten ja muiden intressiryhmien maisemaan liittyviin arvioihin. Tällainen vertailuprosessi voitaisiin tarvittaessa toteuttaa yleisökyselynä niin, että intressiryhmät voisivat ilmaista mielipiteensä. Tämä lähestymistapa vaatisi tietenkin sitä, että käyttäessään oikeuttaan ilmaista subjektiivinen mielipiteensä yleisö olisi kunnolla informoitu asiantuntijoiden objektiivisista tuloksista. Tällainen selittävän asiakirjan visioima ”yleisökysely” pitää maisemaa jonakin, jonka asiantuntijat tuntevat ja istuttavat tavallisen kansan mieleen tietokampanjoilla ennen kuin ihmiset pääsevät käyttämään oikeuttaan ilmaista mielipiteensä.

Mikäli kuitenkin ajatellaan, että maisema on valtion arvojen, tapojen, tottumusten ja käytäntöjen ilmaisu, valtio muodostaa asiantuntijat, vaikka sen jäsenet eivät tulisikaan pohtineeksi osuuttaan maiseman muodostamisessa. He ovat niitä ”asiantuntijoita”, jotka voivat valaista virkamiehiä ja suunnittelijoita maisemaan liittyvistä käytännöistään, mikäli ovat vakavasti mukana prosessissa. Kuitenkin loppujen lopuksi sellaiset asiat kuin ihmisten nauttimien paikallisiin tai -juustojen tuotanto tai paikallisten makkaroiden valmistus ja lihan säilöminen ovat niitä asioita, jotka muodostavat erityiset alueelliset maisemat, jotka puolestaan tekevät Euroopan jokaisesta osasta ainutlaatuisiksi mielletävän - myös niiden biodiversiteetin osalta. Nämä käytännöt taas heijastavat erityisiä kausiluonteisia ja uskonnollisia tapoja, jotka määrittävät miten ja milloin mitään metsätetään, kerätään, korjataan tai teurastetaan ja mitä kulutetaan. Tämä ei tarkoita sitä, ettei asiantuntijoilla tulisi olla osansa, mutta se mitä todella tarvitaan, ei ole niinkään teknistä asiantuntijuutta, (vaikka sekin voi varmasti olla hyödyllistä), vaan kulttuurista asiantuntijuutta tulkitsemaan ja tekemään tietoiseksi päivittäisiä maisemaan liittyviä käytäntöjä. Niitä pidetään usein itsestäänselvyyksinä, mutta ne voidaan säilyttää vain, jos niiden arvo tunnustetaan ja niiden jatkamiseen rohkaistaan.

Jännite eri maisemakäsitteiden välillä *eurooppalaisessa maisemayleissopimuksessa* ja sen selittävässä asiakirjassa, voi johtaa siihen, että sekä ne jotka suosivat välineellistä tieteellistä ja teknistä lähestymistapaa ja ne, jotka suosivat enemmän käytäntöihin, näkemyksiin ja kulttuuriin suuntautuvia lähestymistapoja ovat sitä mieltä, että *yleissopimus* ei anna riittävän selkeää mandaattia ollakseen tehokas. Tämä päätelmä arvioi kuitenkin väärin yleissopimusten käytäntöjen voimaa. Sillä kun jokainen maa, joka allekirjoittaa ja ratifioi *yleissopimuksen*,

pyrkii toteuttamaan sen ”oman sisäisen työnjakonsa, perustuslaillisten periaatteidensa ja hallinnollisten järjestelyjensä sekä läheisyysperiaatteen mukaisesti”. *Yleissopimuksen* säännökset tulkitaan uudelleen omien käytäntöjen, tapojen ja arvojen mukaisesti. *Yleissopimus* on siis katalysaattori, joka laittaa nämä maat miettimään uudestaan, mitä tarkoitetaan maisemalla heidän *res publicassaan* ja kuinka maisema voi olla kattava kehys sekä kulttuuri- että tiedepolitiikalle. Tämä toteutetaan yhteistoiminnassa eri intressiryhmien, virkamiesten ja asiantuntijoiden kanssa tilaisuuksien ja kokousten avulla. Tärkeää on siis *yleissopimuksen* toimeenpanokäytäntö, ei *yleissopimuksen* teksti kuin se olisi lakitekstiä.

Ensisilmäyksellä yleissopimuksen käytäntö voi vaikuttaa tehottomammalta kuin esimerkiksi EU:n hyväksymä laki tai direktiivi. Tätä näkemystä on kuitenkin vaikea allekirjoittaa. Mikäli EU:n määräyksellä ei ole yleisen hyväksyttävyyden moraalista asemaa *res publicassa*, siitä voi helposti tulla aktiivisen tai passiivisen vastarinnan kohde. EU:n toimenpiteiden estämiseen liittyvät laajamittaiset skandaalit tulevat joskus yleiseen tietoon, mutta periaatteessa sellaiset yritykset pidetään salassa. Sosiaalinen kontrolli, joka saadaan yhteisön sopimuksella ja joka liittyy tapoihin tai tottumuksiin voi myös olla hyvin vaikuttava, mutta sitä on myös vaikea mitata. Lain on lopulta saatava hyväksyntä *res publicalta* ollakseen tehokas ja tässä mielessä voi toivoa, että *Eurooppa-neuvosto* ja *Euroopan neuvosto* voisivat täydentää toinen toistaan, mutta tämä voi tapahtua vain, jos niiden eroja kunnioitetaan myös maisema-asioissa.

Oikeudenmukainen maisema

Jännitettä, joka on alueellisten identiteettien sekä valtioiden taipumuksessa perustaa määräysvaltansa lakeihin, on erityisen tärkeä asia Euroopan unionin jatkuvan laajentumisen vuoksi. On mielenkiintoista huomata tässä yhteydessä, että yksi *Euroopan neuvoston* ensimmäisistä jäsenistä oli Turkki ja Turkin hyväksyminen *Euroopan unionin* jäseneksi on tällä hetkellä ristiriitaa aiheuttava asia. *Neuvostolla* on siis huomattavasti laajentumishakuisempi ja avoimempi suhtautuminen Eurooppaan kuin *EU:lla* ja tämä selviää myös *Välimeren maisemaperuskirjasta*, jonka pohjalle *eurooppalainen maisemayleissopimus* rakentuu. Peruskirja laajentaa ”Eurooppaa” luontaisesti, ei vain sisältämällä Turkin vaan myös Välimeren rantavaltiot yleensä sopimuksensa piiriin.

Ottaen huomioon laajamittaisen ja pitkäaikaisen muuttoliikkeen etenkin Turkista ja myös muista Välimeren alueen maista *eurooppalaisen maisemayleissopimuksen* suuri haaste tulee olemaan niiden sisällyttäminen sosiaalisesti ja kulttuurisesti oikeudenmukaiseen maisemaan, jota se visioi. Eurooppa ei voi olla *oikeudenmukainen*, jos se on *oikeudenmukainen* kapeasti määritellyn Euroopan kauan sitten vakiintuneille kansoille. Vaikka maisemayleissopimus edellyttää yleisön oikeutta osallistua maiseman tulevaisuuden määrittelyyn, se on itse asiassa itsekin epämääräinen ”yleisön” määritelmässään. *Maisemayleissopimuksen* täy-

dentävässä julkaisussa kuitenkin huomautetaan, että tähän mennessä suurin osa *maisemayleissopimuksen* allekirjoittajamaista on myös allekirjoittajia vuoden 1998 Yhdistyneiden Kansakuntien Euroopan talouskomission alullepanemassa *Århusin sopimuksessa*, joka on *tiedonsaantia, yleisön osallistumisoikeutta sekä muutoksenhaku- ja vireillepano-oikeutta ympäristöasioissa koskeva yleissopimus*. Voidaan siis sanoa, että kaikki yleissopimuksen säädökset koskevat yleisöä kokonaisuutena ilman kansalaisuuteen, kansallisuuteen tai asuinpaikkaan perustuvaa syrjintää sekä kansalaisjärjestöjen kyseessä ollen ilman rekisteröintipaikkaan tai toimipaikkaan liittyvää syrjintää (Prieur & Dourousseau 2006, s. 172).

Oikeudenmukaisen maiseman ihanne vaihtelee riippuen maisemakäytännöistä. Asiantuntijatieto, joka perustuu ennakkotietoon ja teorioihin tieteestä ja tilasta luo hallinnon sääntelykäytäntöjä ja maisemakäsitteitä, jotka sopivat yhtenäisiin ihanteisiin laista, oikeudesta ja keskusvallan yhteiskunnasta. Toisaalta seutujen sisäinen *res publican* mukainen asumiskäytäntö, jota luonnehtii pitkä tapojen ja tottumusten perintö, luo taipumusta oikeudenmukaisen maiseman ihanteeseen, joka painottaa paikallista erityisyyttä, monimuotoisuutta ja kulttuurista etusijaa. Kuten maantieteilijä Michael Jones meitä muistuttaa, paikallisyhteisöjen intressien määrittely ja turvaaminen, samalla kun tunnustetaan yhteisöjen ulkopuoliset ihmiset on monimutkainen haaste.

Paikallisyhteisöt eivät ole homogeenisiä, vaan heijastavat paikallisia vallan ja vaikutuksen ryhmittymiä. Paikallisyhteisöt määrittelevät itsensä paikallisin erityistermein, siinä missä kansalaisdemokratia voi syrjiä vähemmistöjä (Jones ym. 2007). *Eurooppalaisen maisemayleissopimuksen* käytäntö, kuten se on kussakin Euroopan valtiossa omaksuttu, vähentää toivottavasti näitä jännitteitä diskurssien kautta niin, että tapojen ja tottumusten moraalinen arvovalta tukee maiseman hallinnan tarvetta läpinäkyvyyden laillisten periaatteiden mukaisesti.

Kirjallisuus

- Cosgrove, D. 1984. *Social Formation and Symbolic Landscape*. London: Croom Helm. 293 s.
- Cosgrove, D. 1993. *The Palladian Landscape: Geographical Change and Its Cultural Representations in Sixteenth-Century Italy*. University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press. 286 s.
- Europe, Council of 2000a. *European Landscape Convention*, Florence. CETS No. 176. Strasbourg, Council of Europe.
- Europe, Council of 2000b. *European Landscape Convention*, Florence, Explanatory Report. CETS No. 176.
- Europe, Council of (n.d.). *About Conventions and Agreements in the Council of Europe Treaty Series (CETS)*. Saatavissa internetistä: <http://conventions.coe.int/>

- Heidegger, M. 1971. *The Thing*. Teoksessa: Heidegger, M. *Poetry, Language, Thought*. New York: Harper & Row. s. 165–182.
- Johnson, S. 1755 (1968). *A Dictionary of the English Language*. London: W. Strahan.
- Jones, M. 1991. The elusive reality of landscape. Concepts and approaches in landscape research. *Norsk Geografisk Tidsskrift* 45(4): 229–244.
- Jones, M. & Daugstad, K. 1997. Usages of the "cultural landscape" concept in Norwegian and Nordic landscape administration. *Landscape Research* 22(3): 267–281.
- Jones, M., Howard, P., Olwig, K.R., Primdahl, J. & Sarlöv Herlin, I. 2007. Multiple interfaces of the European Landscape Convention. *Norsk Geografisk Tidsskrift* 61(4): 207–216.
- Merriam-Webster 1996. *Collegiate Dictionary*. Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster.
- Merriam-Webster 2000. *Webster's Third New International Dictionary of the English Language, Unabridged - Electronic edition*. Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster.
- Ministers, Council of Europe's Committee of 2000. *Statutory Resolution Relating To The Congress Of Local And Regional Authorities Of Europe*. (2000) 1.
- Olwig, K.R. 2002. *Landscape, Nature and the Body Politic: From Britain's Renaissance to America's New World*. Madison: University of Wisconsin Press. 352 s.
- Olwig, K.R. 2003. Landscape: The Lowenthal Legacy. *Annals of the Association of American Geographers* 93(4): 871–877.
- Olwig, K.R. 2005. The Landscape of "Customary" Law versus that of "Natural" Law. *Landscape Research* 30(3): 299–320.
- Prieur, M. & Durousseau, S. 2006. *Landscape and Public Participation*. Teoksessa: *Landscape and Sustainable Development: Challenges of the European Landscape Convention*. Strasbourg: Council of Europe Publishing. s. 165–207.
- Scazzosi, L. 2004. Reading and Assessing the Landscape as Cultural and Historical Heritage. *Landscape Research* 29(4): 335–355.
- Tuan, Y.-F. 1978. Sign and Metaphor. *Annals of the Association of American Geographers* 68(3): 363–372.
- Wheelwright, P. 1962. *Metaphor and Reality*. Bloomington: University of Indiana Press.

II

Maisemanarvottamisen menetelmällisiä valintoja

Maisemarakenneanalyysi suunnittelun lähtökohtana

Marja Uusitalo

MTT (Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus), Kasvintuotannon tutkimus, Eteläranta 55,
96300 Rovaniemi, etunimi.sukunimi@mtt.fi

Tiivistelmä

Soveltava maisematutkimus tulkitsee maisemaa erilaisten maisema-analyyysien avulla. Maisemarakenneanalyysi tuottaa synteetin alueen luontokokonaisuuden toiminnasta. Siinä maisema-alue jaetaan tuotto- ja palautumiskyvyn perusteella erilaisiin vyöhykkeisiin. Menetelmä auttaa tunnistamaan esimerkiksi viljely-maisemiin liittyviä ekologisia, visuaalisia ja kulttuurisia arvoja ja ennakoimaan matkailurakentamisen vaikutuksia niihin.

Matkailu on yksi tärkeimmistä ja nopeimmin kasvavista toimialoista Lapissa. Tämä elämystaloutteen kuuluva elinkeino hyödyntää ja muuttaa Lapin viljely- ja perinnemaisemia.

Kestävässä matkailukeskusten kehittämisessä maisematekijät ja -arvot ohjaavat matkailualueen kaavoitusta. Maiseman asettamiin lähtökohtiin ja vuorovaikutteiseen suunnitteluun pohjaava maankäyttö on matkailualueen kestävän kasvun edellytys.

Tässä artikkelissa esitellään tarkemmin maisemarakenneanalyysin käyttöä Ylläksen ja Levin matkailukeskusten maisema-analyyseissa. Maisemarakenne ohjaa matkailuaktiiviteettien, matkailurakentamisen ja viheralueiden suunnittelua. Artikkelin osoittaa, että menetelmän avulla hallitaan paremmin matkailun aiheuttamia maisemamuutoksia. Samalla toteutuu yksi eurooppalaisen maisemayleissopimuksen tavoitteista.

Avainsanat: maisema, maisemarakenne, kulttuurimaisema, matkailu, maisemamuutos, maankäytön suunnittelu

Synteesi matkailukeskuksen ekologisesta tiedosta

Maisema muodostuu keskenään vuorovaikutuksessa olevista elottomista ja elollisista tekijöistä. Näistä maiseman fyysisistä perustekijöistä syntyy maisemaekologinen kokonaisuus ja kehityssarja, jota maisema-analyysillä pyritään kuvamaan (Rautamäki 1997). Maiseman fyysiset ominaisuudet esiintyvät yleensä tietynlaisena rakenteena ja visuaalisina piirteinä. Tässä tutkimusotteessa maisemaa tarkastellaan sekä luonnontieteen että ihmistoiminnan näkökulmista. Lähestymistapa on soveltava (ks. Maiseman arvottaminen monitieteisenä tutkimushaasteena, taulukko 1).

Maisematiedon tulkintaprosessi eli maisema-analyysi alkaa alueelta aiemmin kerätyn tilasto- ja karttatiedon sekä ympäristöselvitysten kokoamisella (Rautamäki 1997, kuva 1). Lisäksi maisemasuunnittelija tekee omia havaintojaan maiseman perustekijöistä ”lukien” maisemaa pääasiassa näköaistin välityksellä ja dokumentoimalla sen ominaisuuksia yleensä piirtäen tai valokuvat. Kun maisemasta on riittävästi tietoa, suunnittelija sekä pelkistää että rikastaa tietoa tulkintaa varten erilaisissa osa-analyysissä. Maisemarakenne- ja maisemakuva-analyysit ovat maiseman erilaisia ominaisuuksia havainnollistavia, tulkitsevia ja arvottavia maisema-analyysejä.

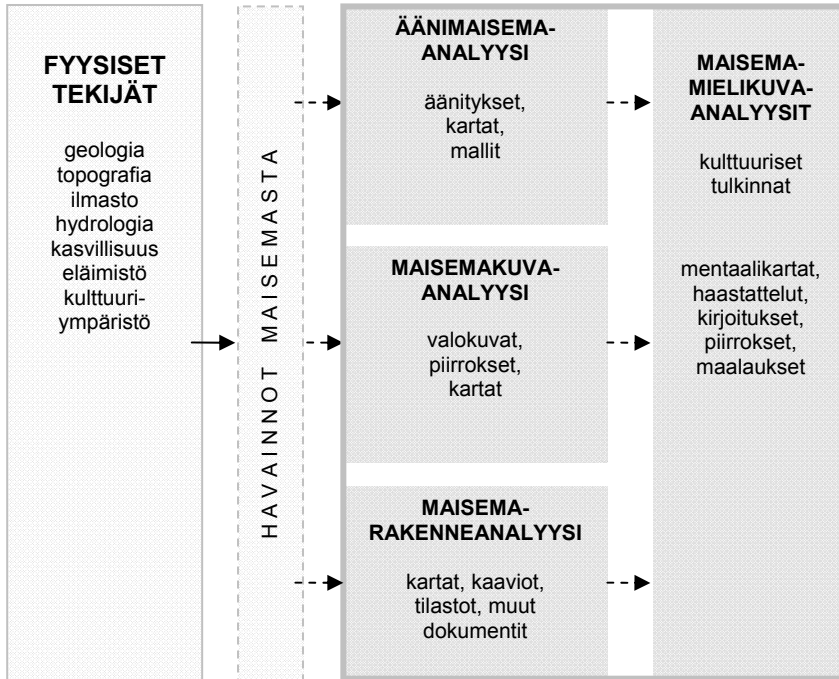
Ihmiset, joilla on erilainen koulutus (Karjalainen 2006) tai ympäristönkäyttötapa (mm. Ingold 1992, Tuovinen 1992), havainnoivat, kokevat ja arvottavat maisematekijöiden ilmiä eli maisemakuvaa eri tavoin. Siksi samasta maisemasta voi syntyä erilaisia tulkintoja. Suunnittelijakin omaksuu tietyn mielikuvan maisemasta fyysisten tai visuaalisten analyysien perusteella. Maisema-analyysien laatimisessa hän tavallisesti noudattaa tietyn maisemakoulukunnan ”vakioimaa” menetelmää. Pystyäkseen tekemään hyviä maankäyttö- tai maisemanhoitoratkaisuja suunnittelija tarvitsee tietoa siitä, millaisia mielikuvia maisema alueen käyttäjissä herättää.

Pätevien tulkintojen tekeminen on haasteellista erityisesti silloin, kun alueen maisemasta on kerätty paljon tietoa. Ekologista paikkatietoa ja paikkatietojärjestelmiä hyödyntävä maisemarakenneanalyysi on hyvä menetelmä. Siinä luodaan synteesi alueen luontokokonaisuuden toiminnasta, ns. maisemaekosysteemistä. Synteessissä maisema-alue jaetaan erilaisiin vyöhykkeisiin (Panu 1998). Vyöhykejako perustuu ekosysteemien toimintaan vaikuttaviin ympäristötekijöihin ja niistä kerättyihin aineistoihin. Vyöhykkeet poikkeavat toisistaan kulutuskestävyytensä ja uusiutumiskykynsä perusteella, ja siksi niille yleensä sopii eriasteinen rakentaminen tai virkistyskäyttö.

Vuosina 2004-2007 Lapissa toteutettiin hanke LANDSCAPE LAB ”Matkailualueet maisemalaboratoriona - Työvälineitä kestävän matkailun kehittämiseen”¹.

¹<http://www.arcticcentre.org/landscapelab>

T U L K I N T A

Kuva 1. Maisematiedon tulkitseminen maisema-analyyseissa Rautamäkeä (1997) mukailten.

Tässä eurooppalaisen matkailun kestävyttä edistäneessä hankkeessa esiteltiin erilaisia keinoja rakentaa matkailukeskuksista ekologisesti, visuaalisesti ja sosiokulttuurisesti kestäviä taajamia. Laaja-alainen asiantuntijatyöryhmä keräsi ja analysoi tehtävää varten erilaista maisematietoa. Analyysien pohjalta valittiin myöhemmin myös ekologistia, visuaalisia, kulttuurisia ja sosiaalisia seuranta-mittareita kuvaamaan matkailun alueellisia vaikutuksia (Jokimäki & Kaisanlahti-Jokimäki 2007). Maisematutkimus suoritettiin Ounasselän tunturiseudulla pääasiassa Ylläksen ja Levin matkailukeskuksissa, jotka ovat Tunturi-Lapin matkailun vetureita.

MTT ja GTK laativat Ylläksen ja Levin matkailukeskuksiin maisemarakenne-analyysit LANDSCAPE LAB –hankkeessa (Uusitalo & Sarala 2006a,b). Analyysiä varten selvitettiin ensin Ounasselän maisemaseudun luonnonmaantieteellinen sijainti ja geologinen historia. Korkeusmalleja ja maa- ja kallioperätietoja tutkimalla selvitettiin selänteiden ja laaksojen sijainti eli maiseman perusrunko matkailukeskuksissa. Sitten perusrakennetta rikastettiin tulkitsemalla ympäristötekijöiden yhdysvaikutuksia luonnon toimintakykyyn (ekologisiin prosesseihin) maiseman eri alueilla. Aineistoina käytettiin eri lähteistä ja organisaatioilta

hankittua paikkatietoa ja itse kerättyjä maastohavaintoja. Ne georeferoitiin eli muunnettiin numeeriseksi tiedoksi ja sidottiin paikkakoordinaatistoon. Paikkatietoa olivat mm. rinteiden ilmansuunnat, maaperän huuhtoutuneisuusaste, ilmasto, kasvillisuus ja asutushistoria. Osasta dataa (esimerkkinä rinnejyrkkyydet ja kulutuskestävyys) luotiin uusia aineistoja, jotka voitiin asettaa tarkan sijainnin perusteella päällekkäisiksi tasoiksi paikkatieto-ohjelmassa. Tällä keinoin päästiin tarkastelemaan analyysiin valittuja aineistoja yhtäaikaaisesti. Maisema jaettiin Luostarisen (1972) kehittämän ja Panun (1998) Pohjois-Suomen kuntakeskuksiin soveltaman maisemarakenneteorian mukaan vyöhykkeisiin, joilla on erilainen tuotto- tai muutoksensietokyky:

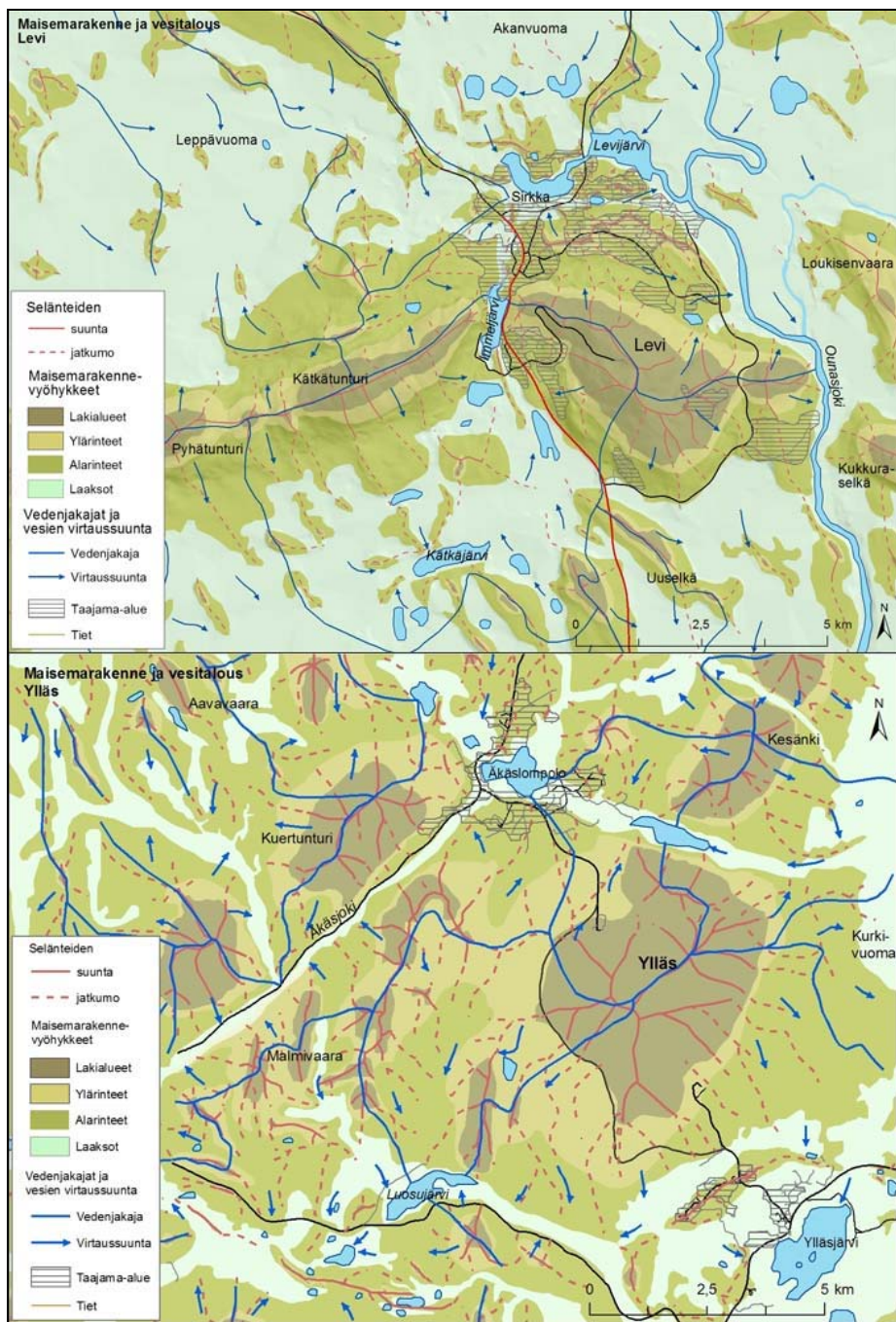
1. Selänteen lakityyppi
 - tuntureiden paljaat lakialueet, korkeimpien vaarojen rakkautuneet kalliot
 - matalien vaarojen lakiosat
 - yksittäisten moreenikumpareiden lakiosat tuntureiden ja vaarojen ympärillä
2. Ylärinnetyyppi
3. Alarinnetyyppi
4. Laaksonpohja-rantatyyppi

Erityisesti laki- ja ylärinnevyöhykkeiden rajaa piirrettäessä otettiin huomioon ilmansuunta ja kallio- ja maaperätekijät tunturin eri osissa.

Analyysien perusteella Ylläksen ja Levin maisemarakenteet ovat erilaisia (kuva 2). Laki- ja rinnevyöhykkeet hallitsevat Ylläksen maisemarakennetta. Ylärinteet ovat leveitä. Laaksonpohja-rantavyöhykettä on vähän ja vyöhykkeet kulkevat tuntureita erottavina kapeina nauhoina. Levillä sen sijaan on maa-alasta eniten laaksonpohja-rantavyöhykettä, joka muodostaa laajoja yhtenäisiä alueita. Molemmissa matkailukeskuksissa matkailu on alkanut tunturien juurella sijaitsevista vanhoista järvikylistä, joissa on harjoitettu vielä 1980-luvulla aktiivista maataloutta (Kolarin 1981). Levillä matkailurakentaminen on selvästi muuttanut vanhaa kylärakennetta. Yhtenä syynä on se, että Levillä rinnekeskus (Levi-keskus) sijaitsee vanhan kylän (Sirkka) kyljessä. Ylläksellä kylät (Äkäslompolo ja Ylläsjärvi) ovat kauempana rinnekeskuksista (Ylläs-Ski ja Iso-Ylläs).

Lapin viljelymaisemat muutoksessa

Lapissa maataloutta on harjoitettu 1000-luvulta lähtien, jolloin suomalaiset uudisasukkaat asettuivat Tornion- ja Kemijoen alajuoksuille (Massa 1983). He elivät karja- ja niittytaloudesta yhdistäen siihen muita alkutuotannon muotoja (poro- ja metsätalous) ja luonnonkäyttötapoja. Vähitellen talonpoikaisasutus levisi luonnonniittyjä ja vesireittejä seurailleen yhä pohjoisemmaksi joki- ja järvi-

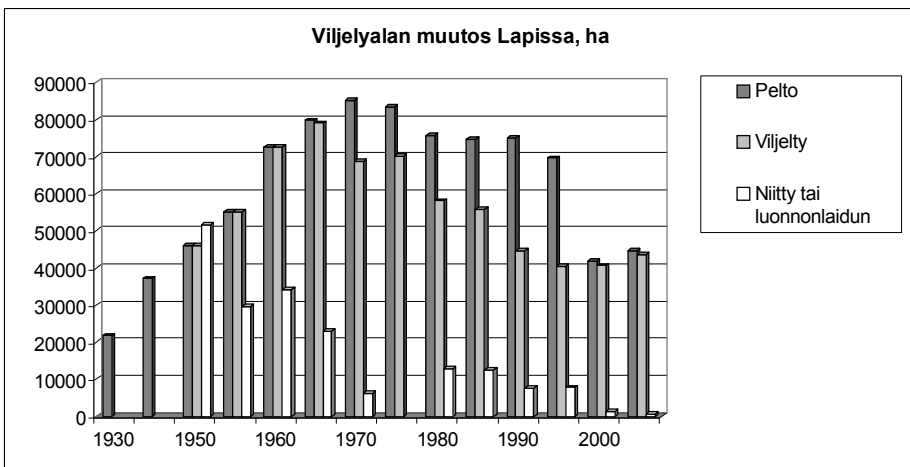

Kuva 2. Levin ja Ylläksen maisemarakenne (LANDSCAPE LAB, Maastotietokanta © Lapinmaan-mittaustoimisto, lupanumero 6/MML/08).

laaksoihin. Varhaisen kivikauden ja pyyntikulttuurin lähes 8000 vuotta vanhoja merkkejä on vaikea enää erottaa, koska ne ovat yleensä piiloutuneet kulttuuriympäristön nuorempiin kerroksiin. Lapin perinnemaisemat ja perinnebiotoopit ovatkin pääasiassa karja-, poro-, metsä- ja erätalouden sekä niihin liittyvien perinteisten maankäyttötapojen muovaamia (Lokio 1997, Kalpio & Bergman 1999).

Lapin maataloustuotanto on ollut laajimmillaan peltopinta-alalla mitattuna 1970-luvun alkupuolella (kuva 3). EU:n jäsenyyden aikana Lapin maaseudun elinkeinossa on tapahtunut merkittäviä rakenteellisia muutoksia. Tämä ilmenee erityisesti Lapin maataloustuotannossa. Viljeltyjen peltujen määrä alitti 1950-luvun tason vuonna 2005. Niittyjä ja luonnonlaitumia oli enää prosentti vuoden 1950 määrästä. Vuosituhannen vaihteen jälkeen maatilojen koko on selvästi kasvanut. Silti tilojen lukumäärä on vähentynyt keskimäärin kolmella prosentilla vuodessa (Juntti & Rantamäki-Lahtinen 2007).

Lapissa kasvintuotanto on keskittynyt ilmastollisesti suotuisimmille alueille. Sitä olosuhde- ja tuotantosuuntariippuvampaa maatalous on, mitä pohjoisemmassa sitä harjoitetaan. Kannattavuutta haetaan monialaistamalla yritystoimintaa. Juntin ja Rantamäki-Lahtisen (2007) selvityksen mukaan keskimäärin 45 prosenttia Lapin maatiloista harjoittaa maatalouden ohella jonkin muun toimialan yritystoimintaa, enemmistö porotaloutta. Maatalousyrittäjiä on siirtynyt myös kokonaan muiden toimialojen palvelukseen. Erityisesti tämä näkyy Tunturi-Lapin seutukunnassa, jonka toimialarakenne poikkeaa muista. Tunturi-Lapissa alkutuotannon osuus on vain kolme mutta palvelujen osuus jopa 60 prosenttia alueen elinkeinotoiminnasta. Enontekiön ylätuntureille ja Ounasselän tunturiseudulle on suuntautunut luontomatkailua yli 70 vuoden ajan (Hautajärvi

Kuva 3. Viljelyalan muutos Lapissa (Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus TIKE ja Maatilahallitus).

1995). Matkailu selittääkin pitkälti seutukunnan poikkeavan elinkeinorakenteen ja synnyttää uudenlaista tuotannollista kulttuurimaisemaa.

Matkailu on aluetaloudellisesti yksi tärkeimmistä kärkitoimialoista Lapissa. Matkailustrategian (2007-2010) mukaan Lapissa yöpyy vuosittain yli kaksi miljoonaa rekisteröityä matkailijaa, jotka tuovat maakuntaan yli 400 miljoonaa euroa välitöntä matkailutuloa (Lapin liitto 2008). Matkailijamäärät ja liikevaihto kasvavat Lapissa muita maakuntia selvästi nopeammin, keskimäärin viidellä prosentilla vuosittain. Lapin matkailukeskukset varautuvat matkailijamäärien kasvuun investoimalla rakentamiseen arviolta yli miljardi euroa vuoteen 2010 mennessä (taulukko 1). Investoinneilla lisätään muun muassa matkailukeskusten majoitus-, hissi-, rinne- ja ravintokapasiteettia. Lapin suurimmissa matkailukeskuksissa arvioidaan esimerkiksi rakennettavan noin 300 000 kerrosneliötä yksityisiä lomamökkejä seuraavan parin vuoden aikana. Toisin sanoen Lapin matkailukeskukset vastaavat lisääntyvään matkailukysyntään kasvamalla voimakkaasti.

Järviluoman (2003, 2006) tutkimukset osoittavat, että Lapin maisema ja luonto ovat tärkeimpiä matkakohteen valintaan vaikuttavia vetovoimatekijöitä ja matkailutoimintaan tyytyväinen paikallisväestö tärkeimpiä matkailukeskuksen kilpailuetuja. Edelleen EU:n maisemayleissopimus (2008) ja Suomen maankäyttö- ja rakennuslaki (Ekroos & Majamaa 2000) edellyttävät, että maisemia hyödynnetään kestävästi ottamalla myös huomioon maisemien merkitys paikallisyhteisöille. Maiseman fyysiset piirteet muodostavat ja määrittelevät maisemakehityksen ekologiset lähtökohdat ja reunaehdot. Siksi niiden tunnistaminen ja analysointi on välttämätöntä maisemasuunnittelu- ja kaavoituksen kannalta. Maisematekijöiden ja maisema-arvojen tunnistamiseksi tarvitaan monenlaisia maisema-analyysijä. Ne ovat lähtökohtia maisemasuunnittelulle ja kaavoitukselle.

Taulukko 1. Lapin matkailuinvestoinnit vuoteen 2010 mennessä (Lapin liitto 2008).

Investointialue	Investointikohde	M€
perusinfrastrukturi ja toimintaympäristö	tiestö, kunnallistekniikka, jätevesihuolto, ympäristö- rakentaminen, reitit	160
matkailuliiketoiminta	majoitus-, ravitsemis- ja ohjelmapalvelut, hissi- ja rinnetoiminnot	980

Matkailutoiminnan ohjaaminen maisemarakenneanalyysin pohjalta

Matkailupalvelut ovat tuoneet Sirkan, Äkäslompolon ja Ylläsjärven kyliin uutta infrastruktuuria: uusia teitä, pysäköintialueita, hiihto-, patikka- ja kelkkareitejä, laskettelurinteitä, golfkenttiä, liikekeskustoja, mökkikyliä ja asuinalueita sekä erilaista yhdyskuntatekniikkaa. Lapin suurimmista matkailukeskuksista on monipuolisine majoitus-, kauppa- ja ohjelmapalveluineen tullut ympäröivien kylien tai kunnan kaupallisten palvelujen taloudellisesti aktiivisia lähikeskuksia (Kauppila 2004). Kauppilan mukaan matkailukeskuksia voidaankin nykyisin pitää ennen muuta kaupunkialueina, joissa väestömäärä ja muuttoliike kasvavat ja ikärakenne nuorentuu ympäröivään periferiaan verrattuna.

Levin ja Ylläksen matkailukaupungeissa on yhä maaseutukylän ja erämaaluonnon elementtejä (Mettiäinen 2007, kuva 4). Erämaa (Hallikainen 1998) ja maaseutu (Lüthje 2005) synnyttävät tiettyjä mielikuvia ja odotuksia, joita matkailuesitteillä usein ruokitaan. Matkailukaupunkien rakennettu ympäristö ei aina vastaa näitä odotuksia. Mikäli paikalliset eivät voi ilmaista odotuksiaan ja tarpeitaan sekä aidosti vaikuttaa maankäyttösuunnitelmiin, pettymys voi purkautua maankäyttöristiriitoina. Näin on tapahtunut Mettiäisen mukaan (2007) Levin ja Ylläksen matkailukeskuksissa. Matkailijat tavallisesti ”äänestävät jaloillaan”, jos matkakohde ei vastaa odotuksia.

Kuva 4. Matkailukeskuksen kolmen elementin malli Mettiäistä (2007) mukailen.

Maisemarakenneanalyysi tunnisti ja paikansi Levin ja Ylläksen luonto- ja kulttuurimaisema-arvot sekä ennakoivat erilaisen matkailurakentamisen vaikutuksia niihin. Lakialueet ja ylärinteet kestävät kulutusta heikoimmin ja palautuvat muutoksista hitaimmin (Panu 1998). Siksi nämä maisemarakenteen ylimmät vyöhykkeet soveltuvat Levillä ja Ylläksellä parhaiten viher- ja luontoalueiksi. Laaksonpohja-rantavyöhykkeillä sijaitsee joko heikosti kulutusta kestäviä suoalueita tai paikalliskulttuurin ja elinkeinojen historiasta kertovia perinteisiä lappilaisia kyläkenttiä. Niinpä tuntureiden ja vaarojen alarinteet ovat parhaita matkailurakentamisen kannalta. Ne palautuvat rakentamisesta ylärinteitä ja lakialueita paremmin. Rakentamisen suuntaaminen alarinteille säilyttää vanhat kyläalueet ja muut perinnemaisemat yhtenäisinä. Samalla erilaiset maisematyypit ja -elementit pysyvät tunnistettavana osana Levin ja Ylläksen matkailukaupunkien rakennettua ympäristöä ja alueiden monimuotoisuutta. Tällä tavoin maisemarakenne voi toimia perustana Levin ja Ylläksen matkailuaktiviteettien, matkailurakentamisen, viheralueiden ja muiden maankäyttömuotojen suunnittelulle ja toimintojen sijoittelulle (kuva 5).

Matkailukeskusten lähikylissä toimivat maatilat ja maaseutuyritykset ovat alkaneet tuottaa matkailukeskuksiin esimerkiksi lähiruokaa ja palveluja. Niinpä osa keskusten matkailutuloista ja hyvinvoinnista valuu lähiympäristöön. Kylät

Vyöhyke	Laki	Ylärinne	Alarinne	Laakso
Kuvaus	Tunturien ja vaarojen korkeimmat, usein puuttomat ja/tai rakkautuneet laet	Tunturien ja vaarojen rinteiden ohutmoreeniset tai lohkaraiset yläosat	Loivat, moreenipeitteiset tunturien ja vaarojen alarinteet	Soistuneet, paksuturpeiset alavat alueet ja vesistöjen varret
Kasvuolosuhde	Karu ja kuiva	Karu, paikoin rehevä (kurujen lehdot)	Niukkaravinteisesta ravinteikkaaseen	Ravinteikas ja rehevä
Muutoksen-sietokyky	Heikko	Heikko	Kohtalainen / hyvä	Hyvä / kohtalainen / heikko
Vesitalous	Vedenjakaja	Valuma-alue	Valuma-alue	Kerääntymisalue
Suosittelava maankäyttö	Viheralue: retkeily ja urheilu	Viheralue: retkeily ja urheilu, suojavyöhyke	Matkailurakentaminen	Vanhat kyläalueet

Kuva 5. Maisemarakenteen vyöhykkeet ominaisuuksineen ja maankäyttösuosituksineen (Sarala & Uusitalo 2007). Alkuperäinen valokuva: Kristiina Lehtinen.

pysyvät asuttuina ja maaseudun kulttuurimaisemat ja rakennusperintö kunnossa. Toisaalta tunturimatkailu on tuonut Lapin luontoon vieraita rakenteita ja muita ihmistoiminnan merkkejä sekä synnyttänyt uudenlaista kulttuurimaisemaa. Lapin matkailumaisemat edustavat syrjäisellä maaseudulla elämystuotannon maisemaa perinteisten alkutuotannon maisemien rinnalla.

Eurooppalaisen maisemayleissopimuksen ja suomalaisen lainsäädännön noudattaminen edellyttävät, että matkailun maisemamuutokset ovat hallittuja ja eri osapuolet voivat vaikuttaa maisemakehitykseen. Kun maankäyttöä tarkastellaan osana maisemarakennetta, voidaan ennakoida muutoksia maisemassa ja ympäristön tilassa. Veden kierto määrää pitkälti alueen ekologisen toimintakyvyn (Randolph 2004). Siksi maiseman vesitaloutta muuttava maankäyttö voi horjuttaa alueen ekologista tasapainoa. Suuret muutokset maiseman vesitaloudessa synnyttävät (viiveellä) visuaalisia vaurioita maisemakuvaan, jonka perusteella matkailijat luovat ensivaikutelmansa matkailukeskuksesta. Muutokset maiseman vesitasapainossa voivat esimerkiksi lisätä pintavaluntaa (Randolph 2004). Molemmissa matkailukeskuksissa tehtiin havaintoja huleveden syövyttämästä ja kuljettamasta maaperästä retkeilyreiteillä, jotka kulkevat muutosherkimmillä maisemavyöhykkeillä (Johansson ym. 2006a, 2006b). Sippolan (2007) kyselytutkimuksen mukaan enemmistö Ylläksen ja Levin asukkaista näkee matkailun aiheuttavan ympäristö- ja maisemahaittoja ja kokee matkailun kasvun uhaksi. Samaan asiaan viittaavat kyläläisten toiveet siitä, että resursseja suunnattaisiin suojeluun, laatuun ja paikallisuuteen. Tavoitteeseen voidaan päästä käyttämällä maisemaekologian työkaluja.

Tämä tutkimus osoitti, että maisemarakenneanalyysi on tehokas luontomatkaillakeskuksen maankäyttösuunnittelun apuväline. Analyysissä pystytään hyödyntämään suuri määrä alueelta kerättyä tietoa ekologista ja paikalliskulttuurista. Maisemarakenne kertoo alueen luontoarvoista, luonnon kantokyvystä, ympäristötilasta, maankäytön historiasta ja maisemakuvasta. Menetelmä tuottaa maankäyttöä ohjaavan tulkinnan luonnon kantokyvystä ja maiseman tuottokyvystä sekä välillisesti myös sosiaalisista ja kulttuurisista merkityksistä (Panu 1998, Sarala & Uusitalo 2007). Ymmärrystä maiseman merkityksistä voidaan hyödyntää luonto- ja kulttuurielämysten tuottamisessa ja vahvistamisessa. Menetelmän etuna voidaan pitää myös sitä, että vallitsevaa maankäyttöä, ajantasakaavoja tai maanomistussuhteita ei käytetä edellä kuvatun maisemarakenneanalyysin lähtöaineistoina. Maankäyttöä tarkastellaan ikään kuin ”puhtaalta pöydältä” maisemaekologian ja asutushistorian näkökulmista, eivätkä aiemmat kaava-suunnitelmat tai liiketaloudelliset lähtökohdat määrää ratkaisuja. Maanomistus, maankäyttö tai kaavavaihtoehdot voidaan sijoittaa maisemarakennekarttaan ympäristö- ja maisemavaikutusten arvioimiseksi ja ennakoimiseksi.

Kirjallisuus

- Ekroos, A. & Majamaa, V. 2000. Maankäyttö- ja rakennuslaki. Helsinki: Edita. 753 s.
- Eurooppalainen maisemayleissopimus 2008. Päivitetty: 30.8.2007. (Verkkodokumentti). Viitattu: 31.3.2008. Saatavissa internetistä: www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=181707&lan=FI
- Hallikainen, V. 1998. The Finnish wilderness experience. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 771. Helsinki: Hakapaino. 288 s.
- Hautajärvi, H. 1995. Lapin läänin matkailuarkkitehtuurin historia. Lisensiaattityö. Julkaisu AO A/20. Oulu: Oulun yliopisto, Teknillinen tiedekunta, Arkkitehtuurin osasto. 185 s.
- Ingold, T. 1992. Culture and the perception of the environment. Teoksessa: Croll, E. & Parkin, D. (toim.). Bush base: forest farm – culture, environment and development. New York: Routledge. s. 39–56.
- Johansson, P., Lehtinen, K., Pietilä, R., Räisänen, J., Sarala, P. & Väisänen, U. 2006a. Ylläksen geologia ja vesitalous. Teoksessa: Uusitalo, M., Sarala, P. & Tuulentie, S. (toim.). Elävä matkailumaisema. Ounasselän tunturiseudun sekä Ylläksen ja Levin maisemaselvitys. Metlan työraportteja 33. Helsinki: Metla. s. 56–70.
- Johansson, P., Lehtinen, K., Pietilä, R., Räisänen, J., Sarala, P. & Väisänen, U. 2006b. Levin geologia ja vesitalous. Teoksessa: Uusitalo, M., Sarala, P. & Tuulentie, S. (toim.). Elävä matkailumaisema. Ounasselän tunturiseudun sekä Ylläksen ja Levin maisemaselvitys. Metlan työraportteja 33. Helsinki: Metla. s. 108–122.
- Jokimäki, J. & Kaisanlahti-Jokimäki, M-L. (toim.) 2007. Matkailualueiden kestävyyden indikaattorit. Arktisen keskuksen tiedotteita 52. Rovaniemi: Painatuskeskus Finland. 80 s.
- Juntti, L. & Rantamäki-Lahtinen, L. 2007. Monialaisuus maaseutuyrityksen mahdollisuutena. MTT:n selvityksiä 145. Jokioinen: MTT. 61 s. (Verkkodokumentti). Viitattu: 31.3.2008. Saatavissa internetistä: www.mtt.fi/mtts/pdf/mtts145.pdf
- Järviluoma, J. 1993. Paikallisväestön asennoituminen matkailuun ja sen seurausvaikutuksiin – esimerkkinä Kolarin kunta. Research Reports 110. Oulu: Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. 152 s.
- Järviluoma, J. 2006. Turistin luonto. Tutkimus luonnon merkityksestä matkailun vetovoimatekijänä neljässä Lapin matkailukeskuksessa. Acta Universitatis Lapponiensis 96. Rovaniemi: Lapin yliopisto. 214 s.

- Kalpio, S. & Bergman, T. 1999. Lapin perinnemaisemat. Alueelliset ympäristöjulkaisut 116. Jyväskylä: Ympäristöministeriö. 236 s.
- Karjalainen, E. 2006. The visual preferences for forest regeneration and field afforestation – four case studies in Finland. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, biotieteet. Helsinki: Yliopistopaino. 181 s.
- Kauppila, P. 2004. Matkailukeskusten kehitysprosessi ja rooli aluekehityksessä paikallistasolla: esimerkkeinä Levi, Ruka, Saariselkä ja Ylläs. Nordia Geographical Publications 33. Oulu: Multiprint. 260 s.
- Kolarin maatilatalouden keittämissuunnitelma. 1981. Kunnanhallitus, maatalouslautakunta, maatilatalouden kehittämistoimikunta, Lapin läänin maatalouskeskus. Kemi: Pohjolan Sanomat. 65 s., 17 liitettä.
- Lapin liitto. 2008. Lapin matkailustrategia 2007–2010. Julkaisu A22 / 2008. Rovaniemi: Lapin liitto. 69 s.
- Lokio, J. 1997. Lapin kulttuuriympäristöohjelma. Rovaniemi: Lapin ympäristökeskus. 289 s.
- Luostarinen, K. 1972. Ekologisen suunnittelun malleja. Espoo: TKK, a-osasto, maisemalaboratorio. 30 s.
- Lüthje, M. 2005. Se mukava maaseutu siellä jossain: maaseutumatkailu kokemusten, mielikuvien ja markkinoinnin kohteena. Acta Universitatis Laponiensis 91. Rovaniemi: Lapin yliopisto. 332 s.
- Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus TIKE. Maatilatilastolliset vuosikirjat 1980-2005.
- Maatilahallitus. Maatalouslaskentojen kunnittaiset tulokset 1930-1979.
- Massa, I. 1983. Ihminen ja Lapin luonto: Lapin luonnonkäytön historiaa. Suomen antropologisen seuran toimituksia 12. Helsinki: Suomen antropologinen seura. 163 s.
- Mettiäinen, I. 2007. Tunturinlaidan kylästä matkailukeskukseksi. Paikallisten toimijoiden näkökulmia Ylläksen ja Levin matkailukeskusten kehittymiseen ja vuorovaikutteiseen suunnitteluun. LANDSCAPE LAB -hanke. Arktinen keskus. Lapin yliopisto. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino. 123 s.
- Panu, J. 1998. Maisemarakenteen ja taajamarakenteen yhteensovittaminen. Suomen ympäristö 264. Helsinki: Alueidenkäytön osasto, Ympäristöministeriö. 80 s.
- Randolph, J. 2004. Environmental land use planning and management. Washington: Island Press. 664 s.

- Rautamäki, M. 1997. Maisemarakenne – Maisemakuva. Maan päällä – taivaan alla. Teoksessa: Ylimäla, A-M. (toim.). Acta Universitatis Ouluensis C 97. s. 99–113.
- Sarala, P. & Uusitalo, M. 2007. Maisemarakenne ja maankäyttö. Teoksessa: Uusitalo, M., Sarala, P. & Jokimäki, J. (toim.). Maisemälähtöinen maankäytönsuunnittelu luontomatkailukeskuksissa. Arktisen keskuksen tiedotteita 49. Rovaniemi: Painatuskeskus. s. 29–35.
- Sippola, S. 2007. Viikkaan matkailukeskuksen asukkaana. Kysely Ylläksen ja Levin paikallisväestölle. Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Matkailu-, ravitsemus- ja talousala. 53 s., 3 liitettä.
- Tuovinen, P. 1992. Ympäristökuva ja symboliikka. Ympäristökuvan ja siihen liittyvien merkitysten analysointimetodiikasta. Yhdyskuntasuunnittelun julkaisuja A 20. Espoo: Yhteiskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskus, Teknillinen korkeakoulu. 151 s.
- Uusitalo, M. & Sarala, P. 2006a. Ylläksen maisemarakenne. Teoksessa: Uusitalo, M., Sarala, P. & Tuulentie, S. (toim.). Elävä matkailumaisema. Ounasselän tunturiseudun sekä Ylläksen ja Levin maisemaselvitys. Metlan työraportteja 33. Helsinki: Metla. s. 71–73.
- Uusitalo, M. & Sarala, P. 2006b. Levin maisemarakenne. Teoksessa: Uusitalo, M., Sarala, P. & Tuulentie, S. (toim.). Elävä matkailumaisema. Ounasselän tunturiseudun sekä Ylläksen ja Levin maisemaselvitys. Metlan työraportteja 33. Helsinki: Metla. s. 122–125.

Kartta-aineistot maaseudun maisemamuutoksen kuvaajana

Tapani Kivinen

MTT (Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus), Kotieläintuotannon tutkimus,
Vakolantie 55, 03400 Vihti, etunimi.sukunimi@mtt.fi

Tiivistelmä

Kartta on oleellinen maisematutkimuksen väline. Se on mittakaavaan laadittu kaksiulotteinen kuvaus ja valokuvamainen tilannekuva. Tästä syystä eri aika-kausien kartat muodostavat mielenkiintoisen maisemamuutoksesta kertovan jatkumon. Vanhojen karttojen keskeisimmät elementit kertovat asutusrakenteen kehityksestä, kylätonttien kasvusta, viljelymaan, niittyjen ja metsien välisen suhteen sekä tiestön ja vesistöjen muutoksista. Maaseudun rakennuskannan muutoksesta voi karttatyöskentelyn avulla saada melko luotettavan kuvan noin 100 vuoden ajalta.

Ruotsi-Suomen systemaattinen kartoitustoiminta alkoi 1600-luvun alkupuolella. 1700-luvun puolivälissä aloitettu isojako tuotti kartta-aineistoja, jotka ovat mielenkiintoisimpia ja vanhimpia maisematutkimuksen lähdemateriaaleja. Kartastotuotanto oli aktiivista myös autonomian aikana. Venäläiset sotilasviranomaiset laativat Etelä-Suomen alueelta ensimmäiset korkeuskäyriin varustetut topografikartat. Nykyisenkaltaisen peruskartan kartastotyö aloitettiin 1948. Vuonna 1977 koko Suomi oli kattavasti peruskartoitettu. Kallioperäkartta julkaistiin ensimmäisen kerran 1949 ja tällä hetkellä sen peitto on vajaa 60 % Suomen pinta-alasta. Maaperäkartoja on eri mittakaavoissa ja niiden peitto ja tarkkuus vaihtelevat.

Kartat sisältävät lisäksi runsaasti nimistötietoa. Paikannimet voivat olla hyvinkin vanhoja ja kertoa esimerkiksi asutushistoriasta, ihmisten uskomuksista, maastomuodoista tai viljelytavoista. Paikannimi voi olla vihje maiseman ominaisuuteen, joka on joskus esiintynyt, mutta ihmisen toiminnan ansiosta muuttunut tai kokonaan hävinnyt; soita on raivattu pelloiksi ja järviä on laskettu.

Vanhojen karttojen antamista maiseman muutossignaaleista voidaan konstruoida vaikutusmekanismien verkkoa, kun muutoksen merkkejä verrataan asutushistoriaan, harjoitettuun elinkeinopolitiikkaan, tekniikan ja talouden historiaan. Maiseman kerroksellisuudesta voidaan poimia paikallisesti, seudullisesti tai valtakunnallisesti merkittäviä alueita, joissa säilyttävä ylläpito voi olla kollektiivisen muistin näkökulmasta perusteltua. Karttasarjoista tulkittu maisemanmuutoksen informaatio auttaa näiden ympäristöarvojen tunnistamista.

Avainsanat: kartat, peruskartat, vanhat kartat, asutushistoria, nimistöhistoria, kulttuurimaisema, maisemamuutos, ympäristöarvot, arvottamisenetelmät

Kartta on maisema

Kartta on oleellinen maisematutkimuksen väline. Kartta perustuu tiettyinä hetkenä maisemasta saatuihin havaintoihin. Kartta on aina laadinta-ajankohtansa tuote. Se on maisemaa simuloiva, mittakaavaan laadittu kaksiulotteinen kuvaus ja samalla valokuvamainen jäädytetty tilannekuva. Tämä on yksi syy, miksi eri aikakausien kartat muodostavat mielenkiintoisen maisemamuutoksesta kertovan jatkumon. Vanhojen karttojen maisemahistoriallisen informaation keskeisimmät elementit kertovat asutusrakenteen, kaupunkien ja kylätonttien kasvusta, viljelymaan, niittyjen ja metsien välisen suhteen sekä tiestön ja vesistöjen muutoksista. Maiseman muutos on luonteeltaan ajanvirrassa jatkuvasti tapahtuvaa hitaasti etenevää kehitystä. Karttasarjat dokumentoivat tuon kehityksen ”hyppäyksenomaisina” ajallisina poikkileikkaustilanteina.

Kartoituksen historiaa

Ruotsi-Suomen systemaattinen kartoitustoiminta alkoi kuningas Kustaa II Aadolfin määräyksestä 1600-luvun alkupuolella samoihin aikoihin kun 30-vuotinen sota oli alkanut Keski-Euroopassa. Kartastotyö tuotti yhtäältä pienimittakaavaisia valtakunnan karttoja ja toisaalta suurimittakaavaisia kylien tiluskarttoja (Niemelä 1998). Merkittävänä kulminaatiopisteenä voidaan pitää isojaon toimeenpanoa, joka aloitettiin 1700-luvun puolivälissä ja jatkui pitkälle 1800- ja osittain 1900 luvuille. Isojaon toimeenpanoa varten kylien maa-alueet tulivat ensimmäisen kerran suhteellisen tarkasti inventoitua. Pelloista, niityistä, hakamaista, metsistä, soista ja myös rakennetuista kylätonteista syntyi laadullinen ja määrällinen kokonaiskuva. Yksittäisten rakennusten tarkka sijainti ja lukumäärä jäivät isojakokartoissa esitystavan osalta vielä luonnosmaiselle tasolle.

Kuningas Kustaa III käynnisti kartoitustyöt Suomen taloudellisen ja sotilaallisen aseman vahvistamiseksi 1777. Vuoteen 1805 mennessä eteläinen Suomi ja rannikko olivat tarkasti kartoitettu 1:40000 mittakaavaan (Alanen & Kepsu 1989). Kartoista löytyvät kaupungit, kylät, torpat ja eriaisteiset liikenneväylät, viljellyt pellot ja niityt. Maaston muotoja on pyritty korostamaan ja metsistä ja yleensä kasvuston laadusta saa melko hyvän kuvan. Kuninkaan kartaston laatimisessa sotilaallisilla tarkoituksilla oli merkittävä sija. Karttatieto maasto-olosuhteista, kulkuyhteyksistä ja asutuksen sijoittumisesta palveli taistelutaktiikkaa, joukkojen siirtoa, majoitusta ja huoltoa. Samalla syntyi hyvä materiaali maisematutkimusta varten.

Maanmittaustoiminta ja kartastotyö jatkuivat aktiivisena myös autonomian aikana. Ajallisesti toinen toisiaan seuranneet kartat perustuivat useimmiten edellisen kartoituksen tuottamaan aineistoon, jota täydennettiin mittausten menetelmien kehittyessä. Päämaanmittauskonttori muutti Turusta Helsinkiin 1821 ja siitä muodostettiin Maanmittauksen ylihallitus 1848. Kartastotuotanto sisälsi mm.

kihlakunnan karttoja 1:100 000 sekä pitäjänkarttoja 1:20000. Suomen ensimmäinen yleiskartta 1:400 000 julkaistiin 1866. Venäläiset sotilasviranomaiset tekivät lähinnä Etelä-Suomen alueella kartoitustyön, jonka tuloksena julkaistiin ensimmäiset korkeuskäyrin varustetut topografikartat. 1:21000 mittakaavaisissa kartoissa korkeudet oli esitetty n. 4,27 m välein ja 1:42000 kartoissa 8,53 m välein. Suomen kansalliskartaston 1. laitos julkaistiin 1899 ja uudelleen 1910. Se sisälsi maasto-olosuhteita kuvaavien perinteisten karttojen lisäksi maaperää, viljelyoloja, asutusta ja sääoloja kuvaavia teemakarttoja, joilla laajennettiin maantieteellistä kokonaiskuvaa. Suomen kansalliskartasto on julkaistu kaikkiaan 5 kertaa, viimeisin 1976-94 (Niemelä 1998).

Pitäjänkartat toimivat peruskarttojen tapaan 1950 luvulle asti, jolloin ne kattoivat maamme pinta-alasta noin 27 %. Nykyisenkaltaisen peruskartan kartastotyö aloitettiin 1948. Pitäjänkarttoja korvaavissa peruskartoissa yhdistettiin vanhojen pitäjänkarttojen ja topografikarttojen tieto ilmakuvausella saatuun tarkennettuun maastotietoon. Ensimmäinen peruskartoituskierron kesti noin 30 vuotta. Se oli intensiivisimmillään 1960-luvun puolessa välissä, ja vasta 1977 koko Suomi oli kattavasti peruskartoitettu (Niemelä 1998). Peruskarttalehtiä on sen jälkeen ajantasaisesti määrääjain erityisesti niillä alueilla, missä tiestö ja asutus ovat voimakkaimmin muuttuneet. Tässä yhteydessä on tehty myös maaperäkartoitukseen liittyvää perustyötä.

Suomen kallioperästä on julkaistu karttoja useissa mittakaavoissa. Suomen geologinen yleiskartta 1:400 000 kattaa koko maan. Kallioperäkartta 1:100 000 julkaistiin ensimmäisen kerran 1949 ja tällä hetkellä sen peitto on vajaa 60 % pinta-alasta. Maaperäkarttoja on niin ikään eri mittakaavoissa ja peitto ja tarkkuus vaihtelevat (Niemelä 1998).

Metsätalouden tarpeet ovat voimakkaasti vaikuttaneet myös kartoitustyöhön. Metsien talouskäyttöä palvelevaa tietoa on kerätty jo 1920-luvulta alkaen. Metsiä koskevaa karttadataa ovat keränneet Metsähallitus, Metsäkeskus Tapio, Metsäntutkimuslaitos sekä Verohallitus. Datan keruussa 1980-luvulla yleistyi satelliittien avulla kaukokartoitus ja sen myötä väri-, väri-infra- sekä väärvärikuvaus.

Satelliittikuviin perustuvan tarkkuuden ansiosta kartoitus on muuttunut digitaalisiksi ja tieto on luonteeltaan paikkatietoa. Kartta-aineistojen digitaalisuus on luonut mahdollisuuden yhdistää maantieteelliseen sijaintiin erilaisia teematarkasteluja kuten ympäristö- ja väestötietoa tai talous- ja kulttuuritietoa. Maise- matutkimukselle on avautunut paikkatiedon kautta uusia haastavia näkökulmia. Vanhat kartat ovat edelleen paperimuodossa, joten niiden tulkinta on edelleen tehtävä manuaalisesti. Mitä vanhempi kartta sitä suurpiirteisempi se yleensä on, ja sitä vaikeampaa on kartan georeferointi paikkatieto-ohjelmistoissa.

Kartastotyö on pääasiassa ollut valtiovallan kustantamaa virkatyötä. Työ on jakautunut kolmen toimijan, maanmittauslaitoksen, topografitieteen ja geodeettisen laitoksen kesken. Lisäksi Suomen Maantieteellinen seura on osallistunut Suomen kansalliskartaston toimittamiseen 1899, 1910, 1925 sekä 1960. Karttoja tuottavat valtiollisten organisaatioiden lisäksi myös kunnat. Kunnallinen kartoitustyö tuottaa suurimittakaavaisia kantakarttoja yleis- ja asemakaavoituksen pohjaksi. Lisäksi tehdään erilaisia teemakarttoja esimerkiksi ulkoilureiteistä, osoitekartoista, palveluverkosta jne. Valtiollisten ja kunnallisten organisaatioiden lisäksi karttoja laativat erilaiset järjestöt, esimerkiksi urheiluseurat (Niemelä 1998).

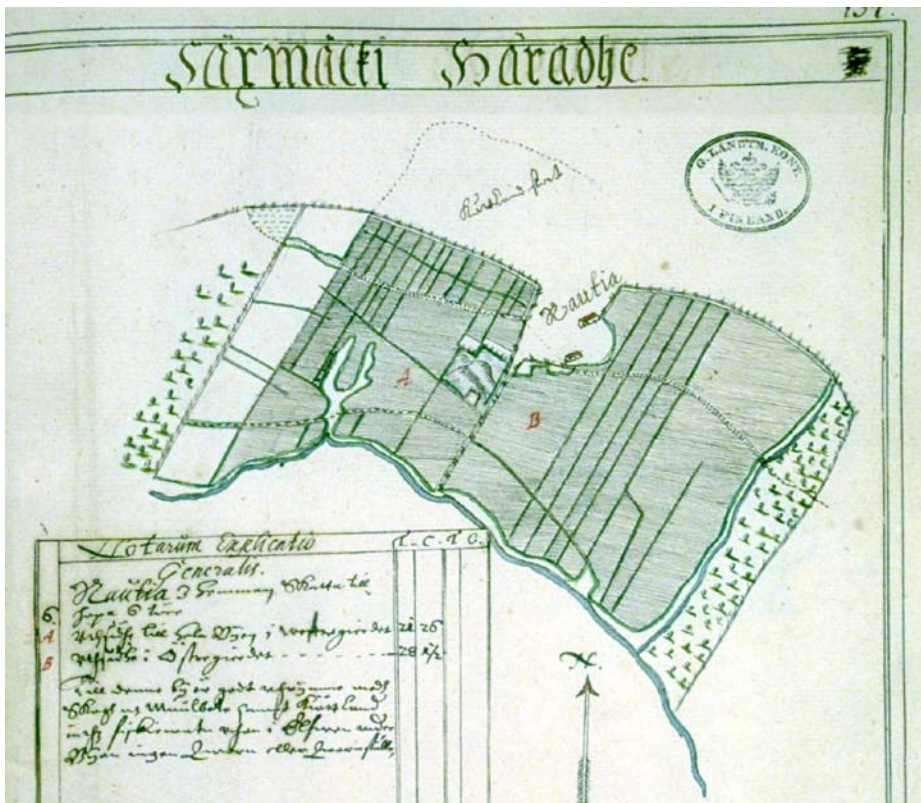
Karttojen kertomaa

Kartassa esitettävän informaation määrää rajoittaa käytettävä mittakaava ja sen luotettavuus vaihtelee käytetyistä mittausmenetelmistä, kartan piirustusmenetelmistä ja symboleista riippuen. Karttojen sisällölle on eri aikakausina asetettu erilaisia painotuksia. Ensimmäiset 1600-luvun kyläkartat tähtäsivät viljellyn maan todentamiseen ja tilastointiin. Tavoite oli taloudellinen, koska viljelyalan tilastoinnilla keskushallinto pääsi perille talonpoikien veronmaksukyvyistä, joka oli perusta valtion menojen mitoittamiselle. Maanviljelyn tehostamista ja laajentamista suosittiin samoihin merkantilistisiin päämääriin nojaten.

Kuninkaan kartasto 1700-luvun loppupuolelta on laadittu painotetusti sotilaallisia päämääriä varten. Näissä kartoissa korostuvat vesistöt, suot, maaston peitteisyys ja tiestön ominaisuudet, mitkä ovat oleellisia seikkoja joukkojen siirroille ja huoltoyhteyksille. Myös viljellyt pellot, asutus eli kylätontit ja torpat on esitetty huolellisesti. Kuninkaan kartasto antaa hyvän kuvan maiseman kasvillisuusolosuhteista sekä viitteitä korkeuseroihin ja maalajeihin.

Isojaon toteutuksen päämääränä oli sarkajaettujen peltöjen uudelleenjako siten, että yksittäisille taloille syntyi selkeämpiä peltolohkoja, mikä edesauttoi viljelyn suunnittelua ja toteutusta. Samassa yhteydessä aikaisemmin jakamattomina olleet metsät jaettiin talojen kesken. Tämä edellytti maarekisterikylien koko maan alueen tarkkaa kartoitusta, jonka avulla maanjaot suoritettiin. Isojaon päämäärä oli taloudellinen eli viljelyn tehostaminen. Se oli myös tekninen, koska talojen väliset rajat saatiin tarkasti määritettyä. Kylien erilaatuiset maat saatiin tarkasti määritettyä peltöjen ja niittyjen osalta. Lisäksi metsät arvotettiin puulajien ja tuottokyvyn mukaisesti. Isojakokartoista voidaan lukea maiseman visuaalisia sekä laadullisia ominaisuuksia luotettavalla tavalla. Isojakokartat ovat edelleen vanhimpia juridisia karttoja, joihin voidaan palata vanhoja omistusepäselvyyksiä tai nautintaoikeuksia selvittäessä.

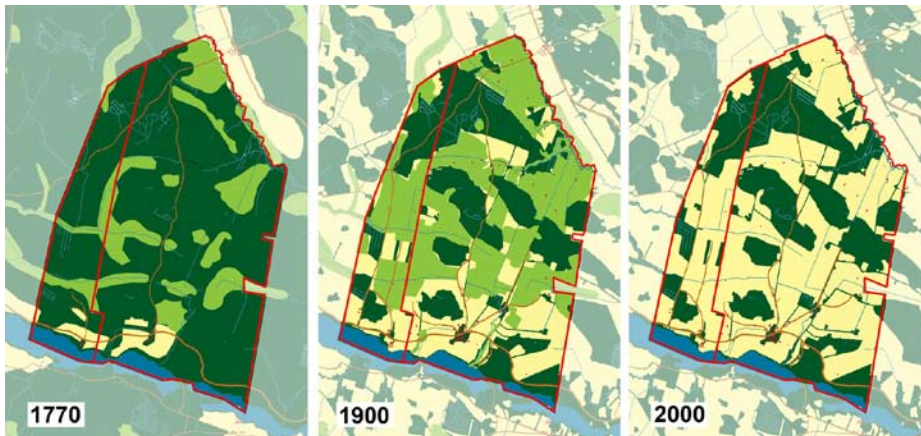
1900-luvun pitäjänkartat, peruskartat, kallio- ja maaperäkartat sekä metsänluokitus ja maataloudelliset maaperäkartat yhdessä antavat työkaluja maise-

Kuva 1. Maanmittari Lars Shcroderuksen laatima Rautian kylätontin kartta vuodelta 1647. Kylässä on kaksi taloa, joiden rakennukset on esitetty perspektiivisesti. Merkinnot ovat symbolisia eivätkä kerro tarkemmin rakennusten lukumäärää tai sijoitusta kylätontilla. Sarkajaetut pellot on dokumentoitu tarkasti samoin kuin ympäröivät lähiniityt. Rautia on nykyään Rautelan kylä Someron kaupungissa. (1600-luvun maakirjakartat 2000)

marakenteen kokonaisvaltaiselle analyysille. Metsien laatuluokitus ja puuston kasvuolosuhteet, peltojen sijoittuminen, vesistöjen, kosteikkojen ja valtaojien hienosyinen mosaiikki saa luontaisen selityksensä karttatulkinnan avulla. Vanhojen karttojen osoittama asutuksen leviäminen, tiestön kehitys, viljeltyjen peltöjen ja niittyjen ekspansio antaa maisemarakenteeseen kulttuurisen tason, joka usein selittyy maisemarakenteen realiteettien kautta. Kulttuurisen tason kehitys on ollut sidoksissa väestönkasvuun sekä taloudellisten olojen ja viljelytekniikoiden kehitykseen.

Kuvassa 2 on esitetty vanhoista karttasarjoista tehty Someron Rautelan kylän maisemamuutoksen prosessikuvaus noin 100 vuoden poikkileikkauksina. Kylätontti oli muodostunut jo 1400-luvun aikana kallioiselle kumpareelle vesistöä myötäillen Turusta Hämeenlinnaan johtaneen Hämeen härkätien varteen (katso myös kuva 1). Alkupisteenä on isojakoa edeltänyt tilanne, jolloin viljeltyt pellot sijaitsivat kylätontin välittömässä läheisyydessä. Niityt olivat kosteikkojen ja

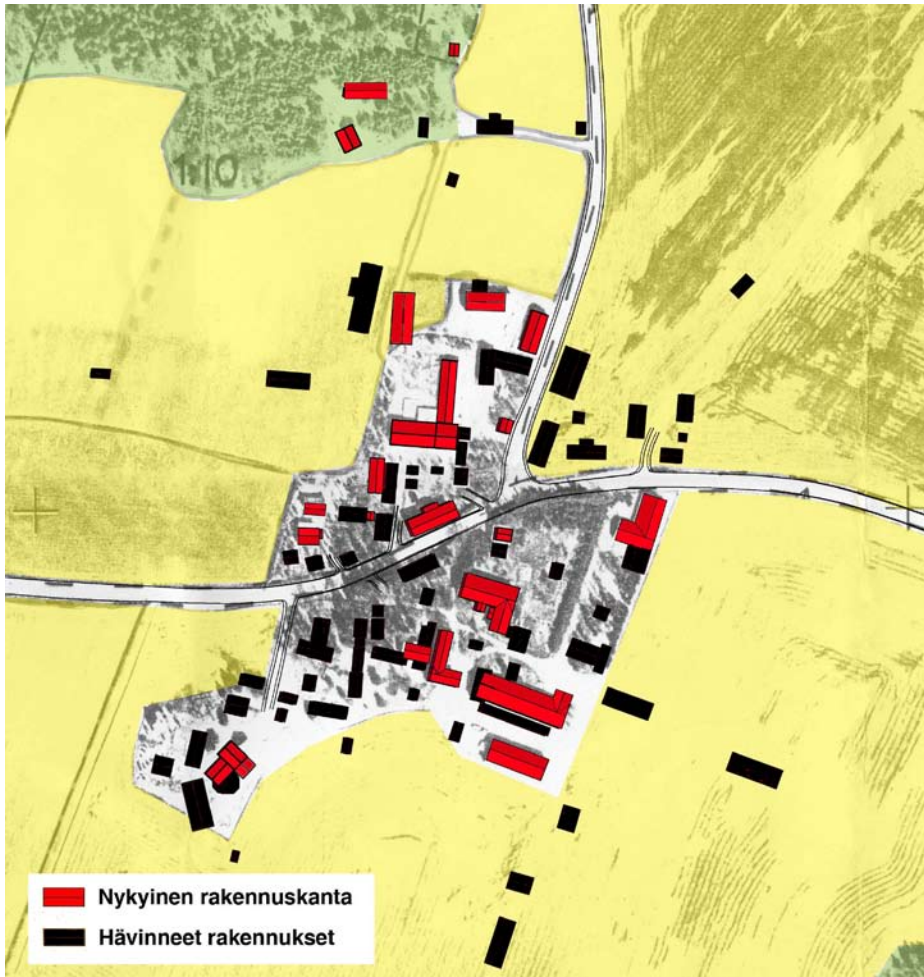
Kuva 2. Someron kaupungin Rautelan sekä viereisen Pusulan kylien kartoista laadittu maisemamuutoksen analyysi. Vaalean keltainen väri osoittaa viljeltyjen peltöjen osuuden kylärakenteessa ja maisemassa. Vaalean vihreä alue kuvaa niittyjä ja tumman vihreä talousmetsää. (Kuva: Tapani Kivinen)

ojavarsien liepeillä olevia harvapuustoisia alueita, joissa mänty ja kuusi eivät viihtyneet. 1800-luvun lopputilanteessa viljellyn pellon osuus on lisääntynyt jo merkittävästi ja metsiä on raivattu karjan laitumiksi ja heinän saannin tarpeisiin. 2000-luvulle tultaessa niityt ovat hävinneet ja kaikki viljelykelpoinen maa-ala on raivattu pelloiksi. Sarkaojitetut pellot ovat 1960-70 muuttuneet salaojitetuiksi visuaalisesti yhtenäisiksi vainoiksi. Metsätalouden merkitys on kylässä minimoitunut, metsistä kerätään lähinnä polttopuuta.

Rakennuskannan muutosprosessi

Vanhoissa isojakokartoissa yksittäiset rakennukset on esitetty usein symbolisesti. Niiden laajuudesta, tarkasta sijainnista ja käyttötarkoituksesta on tehtävissä enemmänkin arvaukseen perustuvia johtopäätöksiä. 1900-luvun vaihteeseen tultaessa isojaon järjestely- ja uusjakokartoissa kylien ja talojen rakennuksia on jo havainnollistettu lähes asemapiirrostaosisesti. 1900-luvun pitäjäkartoissa asutuksesta etäämmällä olevat ladot on tunnistettavissa. Peruskartoissa talous- ja asuinrakennukset on selkeästi erotettu omilla symboleillaan. Maaseudun rakennuskannan muutoksesta voi karttatyöskentelyn avulla saada melko luotettavan kuvan noin 100 vuoden ajalta. Perinteisen ryhmäkylän hajoamisprosessi on ollut pitkä. 1770-luvulla alkanut prosessi toteutui pitkälti vasta 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Kylärakenteiden hajoaminen on ollut yksi teema rakennuskannan hitaasti edenneessä muutosprosessissa. Rakennuksia on kaikkina aikoina rakennettu toimintalähtöiseen tarpeeseen ja usein laajentaen toiminnan volyymin mukana. Rakennuksia on siirretty uuteen paikkaan, niitä on tarpeettomina purettu tai ne ovat tuhoutuneet tulipalojen seurauksena. Siirrot ja purkamiset ovat johtuneet muuttuneesta käyttötarkoituksesta tai toimintaan so-

veltumattomuudesta (ks. kuva 3). Myös uudet tekniset innovaatiot ovat vaikuttaneet rakennuskannan muuttumiseen. 1920-luvulla maaseudun sähköistäminen toi maisemaan uuden elementin: muuntajarakennukset, sähköpylväät ja johdot. Samoihin aikoihin viimeisetkin tuulivoimaan perustuvat kylämyllyt alkoivat hävitä. 1950-luvun maatalouden koneellistuminen ja rehutekniikoiden murros alkoi vaikuttaa latojen lukumäärään vähentävästi. Samalla maatila-asumisessa alkoi asumismukavuuden lisääminen ja hygieniatilojen rakentaminen. Syntyi elintasosiipien arkkitehtoninen kerrostuma. Kokonaan uusia maatilojen talouskeskuksia rakennettiin viimeksi 1940-50 -lukujen jälleerakennuskaudella.

Kuva 3. Rautelan vanhan kylätontin rakennuskannan muutos vuodesta 1880 alkaen nykypäivään saakka. Vajaan 130 vuoden ajanjakson kaikista rakennuksista on tavalla tai toisella kappalemääräisesti hävinnyt noin 75 %. Nykytilanteessa olemassa olevista rakennuksista vain 60 % on aktiivikäytössä. Loppua 40 % uhkaa joko purku tai hidas ränsistymisen ja tuhoutuminen. (Kuva: Tapani Kivinen)

Kotieläinrakennusten radikaali suureneminen alkoi vasta 2000-luvun alussa. Kylämaisemassa nähtävä rakennusten aikakirjo on laaja, rakennuksia tasaisesti eri aikakausilta. Viime sotia edeltäneinä vuosikymmeninä maatilat olivat varsin omavaraisia, kaikilla oli kotieläimiä ja tietysti työhevosiä. Nykyään maatilat erikostuvat, jolloin rakennusten tarve muuttuu. Usein talouskeskuksessa on sellaisia rakennuksia, joita ei enää tarvita ja toisaalta on tarve rakentaa rakennuksia joita ei vielä ole. Tarvelähtöinen muutos jatkuu.

Nimistön historia

Kartat sisältävät maasto- ja kasvustosymbolien lisäksi runsaasti nimistötietoa. Paikannimet voivat olla hyvinkin vanhoja ja kertoa esimerkiksi asutushistoriasta, kylärajoista, ihmisten uskomuksista, maastomuodoista tai viljelytavoista. Paikannimi voi olla vihje maiseman ominaisuuteen, joka on joskus esiintynyt, mutta ihmisen toiminnan ansiosta muuttunut tai kokonaan hävinnyt. Soita on raivattu pelloiksi ja järviä on laskettu, jolloin on saatu uutta viljelyalaa. Nimistö voi osaltaan laajentaa pelkän maastotiedon antamaa informaatiota. Esimerkkinä kohteena olevan Someron Rautelan kylässä esiintyy nimi Katteensuo. Paikka on ollut yli 80 vuotta viljeltyä peltoa, mutta edelleenkin maalaji ja sen märkyys kielivät alueen alkuperäisestä historiallisesta luonteesta.

Talojen nimet muodostavat tärkeän lenkin maisemahistorian ymmärtämisessä. Kantatalojen nimet ovat usein syntyneet isäntien nimien tai ammattien mukaan. Someron Rautian kylän nimi on ollut käytössä jo 1500-luvun alussa. Nimi viittaa ”raudan käsittelijään” eli seppään. Myöhemmässä vaiheessa Rautia on sekä puhe- että kirjoitusasuissaan muuntunut nykyiseen muotoon Rautela. Timo Alasen asutusnimistö tutkimuksen mukaan Rautia oli yksi kylän kantataloista, mutta hävisi käytöstä, kun se jakautui Suutelaksi ja Tuomolaksi. Suutelan talon nimi viittaa suutariin ja on siten ammattijohdannainen. Tuomolan nimi viittaa 1560-luvulla isäntänä olleeseen Thomas Thomassoniin. Tuomolan nimen rinnalle on 1630-luvulla tullut Knaapi, joka tarkoittaa ratsusotamiestä. Tuomola toimi sittemmin rusthollina eli talona, joka varusti sotilaan hevosineen (Alanen 2004).

Mitä kartoista voidaan oppia

Kartat edustavat oman laadinta-aikansa teknistä osaamista mittaustekniikan ja kartan piirrostekniikan näkökulmasta. Karttamerkinnot ovat kehittyneet ajan saatossa, mutta symboliikan tavoitteena on aina ollut havaitun maiseman realistinen projisointi piirtoalustalle luettavaan ja ymmärrettävään muotoon. Vanhojen karttojen antamasta visuaalisen maiseman muutossignaaleista voidaan konstruoida laajempaa vaikutusmekanismien verkkoa, kun maisemamuutoksen merkkejä verrataan asutushistoriaan, harjoitettuun elinkeinopolitiikkaan, tekniikan ja talouden historiaan. Maisemamuutoksen moottorina on usein toiminut

taloudellinen intressi ja tehostamisen vaatimus, jota tekniset innovaatiot ovat vieneet toteutuksen tasolle. Agraari-Suomen talouden veturina on vuosisatoja toiminut maatalouden tehostamisen politiikka, joka näkyy maisemassamme maksimoituna peltopinta-alana, kuivattuina järvinä, ojitettuina soina. Metsien hyötykäyttö ja sahateollisuuden nousu 1800-luvulla muutti metsien taloudellista arvoa ja vaikutti metsämaiseman ilmeeseen; kaskiraiviot vaihtuivat määrätietoiseen metsänhoitoon ja puuvarantojen hyväksikäyttöön. Maatalouden koneistuminen 1950-luvulta eteenpäin on vähentänyt työvoiman tarvetta siinä määrin, että maaseudun asutusrakenteessa on tapahtunut väheneminen. Salaojitus on vaikuttanut viljelymaisemaan sekä ekologisesti ja visuaalisesti: Sarkaojien poistumisen myötä myös monet kasvi- ja lintulajit ovat hävinneet. Viljelytekniikat käyvät läpi teknologiasukupolvien muutosprosesseja; heinäseipäät ovat vaihtuneet muovipaaleihin.

Vanhaa rakennuskantaa on jäänyt tyhjilleen, mikä näkyy hoidon puutteessa taantuvana ympäristönä. Tulevaisuudessa maisemamuutoksen moottorina toimivat tuotannon tarpeet ja tekniikat ja niitä ohjaavat politiikat. Kulttuurimaisema pysyy elinvoimaisena vain jos peltoja viljellään ja maatilojen rakennuksille on käyttöä. Jos toiminnalle ei ole yhteiskunnallista tilausta tai taloudellista perustetta – esimerkiksi ruoan, energian ja puun tuotantoa tai muita julkisyhteisöllisiä palveluja kuten EU:n maatalouspolitiikkaan on kirjattu – maaseutu voi autioitua, maisema taantua ja ennen pitkää kasvaa umpeen. Maiseman kerroksellisuudesta voidaan poimia paikallisesti, seudullisesti tai valtakunnallisesti merkittäviä alueita, joissa säilyttävä ylläpito voi olla kollektiivisen muistin näkökulmasta perusteltua. Karttasarjoista tulkittu maisemanmuutoksen informaatio voi keskeisesti auttaa näiden ylläpitomekanismien ja ympäristöarvojen tunnistamista. Tavoitteena on hallittu maisemamuutos, jossa jälkipolville jätetään merkkejä vanhojen maisemien historiatasoista. Jos maisemamuutosta ei ohjata, se muuttuu kuitenkin itsestään. Itseohjautuvuus tarkoittaa maiseman hiljaista umpeenkasvua.

Kirjallisuus

- 1600-luvun maakirjakartat. 2000. Viitattu 30.9.2008. Saatavissa internetistä: <http://www.virtuaaliyliopisto.fi/vanhatkartat/maakirjakartat/>
- Alanen, T. 2004. Someron ja Tammelan vanhin asutusnimistö. Jyväskylä: Gummerus. 335 s.
- Alanen, T. & Kepsu, S. 1989. Kuninkaan kartasto Suomesta 1776–1805. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia. 397 s.
- Isojakokartta 1781. Uusjaon järjestelykartta 1903 sekä 1913, Peruskartta, Maanmittauslaitoksen arkisto.
- Niemelä, O. 1998. Suomen karttojen tarina 1633–1997, Näin Suomi kartoitettiin katseltavaksi. Helsinki: Karttakeskus. 176 s.

Valokuva maisemamuutosten dokumentoinnissa

Tapio Heikkilä

Ympäristöministeriö, PL 35, 00023 Valtioneuvosto, etunimi.sukunimi@ymparisto.fi

Tiivistelmä

Kirjoitus perustuu Taideteollisessa korkeakoulussa tehtyyn valokuvataiteen tutkimushankkeeseen Visuaalinen maisemaseuranta, jossa kehitettiin valokuvausmenetelmä suomalaisten kulttuurimaisemien dokumentointia ja niiden muutosten seurantaan varten. Menetelmä perustuu systemaattiseen uudelleenvalokuvaukseen, jossa tutkimusalueiden kuvauspisteiltä otetaan määrävälein valokuvia identtisinä rajauksina.

Hanke aloitettiin vuonna 1996 tehdyillä viljelymaisemien ensikuvauksilla. Menetelmän mukaiset toisintokuvaukset tehtiin vuosina 2000–2005 eri puolilla Suomea sijaitsevalla 13:lla tutkimusalueella. Peltojen ohella kuvattiin perinnetäjämaisemia; kuvauskohteiksi valittiin 48 eteläsuomalaista tuoretta niittyä. Niitä kuvattiin vuosina 2001–2007.

Viljelymaisemien kuvauspisteet valittiin tutkimusalueilta karttatarkastelun perusteella. Kustakin kuvauspisteestä otettiin kuvat kohti päällmansuuntia. Niityillä kuvia otettiin neljänneshehtaarin (50 x 50 m) kokoisten tutkimusruutujen kulmapisteistä.

Visuaalisen maisemaseurannan valokuva-aineisto muodostaa systemaattisen ja edustavan taltion suomalaisista viljely- ja perinnetäjämaisemista vuosituhaten taitteessa. Valokuvat havainnollistavat maisemien ominaispiirteet ja todentavat niiden muutokset. Kokonaisuudessaan valokuva-aineisto käsittää yli 3 000 alkuperäisnegatiivia, niistä tehdyt sähköiset tallenteet ja pinnakkaiskopiot sekä joukon väri- ja mustavalkovedoksia. Aineisto on taltioitu museaalisiin menetelmin pitkäaikaista säilyttämistä varten, ensisijaisesti tutkimuksen tarpeisiin.

Visuaalisen maisemaseurannan valokuvausmenetelmää voidaan soveltaa monenlaisissa maisemanhoidon hankkeiden seurannassa. Menetelmän avulla saatavia valokuvia on mahdollista käyttää maisemanhoidon toimenpiteiden suunnittelussa ja ohjauksessa, maatalouspolitiikan päätöksenteossa sekä maankäytön hankkeiden seurannassa.

Avainsanat: maatalousmaisema, muutokset, valokuvaus, valokuvat, dokumentointi, visuaalinen maisemaseuranta, uudelleenvalokuvaus

Johdanto

Maisema on määriteltävissä alueeksi, joka koostuu erilaisten fyysisten ja kulttuuristen muotojen yhdistelmistä ja on luonteeltaan jatkuvasti muuttuva, moniulotteinen ja suhteellinen (Sauer 1925). Petri Raivon (1997) mukaan maiseman monet kasvot voivat ilmetä alueina, näkyminä tai tapoina nähdä ja jäsentää kulttuurisia ympäristöjä. Kun maisemaa tarkastellaan, on siitä hyödyksi rajata erilleen käsite näkymästä, joka on hetkellinen, alati muuttuva silmäys maisemaan; näkymä muuttuu joka hetki, ja jokaiseen suuntaan se on erilainen (Banse 1912). Hull ja Revell (1989) määrittelevät näkymän maiseman osaksi, joka näyttäytyy tarkastelupisteestä yhteen suuntaan katsottaessa. Näin ajateltuna maisema on lukemattomien näkymien kooste. Tällöin maiseman kokonaisuus ja sen muutoksellisuus on hahmotettavissa maisemaan eri suunnista ja eri aikoina kohdistettujen näkymien avulla. (Heikkilä 2007a.)

Maisemien luonnon- ja kulttuuripiirteet näyttäytyvät niistä otetuissa valokuvissa visuaalisesti ilmenevinä muotoina. Niitä voidaan tarkastella ja tulkita maisematutkimuksen eri keinojen avulla. Valokuvassa näkyvällä ilmiöllä on fyysisessä ympäristössä realistinen vastineensa, jota voidaan kuvasta tutkia. Valokuvien esittämää totuudellista havainnollisuutta ovat maisematutkimuksen monien opinalojen tutkijat käyttäneet hyödykseen eri ilmiöiden todentamisessa pitkälti yli vuosisadan ajan. (Walton 1984, Friday 1999, Shafer & Brush 1977, Heikkilä 2007a, b.) Taustalla on kuitenkin aina tarpeen muistaa valokuvaajan roolin ratkaiseva merkitys valokuvan sisällön muotoutumisessa (Barrett 2000).

Maisemamuutosten seurannassa yleinen menettelytapa on ollut arkistojen kätköistä löytyneiden valokuva-aineistojen uudelleenvalokuvaus (esim. Rogers ym. 1984, Klett ym. 1984, Turner ym. 2003). Tällaisten toisintokuvauksien kohteet ovat vaihdelleet kiinnostuksen kohteena olevien ilmiöiden, kuten kasvipiteen tai jäätiköiden muutosten seurannasta edesmenneiden valokuvauksen mestareiden jalanjälkien seuraamiseen. Vaikka uudelleenvalokuvauksen menetelmät ovat periaatteessa selväpiirteiset, eri hankkeiden tulokset ovat hyvin vaihtelevia. Rogersin ym. (1984) ja Keisterin (1993) mukaan edustavien alkukuvien puute on ehkä pahin este maisemamuutosten luotettavalle tulkinnalle. Toisintokuvauksissa kun ollaan aina alkukuvauksen tehneen valokuvaajan ideoiden ja tarkoituserien varassa. Alkuperäisaineistoa pitäisikin aina mieluiten olla käytettävissä useammalta eri valokuvaajalta.

Kun maisemamuutoksista halutaan mahdollisimman luotettavaa ja monipuolista valokuva-aineistoa, on kuvausmenetelmä suunniteltava jo alusta pitäen sellaiseksi, että se soveltuu kiinnostuksen kohteena olevan ilmiön seurantaan. Tällä tavoin valokuvaamalla on tutkittu muun muassa Yhdysvaltojen Oregonin metsäluonnon muutoksia (Hall 2001), norsujen laiduntamisen vaikutuksia Etoshan kansallispuistossa Namibiassa (Hipondoka & Versfeld 2003) sekä norjalaisten kulttuurimaisemien tilaa (Puschmann & Dramstad 2003).

Maisemien valokuvallisista dokumentaatioista on tehty monenlaisia menetelmällisiä huomioita, joista osa on keskenään ristiriitaisia. Monet tutkimukset ovat perustuneet mustavalkokuvien käytölle, mutta jo Shuttleworth (1980) päätyi suosittamaan värikuvien käyttöä. Nassauer (1983) ja Palmer & Hoffman (2001) kannattavat panoraamaotosten kuvaamista tai että kustakin kuvauspisteestä otetaan useampia kuvia eri suuntiin. Samainen Nassauer tähdentää, että kameran kallistukselle pitää olla systemaattiset mutta joustavat periaatteet. Uudelleenvalokuvausten lähtökohtana ovat tarkoitukseen sopivat kuvauspisteet, joiden valinnan periaatteita ovat muun muassa Hull & Revell (1989) arvioineet. Kuvauspisteiden määrittelyn tarkkuus ja toisintokuvausten teknisen täsmällisyyden tärkeys korostuu monissa hankkeissa (esim. Rogers ym. 1984, Klett ym. 1984, Nüsser 2001). Valokuvadokumentointi on syytä aloittaa riittävän monilta kuvauspisteiltä, jotta aineistoa voidaan hyödyntää mahdollisimman monessa tarkoituksessa (Hipondoka & Versfeld 2003, Heikkilä 2007a).

Tämä kirjoitus perustuu suomalaisten kulttuurimaisemien muutoksia selvittäneeseen tutkimushankkeeseen *Visuaalinen maisemaseuranta*, joka sai alkunsa siitä kun maa- ja metsätalousministeriö halusi vuonna 1996 aloittaa tutkimushankkeen EU:n jäsenyyden vaikutuksista viljelymaisemiin (Heikkilä 2007a, b). Hankkeen valokuvausmenetelmä perustuu tutkimustyöhöni Taideteollisessa korkeakoulussa vuosina 1999-2007, ja valokuvaajina siinä ovat ohellani toimineet Oiva Hakala, Martina Motzbäuchel ja Tuula Vehanen.

Aineisto ja menetelmät

Visuaalisen maisemaseurannan valokuvauskohteeksi valittiin suomalaiset viljelymaisemat ja perinnebiotoopit. Niiden kuvausmenetelmät olivat keskenään hieman erilaisia, mutta kummassakin tapauksessa kuvauspisteiden valinta perustui kartalta tehtyihin valintoihin, joita kuvaaja saattoi täydentää maastossa tekemiensä havaintojen perusteella. Kamerana käytettiin vuodesta 2000 lähtien Hasselblad XPan panoraamakameraa normaaliobjektiivilla varustettuna, ja filminä käytettiin keskiherkkää värinegatiivifilmiä. Osa vuoden 1996 valokuvista oli otettu kinofilmikameralla mustavalkofilmille.

Viljelymaisemia valokuvattiin 13 maisema-alueella vuosina 1996-2005 (taulukko 1). Jokaiselta kuvauspisteeltä otettiin valokuvat kohti kutakin pääilmansuuntaa, minkä ohella kuvaaja saattoi maastossa valita täydentäviä kuvaussuuntia. Suurin osa kuvista otettiin kasvukauden aikana suunnilleen samoihin aikoihin. Säätilojen suhteen ei asetettu rajoituksia.

Viljelymaisemien valokuva-aineisto käsittää yhteensä 2205 alkuperäisnegatiivia, jotka on kuvattu yhteensä 119:ltä kuvauspisteeltä. Miltei koko aineisto on värinegatiiveja. Vuonna 2005 värinegatiivien ohella kuvattiin myös mustavalkoiselle filmille aineiston pitkäaikaisen säilymisen varmistamiseksi.

Taulukko 1. Visuaalisen maisemaseurannan viljelymaisemien tutkimusalueet ja kuvauspisteet. Kuvauspisteet vuosien 2000–2005 kuvausten mukaisesti.

Alue (kunta ja maisema-alue)	Alueen tyyppi	Kuvauspisteitä (kpl)	Kuvausvuodet
1. *Halikko: Uskelan- ja Halikonjokilaakso	VA	13	1996, 2000–2003, 2005
2. Nurmijärvi: Lepsämänjoki	MYTVAS	9	1996, 2000, 2005
3. Yläne, Oripää: Makkarkoski	MYTVAS	10	1996, 2000, 2005
4. Hollola, Hämeenkoski: Kastari–Hatsina–Kutajoki	VA	10	1996, 2000, 2005
5. Sulkava: Kuhakoski–Kammola–Väätä-länmäki	VA	7	2000, 2005
6. Leppävirta: Paukarlahti	VA	9	1996, 2000, 2005
7. Liperi: Viinijärvi–Taipaleenjoki	MYTVAS	9	1996, 2000, 2005
8. Ilomantsi: Sonkaja	VA	7	1996, 2000, 2005
9. Sotkamo: Naapurinvaara	VA	9	1996, 2000, 2005
10. **Kuortane: Kuortaneenjärvi	VA	7	2000, 2001, 2005
11. **Toholampi: Lestijokilaakso	VA, MYTVAS	9	1996, 2000, 2001, 2005
12. Liminka, Tyrnävä: Limingan lakeus	VA	10	2000, 2005
13. Kittilä: Kaukonen	VA	6	1996, 2000, 2005

VA = Valtioneuvoston 5.1.1995 periaatepäätöksen mukainen valtakunnallisesti arvokas maisema-alue.

MYTVAS = Maatalouden ympäristötuen vaikuttavuuden seurantahankkeen tutkimusalue.

*Halikossa kuvattiin peruskuvauksen lisäksi eri vuodenaikoina vuosina 2001–2003: syksy 2001, talvi 2002, kevät 2002, kesä 2002, kesä 2003.

**Kuortaneella ja Toholammilla tehtiin ylimääräinen kuvauskierron kesällä 2001.

Perinnebiotoopeista kuvauskohteiksi valittiin 48 tuoretta niittyä Uudeltamaalta ja Pirkanmaalta. Kaikki ne olivat valtakunnallisessa perinnemaisemien inventoinnissa 1990-luvulla arvokkaiksi määriteltyjä kohteita (ks. Vainio ym. 2001). Ne olivat Suomen ympäristökeskuksen tutkimuskohteita hankkeessa, jossa selvitettiin hoidon vaikutuksia niittyjen kasvi- ja eläinlajistoon. Kullekin niitylle oli rajattu neljänneshehtaarin (50 x 50 m) kokoinen tutkimusruutu, jonka kulmapisteistä valokuvat otettiin. Kuvia otettiin tutkimusruudulta vähintään kahdeksan, kustakin kulmapisteestä myötöpäivään kohti kahta seuraavaa kulmapistettä. Sen lisäksi kuvaaja saattoi kuvata muutamia vapaasti määriteltyjä kuvauspisteitä

ja -suuntia tutkimusruudulta ja sen ulkopuolelta. Niittyjen kattava alkukuvaus tehtiin vuonna 2001. Täydentäviä kuvia otettiin yhdeksällä niityllä vuosina 2003 ja 2005. Kattava toisintokuvaus kaikilla niityillä tehtiin 2006–2007. Kokonaisuudessaan niittykuva-aineisto käsittää yhteensä 1055 värinegatiivia.

Valokuvausmenetelmän kehitystyön yhteydessä tehtiin lisäksi koekuvauksia muillakin maisematyypeillä kuten rakennetussa ympäristössä ja puistomaisilla alueilla. Nuo kuvat otettiin pääasiassa diapositiivifilmille.

Vuosien 1996 ja 2000 kaikki viljelymaisemakuvat vedostettiin paperikuviksi. Myöhemmistä viljelymaisemakuvista ja niittykuvista vedoksia tehtiin valikoiden. Valokuvausmenetelmän kehitystyön yhtenä tavoitteena oli saada aikaiseksi laadukasta, aihepiirin ilmiöitä selkeästi havainnollistavaa, moniin käyttötarkoituksiin sopivaa kuva-aineistoa. Tavoitteen testaamiseksi negatiiveista valmistettiin suurikokoisia näyttelyvedoksia, minkä lisäksi kuva-aineistoa julkaistiin eri yhteyksissä (esim. Kuussaari ym. 2004, Sepänmaa & Heikkilä-Palo 2005).

Kaikista negatiiveista on skannaamalla tehty sähköiset taltioidut. Kuvien vastainen tulostaminen on tarkoitus tehdä ensisijaisesti niistä. Tämä vähentää alkuperäisnegatiiveihin kohdistuvaa käytön rasitusta. Alkuperäisaineisto on taltioitu museaalisiin menetelmin mahdollisimman pitkäaikaista säilytystä varten.

Valokuva-aineiston yksittäiskuvia sekä samaa kohdetta esittäviä kuvapareja ja -sarjoja tarkastelemalla on mahdollista luoda käsitys suomalaisten viljely- ja perinnemaisemien erityispiirteisiin ja niiden muutoksiin. Vuosina 1996 ja 2000 kuvatuista viljelymaisemakuvista tehtiin kuvapareja, joita tarkastelemalla saatiin käsitys viljelymaisemien muutosten vauhdista, määrästä ja muista ominaisuuksista.

Tulokset

Visuaalisen maisemaseurannan päätulos on tutkimushankkeen yhteydessä kehitetty valokuvausmenetelmä, joka on kehitetty erityisesti viljelymaisemien ja perinnebiotooppien dokumentointia ja niiden muutosten seuranta varten (ks. tarkemmin Heikkilä 2007a).

Hankkeen yhteydessä kertynyt valokuva-aineisto ja siihen sisältyvä kuvattujen maisemien eri piirteitä todentava ja havainnollistava aines muodostaa sen toisen päätuloksen. Se on katsaus viljelymaisemien ja perinnebiotooppien tilaan ja ajankohtaisiin muutoksiin vuosituhaten vaihteen Suomessa. Kuva-aineisto luo myös perustan vastaiselle maisemamuutosten seurannalle.

Viljelymaisemia esittävien, vuosilta 1996 ja 2000 peräisin olevien kuvaparien tarkastelun perusteella kävi ilmi, että miltei kaikissa samoja kohteita esittävässä

kuvapareissa (94 % kuvapareista) oli havaittavissa joko vähäisiä (43 %) tai isoja (51%) visuaalisia eroavuuksia. Näiden eroavuuksien lähempi tarkastelu antoi aiheen ryhmitellä maiseman muutokset kahteen pääryhmään: palautuvaan vaihteluun ja varsinaisiin maisemamuutoksiin. Edelliset ovat luonteeltaan vuodenvaihtelun eroihin ja säätilojen vaihteluun liittyviä syklisiä tai muulla tavoin lähtöpisteeseensä palautuvia muutoksia (kuva 1). Jälkimmäiset taas ovat maisemassa ilmeneviä pysyväisluontoisia muutoksia, jotka ovat peräisin esimerkiksi maankäyttötapojen muutoksista kuten viljelyn lopettamisesta, uuden viljelymaan raivauksesta, uuden rakentamisesta tai perinteisten rakennelmien häviämisestä (kuvat 2 ja 3).

Viljelymaisemakuva-aineistosta on kaiken kaikkiaan havaittavissa, että suomalaiset peltomaisemat säilyttivät luonteenomaiset peruspiirteensä EU:n jäsenyyden alkuvaiheessa pääpiirteissään varsin hyvin. Aineistosta oli kuitenkin selvästi nähtävissä muuallakin Euroopassa havaitut (esim. Antrop 2005) maisemamuutosten perussuuntaukset: tuottoisilla viljelymailla maataloustuotanto on tehos-

Kuva 1. Lestijokilaakson valtakunnallisesti arvokkaat viljelymaisemat Toholammilla ovat säilyttäneet ominaispiirteensä vuodesta toiseen. Valkoisina hohtavat tuorehupaalit kuuluvat maiseman palautuvaan vaihteluun – omalta osaltaan ne kertovat kulttuurimaisemia ylläpitävän maataloustuotannon jatkuvuudesta. (Yläkuva: Oiva Hakala/ Visuaalinen maisemaseuranta, 1.8.2000; alakuva: Martina Motzbäuchel/ Visuaalinen maisemaseuranta, 2.8.2005)

Kuva 2. Halikon maisema-alueen läpi rakennettiin moottoritie. Kuvasarjassa näkyvät uuden liittymätien rakentamisen maisemavaikutukset. (Yläkuva: Oiva Hakala/ Visuaalinen maisemaseuranta, 17.7.2000; keskikuva: Oiva Hakala/ Visuaalinen maisemaseuranta, 6.5.2002; alakuva: Martina Motzbäuchel/ Visuaalinen maisemaseuranta, 30.6.2005)

tumassa, kun taas heikkotuottoisilla alueilla syrjäseutujen autioitumisen seurauksena viljely- ja laidunmaat ovat kasvamassa umpeen. Viljelymaisemakuvat osoittavat myös yhden kulttuurimaisemiin liittyvän visuaalisen paradoksin: kun useamman vuoden välein otetuista kuvapareista ei löydy maisemamuutoksista kieliviä piirteitä, osoittaa se maisemassa tapahtuvan joka vuosi valtavan määrän työtä ja toimenpiteitä – maisemanhoito on silloin hallinnassa (kuva 1).

Kuva 3. Kun perinteiset rakennelmat jäävät käyttöä vaille, ne vähitellen rapistuvat ja lopulta häviävät maisemasta. Heinäpelto on jäänyt kesannolle. Jos se jää kokonaan tuotannosta, alkaa sen vähittäinen umpeenkasvu. (Yläkuva: Oiva Hakala/ Visuaalinen maisemaseuranta, 9.8.2000; alakuva: Martina Motzbäuchel/ Visuaalinen maisemaseuranta, 6.8.2005)

Niityiltä otetut valokuvat kuvastavat hyvin kasvillisuuden ja hoitotilanteen ja niiden muutosten olennaisia piirteitä. Niiden tarkastelu osoittaa, että pienialaisuudestaan huolimatta useimmat niityt ovat maisemallisesti ja ekologisesti hyvin monimuotoisia luonnonympäristöjä. Valokuvia on myös mahdollista hyödyntää niittyjen tilan ja arvoluokituksen arvioinnissa. Kuvatusta aineistosta kävi yleishuomiona ilmi, että yllättävän moni arvokkaista niityistä oli jäänyt hoitoa vaille ja alkanut kasvaa umpeen (kuva 4).

Tulosten arviointia

Visuaalista maisemaseurantaa varten kehitetty valokuvausmenetelmä soveltuu viljelymaisemien ja niittyjen dokumentointiin ja muutosten seurantaan. Se sopii hyvin muidenkin maisematyyppien valokuvaamiseen (kuva 5). Menetelmä on sovellettavissa myös digitaalisten kameroiden käyttöä varten.

Useimmista muista maisemamuutosten seurantahankkeista menetelmä eroaa eniten siinä suhteessa, että pääosa kuvauspisteistä on valittu etukäteen kartta-

Kuva 4. Ylöjärven Korpijärven idyllinen niitty oli hiipuvan tilan perinnemaiseman rippeitä. Vanha isäntä korjasi viimeiselle hevoselleen rehut Korpijärven hiipuvalla niityltä vielä vuosituhaten vaihteessa. Muutama vuosi myöhemmin pirtti oli kylmillään. Perinnemaiseman umpeenkasvu oli kiihtymässä. Reheväkasvuinen mesiangervo tukahduttaa alkuperäiset niitykasvit pian varjoonsa. (Kuvat: Tapio Heikkilä/ Visuaalinen maisemaseuranta; 12.7.2001, 17.7.2005)

tarkastelun perusteella eikä kuvaajan maastossa tekemien valintojen perusteella. Tämän ansiosta kuviin taltioidut näkymät edustavat neutraaleja, objektiiviseksi otannaksi vertautuvia näytteitä kustakin maisemasta. Pienenä heikkoutena voidaan pitää sitä, että viljelymaisemien kuvauspisteistä valtaosa sijoitettiin teiden varsille ja risteyksiin. Tämän vuoksi suurimmassa osassa kuvista näkyy tietä tai sen piennarta. Toisaalta tienvarsimaisemat ovat viljelymaiseman tarkastelulle luonteenomaisia paikkoja, ja kasvukauden aikana keskellä peltoa sijaitsevat kuvauspisteet olisivat vaikeasti saavutettavissa.

Tuloksena saadut valokuvat ovat tekniseltä laadultaan varsin korkeatasoisia, käyttökelpoisia monissa yhteyksissä, ja ne esittävät täsmällisesti ja monipuolisesti mielenkiinnon kohteina olevia ilmiöitä. Nyt saavutettua vieläkin korkeampaan tekniseen laatuun olisi ollut yllettävissä käyttämällä suurikokoisia palkkikameroita (kuten esim. Klett ym. 1984), mutta tällöin kuvauksien teknisestä toteuttamisesta olisi tullut nykyistä huomattavasti työläämpää. Lopputulosta voi pitää onnistuneena kompromissina.

Kuva 5. Visuaalisen maisemaseurannan kuvauskokeiluja tehtiin myös lähiömaisemissa. Helsingin Myllypurossa seurattiin, kuinka saastuneelle maa-alueelle rakennetut kerrostalot jouduttiin purkamaan ja maa puhdistamaan. Lopulta paikalle perustetaan puisto. Jos maisemamuutosten seurannassa rakennukset ovat keskeisessä asemassa, tulee valokuvaamisessa ottaa huomioon lehtipuiden peittävyuden vaikutukset. (Kuvat: Tapio Heikkilä; 10/1999, 5/2004 ja 10/2006)

Samoista kohteista otetuista kuvapareista ja -sarjoista maiseman visuaaliset muutokset ilmenevät selkeästi. Negatiiveja ja pinnakkaiskopioita tarkasteltaessa käy kuitenkin ilmi, että täysin identtisten kuvaparien kuvaaminen ei onnistu helposti. Se vaatii äärimmäistä tarkkuutta, ja käytössä olleen kameran etsimen summittaisuus aiheutti kuvapareissa pieniä heittoja, joista tosin valtaosa on korjattavissa pienellä rajaamisella.

Viljelymaisemakuva-aineisto kokonaisuudessaan näyttää meille suuren joukon varsin samankaltaisia maisemia. Kuvaustavasta johtuu, että katsojaa puhuttelevat dramaattiset kärjistyksiset vaikuttavine valaistuksineen ja rajuine kuva-

kulmineen puuttuvat kuva-aineistosta miltei tyystin. Sen vastapainoksi kuvien katsojalle tarjoutuu neutraali ja objektiivinen näkökulma siihen miltä tyyppilliset viljelymaisemat eri puolilla maata tavallisimmin näyttävät.

Viljelymaisemien kuvausajankohdaksi sopii parhaiten keskikesä, jolloin maatalouden eri käytäntöjen ja menetelmien vaikutukset ovat selkeimmin nähtävissä. Halikossa eri vuodenaikoina otetut kuvat puolestaan osoittavat, että rakennetun ympäristön piirteitä dokumentoitaessa ja seurattaessa ainakin osa kuvista kannattaa ottaa puiden ollessa lehdettämiä. Kuvat eri vuodenaajoilta tuovat aineistoon myös vuodenaikaiskierrosta kertovan vaikuttavan ja mielenkiintoisen lisänsä.

Viljelymaisemille ja niiden muutoksille tavanomaisia ilmiöitä dokumentoitaessa viiden vuoden kuvausväli vaikuttaa sopivalta. Mikäli tutkimusalueella ovat meilläään voimakkaat maankäytön mullistukset, kannattaa kuvausväliä tihentää huomattavasti, jotta muutoksen luonne ja vaikutukset saadaan dokumentoiduksi riittävän tarkasti (ks. kuva 2).

Niittykuvat ovat kokonaisuutena hyvin vaihteleva aineisto. Siihen nähden, että kyseessä ovat yhtä ainoata luontotyyppiä esittelevät kuvat, näyttävät kohteet huomattavan monen tyyppisiltä. Niityt ovatkin luontotyyppinä sekä visuaalisilta ominaisuuksiltaan että ekologisilta piirteiltään perin monimuotoisia. Tätä vaihtelevuutta vielä korostaa eri kohteiden erilainen hoitotilanne (ks. kuva 4).

Kun niittykuvia verrattiin niiden pääasiassa biologisin perustein määriteltyihin arvoluokkiin, kävi ilmi, että maisemalliset ja biologiset ominaisuudet eivät kaikissa tapauksissa ole yhdenmukaiset. Joillakin visuaalisesti vaikuttavan näköisillä hyvin hoidetuilla niityillä oli varsin alhainen arvoluokka. Eräissä tapauksissa biologisesti arvokkaiksi määritellyt niityt olivat maisemaltaan hyvinkin vaatimattomia. Niittyjen maisemalliset piirteet tulisi ottaa aiempaa paremmin arvoluokituksen määrittelyn yhdeksi perusteeksi biologisten tekijöiden ohella. Niityiltä otetut valokuvat toimivat joka tapauksessa hoitotilanteen selkeänä indikaattorina. Ensimmäiset umpeenkasvun merkit ovat helposti nähtävissä kuvista, jo silloin kun arvokas kasvilajisto on vielä jäljellä. Valokuvaus sopii kunnostettavien niittyjen hoitotoimien arvioinnin ja hoidon seurannan sekä neuvonnan välineeksi erinomaisesti. Hoitotoimien vaikutusta seurattaessa toisintokuvaukset tulee tehdä vähintään vuosittain.

Visuaalisen maisemaseurannan viljelymaisemien valokuva-aineistoa on hyödynnetty Tyrväisen ja Silvennoisen (2004 ja 2005) tekemässä maisemamielitymystutkimuksessa, jossa haastateltavilta kysyttiin näkemyksiä kuvaparien esittämistä viljelymaisemien muutoksista. Visuaalisen maisemaseurannan menetelmää on sovellettu käytäntöön myös EU:n laajuisessa LUCAS-maankäytötutkimuksessa (Landstat 2006). Erillisenä hankkeena syksyllä 2005 toteutin

menetelmää mukaillen länsiafrikkalaisen Beninin kulttuurimaisemien alkukuvausten (Heikkilä 2007a).

Visuaalinen maisemaseuranta on menetelmänä sovellettavissa monenlaisten kulttuurimaisemien ilmiöiden ja maisemanhoitohankkeiden seurantaan. Valokuvien avulla on helppo hahmottaa kulttuurimaisemille luonteenomaisia moniselitteisiä ja -vaikutteisia ilmiöitä. Valokuvat ovat täsmällisiä ja kestäviä taltioita maiseman olennaisista piirteistä. Valokuvaus tarjoaa maisematutkimukselle ja maisemamuutosten seurannalle luotettavan ja monipuolisen välineen, jonka käyttömahdollisuuksia on toistaiseksi hyödynnetty turhan niukasti.

Visuaalista maisemaseurantaa on tarkoitus jatkaa edelleenkin. Seuraava viljelymaisemien kuvauskerta on 2010, mikäli viiden vuoden kuvausvälistä pystytään pitämään kiinni. Tuloksena syntynyt valokuva-aineisto on tarkoitus luovuttaa jollekin sopivalle museolle, joka turvaisi aineiston käyttömahdollisuudet maisematutkijoille.

Eurooppalainen maisemayleissopimus edellyttää, että sopimuksen osapuolet sitoutuvat tekemään yhteistyötä muun muassa ”antamalla toisilleen teknistä ja tieteellistä apua maisema-asioissa keräämällä ja vaihtamalla kokemuksia ja tutkimusprojektien tuloksia” (Ympäristöhallinto 2007). Esittelin visuaalista maisemaseurantaa tuota tavoitetta toteuttavana suomalaisena esimerkkinä maisemasopimuksen toimeenpanoa käsittelevässä osapuolikokouksessa Slovakian Piestanyssa huhtikuussa 2008. Mielellään soisi Suomesta tulevan muitakin tuoksia vastaaville foorumeille tarjoiltavaksi.

Kirjallisuus

- Antrop, M. 2005. Why landscapes of the past are important for the future. *Landscape and Urban Planning* 70(2005): 21–34.
- Banse, E. 1912. *Geographie*. Teoksessa: Petermann, A. *Mitteilungen aus Justus Perthes' Geographischer Anstalt*. Herausgeben von Prof. Paul Langhans. 58. Jahrgang 1912, I Halbband. Gotha: Justus Perthes. s. 1–4, 69–74, 128–131.
- Barrett, T. 2000. *Criticizing Photographs. An Introduction to Understanding Images*. 3. painos. New York: McGraw-Hill Companies. 222 s.
- Friday, J. 1999. Looking at nature through photographs. *Journal of Aesthetic Education* 33(1): 25–35.
- Hall, F.C. 2001. *Ground-Based Photographic Monitoring. General Technical Report PNW-GTR-503*. United States Department of Agriculture, Forest Service, Pacific Northwest Research Station. 340 s.

- Heikkilä, T. 2007a. Visuaalinen maisemaseuranta. Kulttuurimaiseman muutosten valokuvadokumentointi (teksti). Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A 76. Helsinki: Musta Taide & Taideteollinen korkeakoulu. 232 s.
- Heikkilä, T. 2007b. Visuaalinen maisemaseuranta. Kulttuurimaiseman muutosten valokuvadokumentointi (kuvat). Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A 76. Helsinki: Musta Taide & Taideteollinen korkeakoulu. 162 s.
- Hipondoka, M.H.T. & Versfeld, W.D. 2003. Monitoring the vegetation structure of south-central Etosha National Park using terrestrial photographs. *Koedoe* 46(1): 17–27.
- Hull, R.B. & Revell, G.R.B. 1989. Issues in sampling landscapes for visual quality assessments. *Landscape and Urban Planning* 17: 323–330.
- Keisteri, T. 1993. Valokuva-aineisto kulttuurimaiseman tutkimuksessa. Teoksessa: Ylönen, A. & Kopomaa, T. (toim.). Kuva kuvasta, sana sanasta. Tutkijan kurkistuksia paikkaan, alueeseen ja maisemaan. Työraportteja 8/1993. Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. 100 s.
- Klett, M., Manchester, E. & Verburg, J. 1984. Second View, The Rephotographic Survey Project. Albuquerque: The University of New Mexico Press. 211 s.
- Kuussaari, M., Tiainen, J., Helenius, J., Hietala-Koivu, R. & Heliölä, J. (toim.) 2004. Maatalouden ympäristötuen merkitys luonnon monimuotoisuudelle ja maisemalle. MYTVAS-seurantatutkimuksen tulokset 2000–2003. Suomen Ympäristö 709. Helsinki: Suomen ympäristökeskus. 212 s.
- Landstat 2006. LUCAS: Land Use/Cover Area frame statistical Survey. Viitattu: 14.3.2006. Saatavissa internetistä: http://circa.europa.eu/irc/dsis/landstat/info/data/survey_documentation.htm
- Nassauer, J.I. 1983. Framing the landscape in photographic simulation. *Journal of Environmental Management* 17: 1–16.
- Nüsser, M. 2001. Understanding cultural landscape transformation: a re-photographic survey in Chitral, eastern Hindukush, Pakistan. *Landscape and Urban Planning* 57(3–4): 241–255.
- Palmer, J.F. & Hoffman, R.E. 2001. Rating reliability and representation validity in scenic landscape assessments. *Landscape and Urban Planning* 54: 149–161.
- Puschmann, O. & Dramstad, W. 2003. Documenting landscape change through fixed angle photography. Teoksessa: Dramstad, W. & Sogge, C. (toim.). Agricultural Impacts on Landscapes: Developing Indicators for Policy Analysis. Proceedings from the NIJOS/OECD Expert Meeting on Agricultural Landscape Indicators in Oslo, Norway, October 7–9, 2002. NIJOS 7/2003. Ås: Norsk institutt for jord- og skogkartlegging, s. 258–268.

- Raivo, P. 1997. Kulttuurimaisema. Alue, näkymä vai tapa nähdä. Teoksessa: Haarni, T., Karvinen, M., Koskela, H. & Tani, S. (toim.). Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen. Tampere: Vastapaino. s. 193–209.
- Rogers, G.F., Malde, H.E. & Turner, R.M. 1984. Bibliography of Repeat Photography for Evaluating Landscape Change. Salt Lake City: University of Utah Press. 179 s.
- Sauer, C.O. 1925. The morphology of landscape. Berkeley: University of California Press. University of California Publications in Geography 2(2): 19–54.
- Sepänmaa, Y. & Heikkilä-Palo, L. (toim.) 2005. Pellossa perihopeat. Helsinki: Maahenki. 288 s.
- Shafer, E.L. Jr & Brush, R.O. 1977. How to measure preferences for photographs of natural landscapes. Landscape Planning 4: 237–256.
- Shuttleworth, S. 1980. The use of photographs as an environment presentation medium in landscape studies. Journal of Environmental Management 11: 61–76.
- Turner, R.M., Webb, R.H., Bowers, J.E. & Hastings, J.R. 2003. The Changing Mile Revisited. An Ecological Study of Vegetation Change with Time in the Lower Mile of an Arid and Semiarid Region. Tucson: The University of Arizona Press. 334 s.
- Tyrväinen, L. & Silvennoinen, H. 2004. Ympäristötuen vaikutukset visuaaliseen maisemaan. Teoksessa: Kuussaari, M., Tiainen, J., Helenius, J., Hietala-Koivu, R. & Heliölä, J. (toim.). Maatalouden ympäristötuen merkitys luonnon monimuotoisuudelle ja maisemalle. MYTVAS-seurantatutkimuksen tulokset 2000–2003. Suomen Ympäristö 709. Helsinki: Suomen ympäristökeskus. s. 153–169.
- Tyrväinen, L. & Silvennoinen, H. 2005. Voiko viljelymaiseman laatua mitata. Teoksessa: Sepänmaa, Y. & Heikkilä-Palo, L. (toim.). Pellossa perihopeat. Helsinki: Maahenki. s. 227–233.
- Vainio, M., Kekäläinen, H., Alanen, A. & Pykälä, J. 2001. Suomen perinnebiotoopit, Perinnemaisemaprojektin valtakunnallinen loppuraportti. Suomen ympäristö 527. Luonto ja Luonnonvarat. Helsinki: Suomen ympäristökeskus. 163 s.
- Walton, K.L. 1984. Transparent pictures: on the nature of photographic realism. Critical Inquiry 11(2): 246–277.
- Ympäristöhallinto 2007. Eurooppalainen maisemayleissopimus. Päivitetty 30.8.2007. Viitattu: 4.4.2008. Saatavissa internetistä: <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=81418&lan=fi>

Maiseman havainnollistaminen ja käyttäjien arviot maiseman laadusta

Eeva Karjalainen

Metsäntutkimuslaitos, Keskusyksikkö, PL 18, 01301 Vantaa, etunimi.sukunimi@metla.fi

Tiivistelmä

Tässä artikkelissa tarkastellaan kolmea maiseman laadun tutkimusotetta, jotka perustuvat maiseman käyttäjien arviointeihin, ja joissa keskeisellä sijalla on maiseman havainnollistaminen. Tarkastellut tutkimusotteet ovat psykofyysinen, kognitiivinen ja kokemuksellinen. Esimerkkinä käytetään tapaustutkimusta, jossa Nuuksion ulkoilualueilla sovellettiin näitä kolmea lähestymistapaa. Tutkimusotteet tuottavat toisiaan täydentävää ja tukevaa tietoa. Psykofyysiset ja kognitiiviset lähestymistavat perustuvat valmiisiin vastausvaihtoehtoihin, kun taas kokemukselliset tutkimusotteet jättävät enemmän tilaa vastaajan omalle kuvaukselle ja jäsenyykselle. Kaikki lähestymistavat tutkivat omasta näkökulmastaan preferensseihin vaikuttavia maiseman ominaisuuksia, ja psykofyysinen suuntaus antaa kaikkien konkreettisinta ja helpoimmin käytännön luonnonvarain hoidossa hyödynnettävää tietoa. Kognitiivinen ja kokemuksellinen tutkimusote voivat auttaa ymmärtämään maiseman merkitystä ja antaa selityksiä preferensseille. Psykofyysinen tutkimus tarvitsisi vahvemman teoreettisen ja käsitteellisen perustan. Kognitiiviset maisemamuuttujat puolestaan voivat jäädä liian abstrakteiksi, ja kokemuksellisen tutkimuksen tulokset ovat harvoin yleistettävissä. Sekä psykofyysisessä että kognitiivisessä tutkimuksessa on syytä huolellisesti kiinnittää huomiota muuttujiin, joita valitaan potentiaalisiksi arvostusten selittäjiksi. Preferenssitutkimusten tuloksia tulisi systemaattisesti kytkeä maisema- ja luonnonvarasuunnitteluun, esimerkiksi integroimalla maisema-arvoja numeeriseen suunnitteluun tai käyttämällä preferenssitutkimuksia osana vuorovaikutteista suunnittelua.

Avainsanat: maisema, laatu, preferenssit, havainnollistaminen, arviointi, tutkimus

Johdanto

Taustaa

Maankäytön suunnittelussa ja luonnonvarojen hoidossa tarvitaan päätöksenteon tueksi tietoa kansalaisten tarpeista ja arvostuksista. Maankäyttö- ja rakennuslain (1999) mukaan vuorovaikutteinen suunnittelu on pakollista kaavoitusta laadittaessa. Metsäsuunnittelussa useat kunnat ja valtio ovat omaksuneet vuorovaikutteisen suunnittelun periaatteita. Kun suunnitellaan tietyn alueen käyttöä ja hoitoa, erilaiset kysely- ja haastattelututkimukset, joilla saadaan tietoa kansalaisten tarpeista tämän alueen suhteen, voivat olla keskeinen osa osallistavaa suunnittelua.

Eri tahojen maisemaan kohdistamien arvostusten, toiveiden ja tarpeiden selvittäminen vastaa osaltaan eurooppalaisen maisemayleissopimuksen asettamiin haasteisiin (Eurooppalainen maisemayleissopimus 2005). Arvostustutkimuksilla voidaan selvittää millaisia arvoja eri ryhmät liittävät erityyppisiin maisemiin. Eri intressiryhmien preferenssejä tutkimalla voidaan osaltaan määrittää maiseman laadullisia tavoitteita. Tieto kansalaisten maisema-arvostuksista edistää tietoisuutta maiseman merkityksestä sekä asiantuntijoiden maisemaosaamista.

Alueiden käyttäjien ja asukkaiden osallistuminen ja heidän toiveidensa ja tarpeidensa kartoitus tulee entistä tärkeämmäksi yhteiskunnan moniarvoistuessa. Luonnonvaroihin kohdistuu yhä enemmän ristiriitaisia odotuksia. Luonnonsuojelijat korostavat hoitamatta jättämistä, toiset ryhmät taas toivovat hoidettuja metsiä ja eri harrastajaryhmien tarpeet voivat erota toisistaan. Paikalliset asukkaat ovat usein erityisen herkkiä ympäristössä tapahtuville muutoksille. Myös kaupungistuminen ja väestön ikääntyminen (esim. lisääntyvä vapaa-aika ja mahdolliset liikkumisrajoitteet) vaikuttavat luonnonvaroihin kohdistuviin odotuksiin. Metsien suunnittelussa ja hoidossa käyttäjien mielipiteitten huomioon ottaminen on tärkeää etenkin sellaisissa kuntien ja valtion omistamissa metsissä, jotka ovat vilkkaassa virkistyskäytössä, kuten kaupunkimetsät, virkistysalueet ja retkeilyalueet.

Vaikkakin eri ryhmien maisema-arvostukset saattavat erota toisistaan, arvostuksissa on myös tietty geneettinen pohja (Ulrich ym. 1991, Orians & Heerwagen 1992). Voidaan sanoa, että biologiset, synnynnäiset maisemapreferenssit ovat muotoutuneet kulttuurisesti erilaisiksi muodoiksi (Bourassa 1990, Kogan 1994). Kuitenkin myös saman kulttuurin sisällä alaryhmien tai yksilöiden maisema-arvostukset voivat erota toisistaan merkittävästi. Yksilön maisemapreferenssiin vaikuttavat geneettisen, kulttuurisen ja sosiaalisen taustan lisäksi mm. aiemmat kokemukset, päämäärät, odotukset, tunnetilat, tieto, toiveet, tarpeet, arvot ja asenteet (Hull & Revell 1989, Hartig 1993). Tutkimuksen keinoin on löydettävissä maisemaominaisuuksia tai niiden yhdistelmiä, jotka ovat pidettyjä

tietyn kulttuurin sisällä tai myös kulttuurista toiseen. Tällöin kävijöiden arvostuksia ei tarvitse tutkia jokaisella suunnittelualueella erikseen, vaan tiettyjen yleislinjojen voidaan olettaa olevan päteviä laajemmalla alueella. Kuitenkin myös eri ryhmien välisiin eroihin tulee kiinnittää huomiota alueiden hoitoa ja käyttöä suunniteltaessa.

Tässä artikkelissa tarkastellaan miten käyttäjien arvostuksia voidaan tutkia käyttäen apuna ympäröivän maiseman havainnollistamista sekä kysely- ja haastattelutekniikoita. Tarkasteltavia tutkimusotteita ovat psykofyysinen, kognitiivinen ja kokemuksellinen lähestymistapa. Näkökulmana ovat metsäalueet.

Käsitteistä

Sanaa *maisema* käytetään monessa eri merkityksessä. Se mitä maisemalla kulloinkin tarkoitetaan, riippuu kontekstista sekä sanan käyttäjän taustasta. Maisemaekologian mukaan maisema on ekologisten ja abioottisten tekijöiden toiminnallinen prosessi ja verkosto (Forman & Godron 1986). Maisemasuunnittelussa maisema tarkoittaa geomorfologisen, ekologisen sekä kulttuurihistoriallisen kehityksen tuloksena syntyneitä fyysisen muodoston kokonaisuutta (Antikainen 1993). Maisema-arkkitehtuurissa maiseman on usein määritelty olevan se osa ympäristöstä, jonka kanssa olemme tekemisissä tietynä ajankohtana (Bell 2001). Maantieteessä maisemalla voidaan tarkoittaa havaittua osaa maanpinnasta tai tapaa nähdä (Terkenli 2001). Tässä artikkelissa maisemaa lähestytään psykologisesta viitekehyksestä, siitä miten ihminen kokee ympäristönsä. Tässä artikkelissa maisema on kokemuksellinen ympäristö, joka havaitaan eri aistien sekä kognitiivisten ja tunneprosessien kautta (taulukko 1). Visuaalinen maisema puolestaan on näköaistilla havaittava osa maisemaa.

Sana *preferenssi* tulee englanninkielen sanasta ”preference”. Se tarkoittaa, että jostakin (maisemasta) pidetään enemmän kuin jostakin muusta (maisemasta).

Taulukko 1. Maisemaan ja preferenssiin liittyviä määritelmiä.

Käsite englanniksi	Käsite suomeksi	Määritelmä
landscape	maisema	kokemuksellinen ympäristö, joka havaitaan eri aistien sekä kognitiivisten ja tunneprosessien kautta
visual landscape, scene, scenery	visuaalinen maisema	näköaistilla havaittava osa maisemaa
view, vista, prospect, lookout	näköala, näkymä	yhdestä paikasta, yhdellä silmäyksellä nähtävä osa visuaalista maisemaa
preference	preferenssi, pitäminen, mieltymys, arvostus	pitää jostakin (maisemasta) enemmän kuin jostakin muusta (maisemasta)

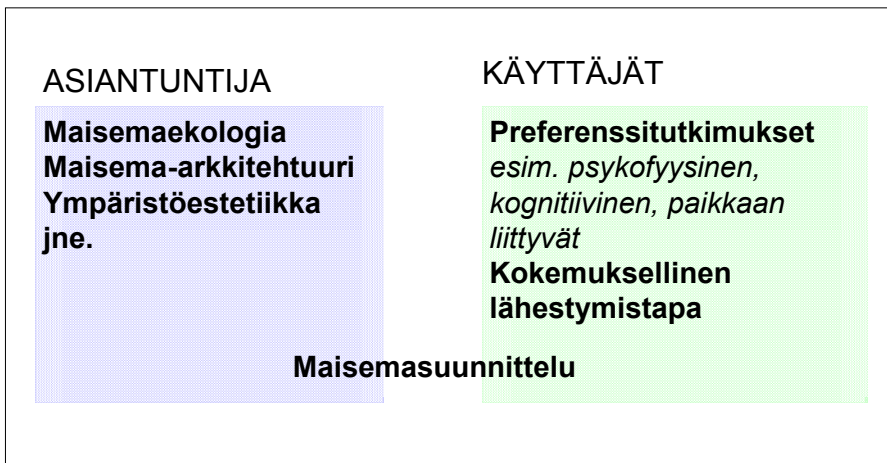
Tutkimuksissa erilaisia maisemia usein vertaillaan keskenään. Preferenssi -sanan käyttö ei kuitenkaan edellytä kohteiden suoraa vertailua. Preferenssi tarkoittaa myös pitämistä, mieltymystä, arvostusta.

Maiseman laadun tutkiminen

Maiseman laadun tutkimusotteista

Kuvassa 1 käyttäjien arvostusten tutkiminen maiseman laadun mittarina on sijoitettu laajempaan viitekehykseen. Kun maiseman laatua tutkitaan tai mitataan, kyse on ihmisten arvioinneista, jotka ovat aina jossain määrin subjektiivisia, olipa sitten kyseessä asiantuntija tai alueen käyttäjä. Käyttäjien arvioita maiseman laadusta voidaan tutkia erilaisin kysely- ja haastattelutekniikoin. Preferenssitutkimuksen lähestymistapoja ovat mm. psykofyysiset, kognitiiviset ja paikkaan liittyvät tutkimukset. Kokemuksellinen lähestymistapa keskittyy ihmisen maisemakokemukseen, ympäristön ja ihmisen väliseen suhteeseen.

Maiseman laatua voivat arvioida paitsi maallikot eli alueiden käyttäjät, myös asiantuntijat. Asiantuntija voi arvioida maiseman laatua esimerkiksi maisemaekologian, maisema-arkkitehtuurin tai ympäristöestetiikan periaatteista lähtien. Useimmat visuaalisen maiseman suunnittelumenetelmät pohjautuvat asiantuntijalähestymistapaan. Niissä on usein seuraavat vaiheet: tavoitteiden määrittely, maiseman inventointi, analyysi, suunnittelu tai synteesi, ja seuranta (esim. Forest Landscape Design... 1994, Visual Resource Management 2008). Uusimmat maisemasuunnittelumenetelmät ovat alkaneet yhdistää alueen asukkaiden ja käyttäjien arvostuksia suunnitteluprosessiin (Komulainen 1998).

Kuva 1. Maiseman laadun tutkimusotteita.

Psykofyysinen lähestymistapa perustuu maiseman havainnollistamiseen. Vastaajilta, esimerkiksi alueen käyttäjiltä, kysytään mielipiteitä kyseisestä maisemasta. Maisemat havainnollistetaan esimerkiksi käymällä maastossa, valokuvilla tai tietokonesimuloinneilla. Vastaajaa voidaan pyytää arvioimaan esimerkiksi, kuinka paljon hän pitää ko. maisemasta, maiseman laatua, kauneutta tai soveltuvuutta tiettyyn tarkoitukseen. Maisemasta pitämistä arvioidaan joko suoraan numeerisella asteikolla tai asteikolla, joka voidaan muuttaa numeeriseksi.

Maisemaa esittävästä kuvasta tai todellisesta maisemasta mitataan ominaisuuksia, joiden oletetaan olevan olennaisia maisemapreferenssien kannalta. Maisemasta mitataan esimerkiksi puiden kokoa, metsikön tiheyttä, hakkuutähteiden määrää jne. Tavoitteena on selittää maiseman laatua näillä ympäristön fyysisillä tekijöillä. Tilastollisilla malleilla etsitään yhteyksiä mitattujen fyysisten tekijöiden sekä vastaajien ilmaisemien maisemapreferenssin välillä (Brown & Daniel 1984, Ruddel ym. 1989, Ribe 1990, Haider 1994). Aina ei kuitenkaan pyritä rakentamaan psykofyysisiä malleja, vaan tyydytään kuvailemaan pidettyjen ja ei-pidettyjen maisemien eroja (Daniel & Vining 1983). Toisinaan visualisoidaan etukäteen määriteltyjä vaihtoehtoja, joiden eroista ollaan kiinnostuneita (Brunson & Shelby 1992, Tyrväinen ym. 2003, Tönnies ym. 2004). Tässä lähestymistavassa käytetään usein kuvankäsittelyä tai maisemasimulaattoreita, joilla on helppo muuttaa esimerkiksi vain yhtä tekijää kuvassa.

Psykofyysinen lähestymistapa tuottaa konkreettista, käytännönläheistä tietoa, joka on helposti sovellettavissa käytännön suunnittelu- ja hoitotoimenpiteisiin. Haittapuolena on se, että tietyssä kohteessa/tietyillä kohteilla tuotettu tieto ei välttämättä ole sovellettavissa erityyppisiin kohteisiin (Brown & Daniel 1984). Psykofyysisillä malleilla ei myöskään ole vahvaa teoreettista pohjaa, vaan ne pohjautuvat käytännön suunnitteluongelmiin. Osittain teoreettisen pohjan puutteesta johtuen selittäjiksi valitut tekijät eivät välttämättä ole niitä, jotka olisivat kaikkein tärkeimpiä maisemakokemuksessa. Psykofyysisissä malleissa maisema pilkotaan yksittäisiin tekijöihin tai ominaisuusryppäisiin, mutta ihminen kuitenkin kokee maiseman kokonaisuutena. Tutkimusote ei myöskään tarjoa tietoa siitä, miksi ihmiset pitävät joistakin maiseman ominaisuuksista ja eivät toisista.

Kognitiivinen lähestymistapa tutkii kuinka ympäristön tarjoama tieto organisoidaan, prosessoidaan ja tulkitaan (Ruddel ym. 1989). Esteettinen reaktio on vain yksi niistä reaktioista, joista kognitiivinen lähestymistapa on kiinnostunut. Myös kognitiivisessa lähestymistavassa käytetään usein maiseman havainnollistamista. Siinä vastaajat arvioivat preferenssin (maisemasta pitämisen) lisäksi ympäristöä kognitiivisten käsitteiden kautta, kuten salaperäisyys tai yhtenäisyys. Kognitiivisessa lähestymistavassa voidaan lisäksi käyttää esimerkiksi haastatte-
luja, tekstejä, piirroksia tai kognitiivisia karttoja, joita ihmiset ovat tuottaneet.

Tämä lähestymistapa kuvaa ympäristöä kokonaisuutena, ja se voi auttaa ymmärtämään miksi ihmiset pitävät tietyistä fyysisistä maiseman piirteistä. Kysyttävät kognitiiviset ominaisuudet ovat kuitenkin melko abstrakteja, ja niitä voi olla vaikea soveltaa maiseman suunnittelussa ja hoidossa. Eri ihmiset saattavat tulkita em. käsitteitä eri tavoin. Esimerkiksi millaiseksi maisemaksi ”yhtenäinen” maisema mielletään riippuu paljolti kulloisestakin maiseman tulkitsijasta tai suunnittelijasta.

Tutkimuksissa käytetyt kognitiiviset muuttujat perustuvat usein maisemapreferenssejä selittäviin teorioihin, kuten informaatioteoriaan (Kaplan & Kaplan 1989). Näiden teorioiden selitysvoimaa ei ole kuitenkaan yksiselitteisesti todistettu, ja siten käytetyt muuttujat eivät välttämättä aina ole olennaisia (Stamps 2004, Karjalainen 2006).

Maiseman laadun arviointi voi pohjautua myös *kokemukselliseen lähestymistapaan*. Tämä tutkimusote voi poiketa paradigmatiltaan ja teorioiltaan hyvinkin paljon kahdesta edellä mainitusta. Kokemuksellinen lähestymistapa tutkii maiseman ja ihmisen välistä suhdetta. Siinä ei olla niinkään kiinnostuneita maisemasta sinänsä tai erilaisten maisemien eroista vaan ihmisen kokemuksesta (Daniel & Vining 1983, Herzog 1985). Kokemuksellinen lähestymistavan tavoitteena voi olla löytää syitä preferensseille eli tutkia miksi ihmiset pitävät tietyistä maisemista. Myös siinä voidaan käyttää apuna maiseman havainnollistamista.

Kokemuksellisessa lähestymistavassa on usein viitekehyksenä fenomenologia, mutta myös muita teorioita sovelletaan, esimerkiksi etnografia, ”grounded theory”, jne. Fenomenologisten tutkimusten päämääränä on kuvata ihmisen kokemuksesta mahdollisimman tarkasti ja aidosti. Tutkija lähestyy tutkittavaa ilmiötä ilman ennalta määriteltyjä oletuksia tai teorioita. Fenomenologian tavoitteena ei yleensä ole muodostaa teorioita tai kehittää yleistyksiä, vaan kuvata kokemuksen rakenne ja siihen liittyvät merkitykset (Zube ym. 1982, Holstein & Gubrium 1994).

Kokemuksellisessa lähestymistavassa keskitytään ihmisen kuvauksiin, tulkituksiin ja kokemuksiin luonnosta. Kokemuksellinen lähestymistapa perustuu usein haastatteluihin. Tutkimuskohteina voivat olla myös tuotteet, jotka ovat syntyneet ihmisen ja ympäristön vaikutuksesta, esimerkiksi kirjallisuuden maisemakuvaukset. Humanistit ovat usein tutkineet maiseman arvostuksen historiallisia trendejä ja keskittyneet sosiaalisen eliitin kuvauksiin maisemasta ja poikkeuksellisiin maiseman piirteisiin. Kokemuksellinen lähestymistapa on kvalitatiivista, ja sitä ei ole useinkaan tarkoitettu yleistämään tutkittujen ihmisten ulkopuolelle. (Porteous 1982, Daniel & Vining 1983, Herzog 1985)

Maiseman havainnollistaminen

Käyttäjien arvostukset muotoutuvat usein visuaalisen mielikuvan pohjalta. Suurin osa ympäristön havaitsemisesta tapahtuukin näköaistin perusteella (Ulrich 1983, Jubenville ym. 1987). Kun alueiden käyttäjiä tai paikallisia asukkaita osallistetaan suunnitteluun tai heidän näkemyksiään kartoitetaan, toimenpiteiden havainnollistaminen on ensiarvoisen tärkeää.

Maisemapreferenssien tutkimus perustuukin useimmiten ympäristön havainnollistamiseen, sillä ihmisten käsitykset ja ennakko-oletukset eivät useinkaan vastaa todellista maisemaa (Tahvanainen ym. 2001). Havainnollistaminen auttaa hahmottamaan todellisuutta ja toimenpiteiden vaikutuksia helpommin kuin sanat. Pelkkien sanallisten kuvausten perusteella on usein vaikea hahmottaa mitä tietyt termit tarkoittavat, esimerkiksi hoitamattomuus tai metsän harvennus.

Useimmiten käytettyjä havainnollistamistapoja ovat maastokäynnit sekä erilaiset maiseman visualisoinnit kuten valokuvat, muokatut valokuvat ja tietokonesimulaatiot. Tutkimuksissa käytetään useimmiten erilaisia kuvia, sillä ne ovat kustannustehokkaampia kuin maastokäynnit ja niillä voidaan vakioida maastokäynneissä vaihtelevia seikkoja, kuten sääoloja. Kuvien avulla voidaan tutkia useampia kohteita ja käyttää suurempia vastaajaryhmiä. Kuvankäsittelyn avulla voidaan myös helposti tutkia jonkin tietyn seikan merkitystä muuttamalla kiinnostuksen kohteena olevaa tekijää ja säilyttämällä muut vakioina. Vaikka kuvien käyttöön liittyykin useita ongelmia, tutkimuksissa on todettu, että kuvat pääsääntöisesti edustavat varsin hyvin maastokäyntejä, jos ne sisältävät tutkitavan maiseman tärkeimmät elementit (Stewart ym. 1984, Stamps 1990, Palmer & Hoffman 2001). Vaikkakin visualisoinnit soveltuvat hyvin maisemapreferenssien ja maiseman laadun tutkimukseen, ne eivät saata olla luotettavia kun tutkitaan ihmisen maisemakokemusta (Daniel & Meitner 2001). Jälkimmäiseen soveltuvatkin paremmin varsinaiset maastokäynnit.

Tapaustutkimus Nuuksion ulkoilualueella

Tavoite ja menetelmät

Metsäntutkimuslaitoksen ja Helsingin kaupungin yhteistyössä tekemässä tutkimuksessa Nuuksion ulkoilualueella sovellettiin kolmea edellä kuvattua tutkimusotetta; psykofyysistä, kognitiivista ja kokemuksellista. Tavoitteena oli saada tietoa käyttäjien arvostuksista ja tarpeista metsänhoidon suhteen. Kaikki tutkimusotteet perustuivat maiseman havainnollistamiseen. Vastaajina olivat Nuuksion alueella kävijät. Tutkimusmenetelmät ja tulokset on yksityiskohdaisemmin raportoitu seuraavissa julkaisuissa: Karjalainen 2000, Karjalainen 2002a, Karjalainen 2002b.

Psykofyysinen ja kognitiivinen tutkimusosio olivat visualisointeihin perustuvia kyselytutkimuksia (Karjalainen 2000, Karjalainen 2002a). Kaikkiaan 381:lle Nuuksion kävijälle esitettiin 18 kuvankäsittelyllä muokattua valokuvaa, jotka esittivät erilaisia Nuuksion ulkoilumetsien metsänhoitotapoja. Vaihtoehdot edustivat erilaisia hoitolinjoja intensiivisestä hoidosta luonnontilaan jättämiseen. Tarkastelujakso oli 100 vuotta. Maisemaa havainnollistettiin tiettyinä ajankohtina tällä 100 vuoden jaksolla. Psykofyysisessä osiossa vastaajat arvioivat kuinka paljon he pitivät kustakin kuvasta ts. sen esittämästä hoitotavasta. Kognitiivisessa osiossa vastaajat arvioivat tiettyjä kognitiivisia muuttujia, kuten salaperäisyys, visuaalinen monimuotoisuus, yhtenäisyys, selkeys jne. Jokaista muuttujaa kuvattiin yhdellä lauseella kyselylomakkeessa, ja vastaajat arvioivat sitä numeerisella asteikolla. Sekä psykofyysinen että kognitiivinen lähestymistapa tuottivat siis kvantitatiivista tietoa.

Kokemuksellinen osio perustui 22:n ulkoilualan kävijän vapaamuotoiseen haastatteluun, joista saatiin kvalitatiivista tietoa (Karjalainen 2002b). Haastattelutavan kanssa kuljettiin kilometrin mittainen polku, ja hänen toivottiin kertovan mahdollisimman vapaasti kokemuksistaan ja tuntemuksistaan reitin varrella. Kokemuksellinen lähestymistapa syvensi kahta edellä mainittua tutkimusotetta siten, että siinä pystyttiin ottamaan huomioon myös muut kuin visuaaliset seikat eli maiseman kokeminen kaikilla aisteilla. Tavoitteena oli tutkia käyttäjien preferenssien lisäksi laajemmin heidän kokemustaan kyseisestä ympäristöstä.

Eri menetelmillä saadut tulokset

Psykofyysisen osion perusteella saatiin selville metsän fyysisiä, visuaalisia ominaisuuksia, jotka ovat tärkeitä maiseman arvostuksessa. Puiden suuri koko ja ”siisti” vaikutelma olivat tärkeämpiä kuin hoitovaihtoehto tai pääpuulaji. Vanhoista metsistä pidettiin enemmän kuin nuorista. Vanhoista mäntymetsistä pidettiin aina, olipa metsä sitten täysin luonnontilainen tai intensiivisesti hoidettu: tiheistä runsaasti kaatuneita puita sisältävistä vanhoista mäntymetsistä pidettiin yhtä lailla kuin väljistä mäntymetsistä, joista kaatuneet puut ja alikasvos oli raivattu pois. Sen sijaan nuorissa mäntyvaltaisissa metsissä hakkuutähteiden korjuu ja puiden karsinta paransivat maiseman laatua. ”Siisti” vaikutelma ja valoisuus olivat tärkeitä myös kaikenikäisissä kuusimetsissä. Siisteistä kuusimetsistä pidettiin enemmän kuin niistä, joissa oli hakkuutähteitä, runkoja maassa, tai oksia runkojen alaosissa. Varttuneissa kuusimetsissä lahoppuut ja kaatuneet puut ja siten tietty ränsistynyt vaikutelma alensivat arvostusta, kun taas vanhoissa mäntymetsissä niillä ei ollut merkitystä. Tämä voi johtua siitä, että vanhat mäntymetsät ovat elinvoimaisemman ja valoisamman näköisiä kuin vanhat kuusimetsät.

Kognitiivisessa tutkimuksessa selvitettiin, miten sellaiset maiseman ominaisuudet, jotka perustuivat enemmän vastaajan omaan tiedolliseen prosessointiin

ja tulkintaan, vaikuttivat maisemasta pitämiseen. Tärkeiksi tekijöiksi nousivat ympäristön ymmärrettävyys, kulun ja suunnistautumisen helppous sekä toisaalta luonnon rikkaus ja mahdollisuus tutkia. Toisin sanoen pidetyt metsät tarjosivat paljon tutkittavaa, ja niitä oli myös helppo ymmärtää ja hahmottaa. Tutkimista edistäviä ominaisuuksia olivat salaperäisyys, visuaalinen monimuotoisuus sekä luonnontilaisuuden ja luonnon monimuotoisuuden tuntu. Maiseman ymmärtämisestä helpottivat maiseman yhtenäisyys, selkeys, kulkukelpoisuus ja avaruus. Nämä ominaisuudet kertoivat siis siitä, kuinka vastaajat itse hahmottivat ja tulkitsivat maisemaa, ne eivät olleet maisemasta mitattuja tekijöitä.

Kokemuksellisen lähestymistavan päätavoitteena oli selvittää kävijöiden mielipiteitä alueen hoidosta sekä tutkia vastaajien maisemakokemusta. Kävijöillä oli selkeitä preferenssejä alueen suhteen; pidetyt metsät olivat avaria, valoisia, lajirikkaita, vaihtelevia, ja niissä oli aluskasvillisuutta. Pienipiirteisestä hoidosta pidettiin enemmän kuin luonnontilaan jättämisestä tai intensiivisestä hoidosta. Hakkuutähteistä ja kaatuneista puista vastaajilla oli vastakkaisia näkemyksiä. Toisaalta vastaajilla oli myös taipumus hyväksyä kaikki luonnonympäristöön liittyvät ilmiöt, vaikka ha eivät olisikaan niistä erityisesti pitäneet.

Haastatteluaineistosta nousi esiin merkityksiä, joita kävijät liittivät alueeseen. Alue koettiin mm. toimintaympäristönä sekä paikkana elämyksille ja tutkimiselle. Alueella oli merkitystä mielenterveydelle sekä sosiaalisia, kasvatuksellisia, biologisia ja taloudellisia merkityksiä. Alue saatettiin myös kokea ympäristönä toisille ihmisille. Nämä merkitykset vaikuttivat alueen arviointiin. Lisäksi arviointeihin vaikuttivat vastaajan tietämys kyseisestä alueesta ja luonnosta yleensä sekä vertailu muihin kokemuksiin tai paikkoihin.

Eri menetelmillä saatujen tulosten vertailu

Kaikkien kolmen tutkimusotteen tarkoituksena oli löytää konkreettista tietoa Nuuksion ulkoilualueen suunnittelun ja hoidon tueksi, eli tietoa siitä millaisista metsänhoitotavoista vs. hoitamatta jättämisestä alueen kävijät pitivät. Kuvassa 2 on hahmoteltu eri tutkimusotteilla saatujen tulosten yhteyksiä. Sekä psykofyysinen että kokemuksellinen tutkimusote tuottivat käytännönläheistä tietoa arvostuksista metsänhoidon suhteen. Kuitenkin kokemuksellisessa lähestymistavassa saadut vinkit metsänhoidolle jäivät jossain määrin yleisluontoisemmiksi kuin psykofyysisessä tutkimuksessa. Lisäksi kokemuksellisessa tutkimusotteessa arvostukset olivat selvemmin kytköksissä henkilöön ja ovat heikommin yleistettävissä. Myös kognitiivisessa tutkimuksessa saatiin selville preferensseihin vaikuttavia metsän ominaisuuksia, mutta ne olivat abstraktimmalla tasolla kuin kahdessa muussa tutkimusotteessa. Näitä kognitiivisia muuttujia voi olla vaikeampi soveltaa käytännön metsänhoidossa, ja eri tulkitsijat saattavat ymmärtää ne varsin eri tavoin.

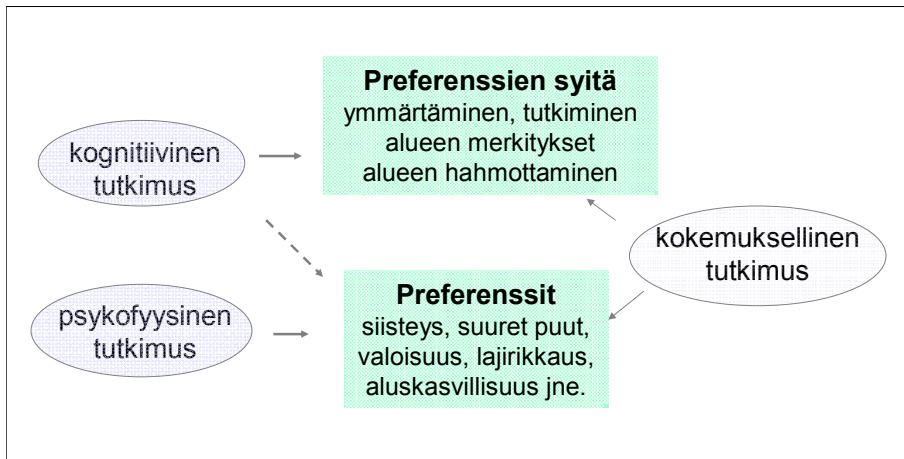
Sekä kognitiivinen että kokemuksellinen tutkimus auttoivat ymmärtämään syitä sille, miksi ihmiset pitivät tietynlaisesta metsästä tai hoitotavasta. Kognitiivisessa lähestymistavassa löydetty syyt preferensseille liittyivät metsäympäristöön sinänsä, kun taas kokemuksellisessa lähestymistavassa ne liittyivät enemmän vastaajaan tai kokijaan kuin maisemaan. Kognitiivisessa tutkimuksessa havaitut preferenssien selitykset ovat otoksen suuremman koon takia helpommin yleistettävissä.

Myös psykofyysisessä ja kognitiivisessa tutkimuksessa mitattiin ihmisen taustan vaikutusta arvostukseen, mutta toisella tasolla kuin kokemuksellisessa tutkimuksessa. Niissä tutkittiin tiettyjen etukäteen määriteltyjen taustatekijöiden, kuten sukupuolen, iän, koulutuksen jne. merkitystä. Nämä tekijät eivät vaikuttaneet preferensseihin luonnonsuojeluasennetta lukuun ottamatta. Kokemuksellisessa tutkimuksessa puolestaan vastaajaan liittyvät asiat nousivat esille aineistoista; arviointeihin vaikuttivat vastaajan tieto, aiemmat kokemukset ja metsään liitetyt merkitykset.

Eri lähestymistavat tuottivat toisiaan täydentävää tietoa. Lisäksi lähestymistavat antoivat melko yhdenmukaista tietoa, mikä osaltaan kertoo tutkimustulosten luotettavuudesta. Psykofyysisessä tutkimuksessa saatiin selville kaikkein konkreettisimpia metsän ominaisuuksia, jotka vaikuttavat preferensseihin, esimerkiksi puiden suuri koko. Kuusimetsissä ja nuorissa mäntymetsissä oksat runkojen alaosissa, kaatuneet puut ja hakkuutähteet vaikuttivat preferenssejä alentavasti. Kokemuksellinen tutkimusosio tuki näitä tuloksia. Siinä merkittäviksi tekijöiksi nousivat avaruus, valoisuus, lajirikkaus, vaihtelevuus ja aluskasvillisuus. Lisäksi ihmiset pitivät pienipiirteisesti hoidetusta metsästä.

Kognitiivinen tutkimus toi valaistusta siihen, miksi em. ominaisuudet olivat tärkeitä preferenssien muodostumisessa. Kognitiivisen osion tulosten mukaan pidetyn metsän tulee olla ymmärrettävä ja helposti hahmotettava, mutta sen tulee tarjota myös riittävästi tutkittavaa ja luonnon rikkautta. Ymmärrettävyyttä ja selkeyttä lisäävät psykofyysisessä ja kokemuksellisessa osiossa preferensseihin vaikuttaviksi todetut seikat: puiden suuri koko, hyvä näkyvyys, tietynlainen siisteys, avaruus ja valoisuus. Tutkimisen ja luonnon rikkauden kannalta tärkeitä ovat kokemuksellisessa osiossa merkittäviksi nousseet lajirikkaus ja vaihtelevuus. Kognitiivinen tutkimus osoitti kuitenkin, että hyvin erilaisetkin metsät tuntuivat tarjoavan mahdollisuuksia tutkimiselle ja luonnon rikkaudelle.

Lisäksi kokemuksellinen lähestymistapa tuotti ”ennalta arvaamatonta” tietoa eli sellaisia seikkoja, jotka puhtaasti nousivat vastaajien kokemuksista. Näitä olivat arviointeihin vaikuttavat tekijät sekä metsäalueeseen liitetyt merkitykset.

Kuva 2. Eri tutkimusotteilla saatujen tulosten yhteydet.

Loppupäätelmät

Menetelmien arviointi

Edellä tarkastelluissa tutkimusotteissa on vahvuutensa ja heikkoutensa. Kun tarvitaan luotettavaa tietoa tietyn alueen suunnittelun, kehittämisen ja hoidon pohjaksi, on hyödyllistä yhdistää erilaisia tutkimusotteita. Eri menetelmät tuottavat toisiaan täydentävää tietoa, ja tuloksia vertailemalla saadaan kuvaa menetelmien luotettavuudesta.

Psykofyysiset ja kognitiiviset lähestymistavat perustuvat valmiisiin vastausvaihtoehtoihin, jolloin ne eivät helposti paljasta sellaisia näkökulmia, joita tutkija ei ole etukäteen pystynyt ottamaan huomioon. Kokemukselliset tutkimusotteet taas jättävät enemmän tilaa vastaajan omalle kuvaukselle ja jäsennykselle. Psykofyysinen ja kognitiivinen suuntaus antavat tietoa maisemaan liittyvistä ominaisuuksista, kun taas kokemuksellinen tutkimus keskittyy ihmisen ja ympäristön väliseen suhteeseen, maisemakokemukseen. Kognitiivinen ja kokemuksellinen tutkimusote voivat auttaa ymmärtämään maiseman merkitystä ja antaa selityksiä preferensseille. Psykofyysinen lähestymistapa tarjoaa konkreettisia vastauksia luonnonvarojen hoidon käytännönläheisiin ongelmiin, mutta se tarvisi vahvemman teoreettisen ja käsitteellisen perustan.

Kokemuksellinen lähestymistapa voi keskittyä kuvaamaan maisemakokemuksen rakennetta ja siihen liittyviä merkityksiä, mutta se voi tuottaa myös suoraa tietoa maisemapreferensseistä. Yleensä tarkoituksena ei ole tuottaa yleistettävää tietoa, ja menetelmät saattavat olla liian työläitä sovellettaviksi käytännön suunnitteluongelmiin. Tutkimusotteen tuottamaa tietoa ihmisen ja ympäristön suhteesta voidaan kuitenkin hyödyntää suunnitteluprosessissa vähintäänkin taustatietona.

Sekä psykofyysisessä että kognitiivisessa tutkimuksessa on syytä huolellisesti kiinnittää huomiota muuttujiin, joita valitaan potentiaalisiksi arvostusten selittäjiksi. Vaarana on, että valitut muuttajat ovat epäoleennaisia maiseman arvostuksen kannalta. Kognitiiviset muuttajat perustuvat pitkälti olemassa oleviin teorioihin, joiden hyödyllisyyttä ja oikeellisuutta ei ole kiistattomasti todistettu (Stamps 2004). Lisäksi kognitiiviset maisemamuuttajat ovat usein melko abstrakteja käytännön suunnittelussa hyödynnettäviksi; eri ihmiset voivat tulkita näitä muuttujia varsin eri tavoin.

Maisemapreferensseistä on jo olemassa runsaasti pohjoismaista ja kansainvälistä tietoa. Tämän tiedon hyödynnettävyys on kuitenkin ongelmallista. Jo olemassa olevasta tutkimustiedosta on vaikea tehdä meta-analyysejä tai muuten yhdistää ja vertailla niiden tuottamia tuloksia, sillä ne perustuvat hyvin erilaisiin oletuksiin sekä tutkimus- ja analyysimenetelmiin. Maisemapreferenssien tutkimus tarvitsisikin teorioiden ja käsitteiden vahvaa kehittämistä, ja myös yhteisiä viitekehyksiä.

Ihmisten arvostusten kytkeminen luonnonvarojen suunnitteluun

Kirjallisuudessa on vakiintunut ekologisen estetiikan trendi, jonka mukaan kaikki ekologisesti terve, kestävä ja/tai luonnonmukainen on kaunista (Sepänmaa 1987). Suomessa metsänhoidon ohjeistuksessa on pitkälti sovellettu ekologista estetiikkaa - vaikka sitä ei olekaan lausuttu julki -, sillä maisemanhoidon ohjeet ovat aina alisteisia ekologisille periaatteille. Vastapainona asiantuntijalähtöiselle ekologiselle estetiikalle on kuitenkin nähtävissä selkeä tarve kytkeä käyttäjien arvostuksia luonnonvarojen suunnitteluun osallistumisen ja vuorovaikutuksen kautta. Tämä ns. sosio-kulttuurinen paradigma painottaa neuvottelua ja yhteisymmärryksen rakentamista. Äärimmillään ympäristö nähdään vain sosiaalisena rakenteena ja yksilön preferenssit kertovat ainoastaan kulttuurisesta taustasta (Daniel 2001). On kuitenkin muistettava, että on löydettävissä myös yleispäteviä maisemapreferenssejä ja maisemaominaisuuksia, jotka ovat yhtenäisesti arvostettuja eri kulttuuripiireissä.

On tärkeä luoda menetelmiä, joilla preferenssitutkimusten tulokset systemaattisesti kytketään suunnitteluun, jolloin ne eivät jää vain suunnittelijan mielessä vaikuttavaksi hiljaiseksi tiedoksi. Yksi tapa on integroida psykofyysisen ja kognitiivisen lähestymistavan tuottamia numeerisia maisema-arvoja suoraan numeerisiin suunnittelumenetelmiin (Pukkala ym. 1995, Pukkala 2004, Mikkola ym. 2008). Preferenssitutkimuksia voidaan käyttää myös osana vuorovaikutteista suunnittelua. Käytännön luonnonvara- ja maisemasuunnittelussa tarvitaan asiantuntijalähestymistavan ja käyttäjien näkökulman yhdistämistä. Yhtenä

esimerkkinä tästä on Suomessa kehitetty maisemasuunnittelumenetelmä, jossa paikalliset asukkaat systemaattisesti osallistuvat suunnitteluun (Komulainen 1998).

Maisema-arvot ja viihtyisä maisema vaikuttavat ihmisen hyvinvointiin ja tyytyväisyyteen. Tulevaisuudessa luonnon terveys- ja hyvinvointivaikutukset tulevat todennäköisesti korostumaan. Maiseman kauneus on yksi olennaisesti luonnonympäristön tuottamiin psyykkisiin terveysvaikutuksiin vaikuttava tekijä, ja mitä todennäköisimmin kaikki vihreät ympäristöt eivät vähennä stressiä ja elvytä yhtä tehokkaasti. Siksi on tärkeä selvittää millaiset ympäristöt elvyttävät parhaiten ja millaiset luonnonvarojen hoitotavat ja maisemaominaisuudet ovat keskeisiä elvyttävien ja stressiä vähentävien kokemusten muodostumisessa.

Kirjallisuus

- Antikainen, M. 1993. Metsämaiseman suunnittelu Kolin kansallispuistossa. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 456. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 88 s.
- Bell, S. 2001. Can a fresh look at the psychology of perception and the philosophy of aesthetics help contribute to the better management of forested landscapes? Teoksessa: Sheppard, S.R.J. & Harshaw H.W. (toim.). *Forests and Landscapes: Linking Ecology, Sustainability and Aesthetics*. IUFRO Research Series 6. Wallingford, Oxon, UK: CABI Publishing. s. 125–148.
- Bourassa, S.C. 1990. A paradigm for landscape aesthetics. *Environment and Behavior* 22(6): 787–812.
- Brown, T.C. & Daniel, T.C. 1984. Modeling forest scenic beauty: concepts and application to Ponderosa pine. USDA Forest Service Research Paper RM-256. 35 s.
- Brunson, M.W. & Shelby, B. 1992. Assessing recreational and scenic quality. How does new forestry rate? *Journal of forestry* 90(7): 37–41.
- Daniel, T.C. 2001. Whither scenic beauty? Visual landscape quality assessment in the 21st century. *Landscape and Urban Planning* 54: 267–281.
- Daniel, T.C. & Meitner, M.M. 2001. Representational validity of landscape visualizations: the effects of graphical realism on perceived scenic beauty of forest vistas. *Journal of Environmental Psychology* 21(1): 61–72.
- Daniel, T.C. & Vining, J. 1983. Methodological issues in the assessment of landscape quality. Teoksessa: Altman, I. & Wohlwill, J.F. (toim.). *Behavior and the Natural Environment*. New York: Plenum Press. s. 39–84.

- Eurooppalainen maisemayleissopimus 2005. Sopimusteksti. Käännetty 2.6.2005. Viitattu 20.3.2008. Saatavissa internetistä: <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=36074&lan=fi>
- Forest Landscape Design Guidelines. 1994. Forestry Commission. HMSO. 28 s.
- Forman, R.T.T. & Gordon, M. 1986. Landscape ecology. New York: John Wiley and Sons. 619 s.
- Haider, W. 1994. The aesthetics of white pine and red pine forests. *The Forestry Chronicle* 70(4): 402–410.
- Hartig, T. 1993. Nature experience in transactional perspective. *Landscape and Urban Planning* 25: 17–36.
- Herzog, T.R. 1985. A cognitive analysis of preference for waterscapes. *Journal of Environmental Psychology* 5: 225–241.
- Holstein, J.A. & Gubrium, J.F. 1994. Phenomenology, Ethnomethodology, and Interpretive Practice. Teoksessa: Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (toim.). *Handbook of Qualitative Research*. Thousands Oaks, London, New Delhi: Sage Publications. s. 262–272.
- Hull, R.B. & Revell, G.R.B. 1989. Cross-cultural comparison of landscape scenic beauty evaluations: a case study in Bali. *Journal of Environmental Psychology* 9: 177–191.
- Jubenville, A., Twight, B.W. & Becker, R.H. 1987. *Outdoor recreation management, theory and application*. Venture Publishing Inc. 219 s.
- Kaplan, R. & Kaplan, S. 1989. *The experience of nature. a psychological perspective*. Cambridge: Cambridge University Press. 339 s.
- Karjalainen, E. 2000. Metsänhoitovaihtoehtojen arvostus ulkoilualueilla. Teoksessa: Saarinen, J. & Raivo, P. (toim.). *Metsä, harju ja järvi: näkökulmia suomalaiseen maisematutkimukseen ja -suunnitteluun*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 776. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy. s. 123–136.
- Karjalainen, E. 2002a. Ulkoilijoiden metsämaiseman arvostukset. Teoksessa: Lyytikäinen, S. (toim.). *Luonnon monimuotoisuus, maisema ja virkistysarvot ulkoilumetsien hoidossa*. Helsingin kaupungin Nuuksion järviylängön ulkoilualueiden luonnonhoito kävijöiden arvioimana. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 846. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy. s. 23–30.
- Karjalainen, E. 2002b. Ulkoilumetsän kokeminen ja merkitykset. Teoksessa: Lyytikäinen, S. (toim.). *Luonnon monimuotoisuus, maisema ja virkistysarvot ulkoilumetsien hoidossa*. Helsingin kaupungin Nuuksion järviylängön ulkoilualueiden luonnonhoito kävijöiden arvioimana. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 846. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy. s. 11–22.

- Karjalainen, E. 2006. The visual preferences for forest regeneration and field afforestation - four case studies in Finland. University of Helsinki, Faculty of Biosciences. *Dissertationes Forestales* 31. 111 s.
- Kogan, N. 1994. On aesthetics and its origins: some psychological and evolutionary considerations. *Social Research* 61(1): 139–165.
- Komulainen, M. 1998. Kylämaisema eläväksi! – Asukaskeskeinen suunnittelu maaseudun kehittäjänä. *Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja* 682. Helsinki: Yliopistopaino. 128 s.
- Maankäyttö- ja rakennuslaki. 5.2.1999/132. Saatavissa internetistä: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132>
- Mikkola, N., Pykäläinen, J., Löfström, I., Kurttila, M. & Tikkanen, J. 2008. Kuntametsien suunnittelun tiekartta -hankkeen loppuraportti. Metsäntutkimuslaitoksen työraportteja nro 68. Verkkojulkaisu. Saatavissa internetistä: <http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/2008/mwp068.htm>
- Orians, G.H. & Heerwagen, J.H. 1992. Evolved response to landscapes. Teoksessa: Barkow, J.H., Cosmides, L. & Tooby, J. (toim.). *The Adapted mind: evolutionary psychology and the generation of culture*. New York: Oxford University Press. s. 555–579.
- Palmer, J.F. & Hoffman, R.E. 2001. Rating reliability and representation validity in scenic landscape assessments. *Landscape and Urban Planning* 54: 149–161.
- Porteous, D. 1982. Approaches to environmental aesthetics. *Journal of Environmental Psychology* 2: 53–66.
- Pukkala, T. 2004. Monsu, metsäsuunnitteluohjelma. Versio 4. Ohjelmiston toiminta ja käyttö. Joensuun yliopisto. 75 s.
- Pukkala, T., Nuutinen, T. & Kangas, J. 1995. Integrating scenic and recreational amenities into numerical forest planning. *Landscape and Urban Planning* 32: 185–195.
- Ribe, R.G. 1990. A general model for understanding the perception of scenic beauty in Northern hardwood forests. *Landscape Journal* 9: 86–101.
- Ruddell, E.J., Gramann, J.H., Rudis, V.A. & Westphal, J.M. 1989. The psychological utility of visual penetration in near view forest scenic-beauty models. *Environment and Behavior* 21(4): 393–412.
- Sepänmaa, Y. 1987. Metsäestetiikka ja metsän estetiikka. *Silva Fennica* (21)4: 374–385.
- Stamps, A.E. 1990. Use of photographs to simulate environments: A meta-analysis. *Perceptual and Motor Skills* 71: 907–913.

- Stamps, A.E. 2004. Mystery, complexity, legibility and coherence: A meta-analysis. *Journal of Environmental Psychology* 24: 1–16.
- Stewart, T.R., Middleton, P., Downton, M. & Ely, D. 1984. Judgments of photographs vs. field observations in studies of perception and judgment of the visual environment. *Journal of Environmental Psychology* 4(4): 283–302.
- Tahvanainen, L., Tyrväinen, L., Ihalainen, M., Vuorela, N. & Kolehmainen, O. 2001. Forest management and public perceptions – visual versus verbal information. *Landscape and Urban Planning* 53: 53–70.
- Terkenli, T.S. 2001. Towards a theory of the landscape: the Aegean landscape as a cultural image. *Landscape and Urban Planning* 57: 197–208.
- Tyrväinen, L., Silvennoinen, H. & Kolehmainen, O. 2003. Ecological and aesthetic values in urban forest management. *Urban Forestry & Urban Greening* 1: 135–149.
- Tönnes, S., Karjalainen, E., Löfström, I. & Neuvonen, M. 2004. Scenic impacts of retention trees in clear-cutting areas. *Scandinavian Journal of Forest Research* 19(4): 348–357.
- Ulrich, R.S. 1983. Aesthetic and affective response to natural environment. Teoksessa: Altman, I. & Wohlwill, J.F. (toim.). *Behavior and the Natural Environment*. Vol 6. New York: Plenum Press. s. 85–125.
- Ulrich, R.S., Simons, R.F., Losito, B.D., Fiorito, E., Miles, M.A. & Zelson, M. 1991. Stress recovery during exposure to natural and urban environments. *Journal of Environmental Psychology* 11: 201–230.
- Visual Resource Management. 2008. US Department of the Interior. Bureau of Land Management. Viitattu: 2.6.2008. Saatavissa internetistä: <http://www.blm.gov/nstc/VRM/>.
- Zube, E.H., Sell, J.L. & Taylor, J.G. 1982. Landscape Perception: Research, application and theory. *Landscape Planning* 9: 1–33.

Kävely menetelmä maiseman arvottamisessa

Anne Katarina Keskitalo

Lapin yliopisto, Taiteiden tiedekunta, PL 122, 96101 Rovaniemi, anne.keskitalo@ulapland.fi

Tiivistelmä

Kävelemisellä on huomattu olevan virkistyskäytön lisäksi taiteellista ja tieteellistä prosessia valaiseva merkitys. Tätä piirrettä ovat hyödyntäneet useat taiteilijat, runoilijat ja filosofit. Kävelyllä on siten liikunnallisuutensa lisäksi myös taide- ja kulttuurihistorialliset juurensa. Liikkujana kävelijä edustaa hidasta matkantekijää, jolle on luontevaa moniaistinen ja kokonaisvaltainen kokemiskulma. Kävelemiseen liittyvä ajattelutila perustuu ruumiilliseen aivoriikkeen, liikkumisen rentouden ja ympäristöhavaintojen mahdollistamaan ajattelusynteesiin, jossa kokijan alitajuisilla ja elämäkerrallisilla kokemuksilla on oma sijansa. Kävely menetelmässä rinnastuvat sekä kävelijän sisäinen kokemus että ympäristön tilan huomiointi, havainnot maisema-arvoista ja maisemamuutoksista. Menetelmän sovellukset sopivat laajasti maisemantutkimuksen, kuvataidekasvatuksen ja kävelyn harrastajien käyttöön. Artikkelin otos Tien päällä ja leirissä: matkantekijän kokemuksesta taideteokseksi -väitöskirjastani (ks. Keskitalo 2006).

Avainsanat: käveleminen, kokemus, ympäristöhavainnointi, aistit, ympäristösuhde, ympäristövastuullisuus, maisema-arvot, maisematutkimus, kuvataidekasvatus

Hitaan matkanteon edut

”Voin näet, kuten luulen jo maininneeni, mieltä vain kävellessäni; heti kun pysähdyn, lakkaan ajattelemasta, ja järkeni toimii vain yhdessä jalkojeni kanssa” (Rousseau 1965, s. 215).

Kävelyn on kautta aikojen katsottu toimineen ajattelua kirkastavana tilana niin filosofeille, kirjailijoille kuin taiteilijoillekin. Kävelyn välineellinen merkitys ajattelua inspiroivana toimintana on liitetty laajasti Aristoteleen luentokävelyistä lähtien maa- ja nykyaikaisen kävelijöihin asti. Tässä näkökulmassa kävelyn merkitys esitetään kävelijän havainnointia, ajattelua ja itsetuntemusta eheyttävänä toimintana, jolla saavutetaan erityinen yhteys ympäristöön. (Solnit 2001, s. 14–23, Wallace 1994, s. 13, Keskitalo 2006, s. 167–181.) Tämä näkökulma on laajemmin esillä kävely- ja retkitaidetta käsittelevässä väitöskirjassani, johon myös tämä artikkeli perustuu (ks. Keskitalo 2006). Millaisia merkityksiä kävelyn avulla on mahdollista saavuttaa ympäristön havainnoimisesta ja arvottamisesta? Entä millaisena välineenä se toimii henkilökohtaisen luonto- ja maisemasuhteen esteettisistä ja eettisistä näkökulmista katsoen?

Alussa esitetty filosofi Jean-Jacques Rousseau kirjoittama tekstikatkelma kuvaa ytimekkäästi kävelen ajattelua; kävelen saavutettua keskittymisen ja ajattelemisen tilaa. Edellä esitetty jaloilla ajattelemisen näkökulma, peripateettinen teoria, on ollut paljon esillä erityisesti kävelyrunoudessa ja -esseissä. Peripateettinen teoria puolustaa kävelyn ensisijaista merkitystä kokonaisvaltaisena matkantekotapana, jossa liikkumisen tapa vaikuttaa havainnointitapaan (Wallace 1994, s. 13, Barta 1996, s. xiii).

Kävelemisen hitaus mahdollistaa erityisen kokemiskulman ympäristöön. Aistimaantieteilijä Paul Rodaway puhuuakin ympäristön kokemisesta aistimalla, suhteuttamalla koettu aiempiin kokemuksiin. ”Tällainen aistimalla näkeminen on myös ympäristön koskettamista, haistamista ja kuulemistä ja havaitun eksplisiittistä ja implisiittistä vertaamista aiempiin kokemuksiin” (Rodaway 1994, s. 116–117, käänös tekijän). Kävelijän havainnointiprosessia voi tarkastella juuri aistikokemuksien yhteenkietoutumisen näkökulmasta. Tällöin näköaistia ei koroteta kävelijän tärkeimmäksi aistiksi, vaan ympäristön kokeminen havainnoimalla ymmärretään aistimisprosessina, jossa kaikilla aisteilla on oma sijansa tiedollisen synteysin vastaanottamisessa. Tästä näkökulmasta katsoen aistein on mahdollista myös ajatella (Classen 1993, s. 8–9). Kävelemisen erityisyys moniaistisena havainnoimisen ja ajattelemisen tapana on huomattu erityisesti kirjallisuuden, arkkitehtuurin, yhdyskunta- ja kaupunkisuunnittelun sekä kuvataidekasvatuksen alan tutkimuksissa (Wallace 1994, Uimonen 2003, Horelli 1982, Kortelainen 1994, Viherkanto 1996, Keskitalo 2006). Tutkimuksissa korostuu kävelijän moniaistinen, eläytyvä kokijakulma, kävelyretkien merkitys yhdyskunta- ja kaupunkisuunnittelutyössä sekä käveleminen taiteellisena työkentelytapana, jolla on sekä kulttuuri- että taidehistorialliset juuret.

Kävelyssä rytmisesti toistuva liike lämmittää lihakset ja herättää kävelijän ajattelun. Tästä syntyvä *ruumiillisen aivoriihen tila* perustuu juuri tähän liikkumisen kokemuksen avaamaan ajatteluprosessiin. Siinä kävelijä on yhtä aikaa läsnä aistien maisemalle ja sisäiselle keskittymiselle. Liikkeen tunnusta ja ympäristön havainnoimisesta saatu syvä esteettinen kokemus luovat yhteydentunteen ympäristöön: tämä perusta avaa puitteet kävelijän omiin ajatuksiin vaipumiselle. Aistien maisemasta saadut ärsykkeet toimivat näin kävelijän ajatusprosessia edistävinä elementteinä. (Keskitalo 2006, s. 66–67.) Kävellessä havaitut tuoksut, värit, näkymät ja tuntemukset voivat aktivoida aiemmin koetun henkilökohtaisen muiston (Jung 1991, s. 20–38). Toisaalta aistiärsykkeiden merkityksen voi nähdä rentoutuneen kävelijän mielen virittämisessä uusien ajatussynteisien kehittelyyn.

Kävely maiseman arvottamisen keinona

Taidekasvattaja Jaana Kortelainen (1994) on käyttänyt taiteellisessa lopputyössäns kävelemistä ympäristön kartoittamisen välineenä. Kortelaisen mukaan kävely toimii metodina ympäristöön orientoitumisessa. Olen jatkanut kävely- ja retkitaitteeseen keskittyneessä väitöskirjassani *Tien ja päällä ja leirissä: matkan teon kokemuksesta taideteokseksi* kävelyn metodista kehittelyä osana tutkimusasetelmaa ja tutkijan kokonaisvaltaisen ruumiillisen lukukulman rakentamista (ks. Keskitalo 2006).

Tärkeitä teoreettisia innoittajia kävelymetodin kehittelylle ovat olleet sosiologi Soile Veijolan (1998) väitöskirjan yhteenveto *Liikkuvat subjektit, paikallinen tieto. Tutkimuksia urheilusta, turismista ja sosiologiasta* sekä filosofi Timo Klemolan (2004) *Taidon filosofia. Filosofin taito ja Liikunta tienä kohti varsinaista itseä: liikunnan projektin fenomenologinen tarkastelu*. Veijola ja Klemola painottavat kokonaisvaltaista ruumiillista tutkijanäkökulmaa, jossa tutkija tuo esiin oman kokemuksellisen tietonsa tutkimusasetelmastaan. Veijolan tekstistä ilmenee tutkijan liikuntaharrastuneisuus ja Klemolan teksteissä tutkijan jooga-harjoitukset.

Taiteen tutkimuksessa tutkijan kokemuksellisen näkökulman puolestapuhujia ovat olleet erityisesti filosofian tohtori Inkeri Sava ja taiteen tohtori Juha Suonpää. Sava (1998, s. 110–118) on korostanut taiteen kautta tietämisen erityislaatuista tietoisuutta. Tällöin taiteellinen tieto on erityistä aisti- ja tunnetietoa, joka syvenee taiteellisen prosessin kautta. Suonpää (2002) taas on tuonut omassa hybridiväitöskirjassaan *Petokuvan raadollisuus. Luontokuvan yhteiskunnallisten merkitysten metsästykselle* oman aisti- ja tunnetietonsa luontokuvaajana. Luontokuvaajan kokemuksellinen tieto välittyy Suonpään väitöskirjassa lukijalle valokuvasarjojen myötä: kuvat välittävät erityistä taiteellista intuitiota tutkimusasetelmasta.

Kolmas kävelymetodin kehittelylle merkittävä teoreettinen näkökulma tulee äänimaisematutkimuksesta. Äänimaisematutkija Helmi Järviluoman pitämä kurssi äänimaisematutkimuksen perusteista avasi aistini kuuntelukävelymetodille. Kuuntelukävelyssä on olennaista keskittyä kävelen tehdyn retken äänimaisemallisiin kokemuksiin. Kuuntelukävely on äänimaisematutkimuksessa olennainen metodi paikan äänimaiseman kartoittamisessa. Se mahdollistaa sekä paikan äänimaisemien nykyhetken että menneiden äänimaisemien tutkimisen. Nostalgisen äänimaiseman tutkimuksessa kerätään paikallisten ihmisten äänimaisemakokemuksia haastatteleamalla heitä erityisten elämäkerrallisten äänimaisemien äärellä. Tällöin löydetään myös kadonneita tai ”kuolleita” ääniä; esimerkkinä viikatteen käyttämisestä heinän leikkaamisessa syntyvä suhisevan viuhkuva ääni. (Helmi Järviluoma, Länsi-Suomen kesäyliopisto, Pori, 15—16.8.2003, luento)

Edellisistä näkökulmista katsoen ja kävelytaiteen esimerkki huomioiden niin maisematutkijoille kuin muillekin kävelyn harrastajille voisi sopia luontevasti oman kävelykokemuksen kuvaaminen visuaalisen etnografian keinoin: valokuvien ja aistipainotteisin päiväkirjamerkinöin. Kävelyn esittämisessä on puoleensa nimenomaan ympäristön arvottamisen lähtökohdasta. Kävelyn kuvauksessa kiteytyy kävelijän esteettinen ja eettinen näkökulma – tähän perspektiiviin voidaan palata kuvauksen äärellä myöhemminkin. Lisäksi kävelystä rakennettu kuvallinen tai kirjallinen muistiinpano toimii kuvauksen eheyttävän ja kokonaisvaltaisen ympäristökokemuksen mieleen palauttamisen välineenä. Kuvaus kertoo ympäristön tilasta ja ympäristöstä eri aikoina tehtyjen kuvauksien avulla voidaan kartoittaa ympäristömuutoksia. Kenties kävelyn kuvauksessa säilyy myös hiven kävelykokemuksen laajasti esteettistä, hoitavaa vaikutusta. Tämä erityisesti silloin, kun liikutaan luonto- tai kulttuuriympäristössä, jossa on säilynyt riittävästi esteettistä mielihyvää tuottavia luonnonelementtejä.

Kävelen voi nähdä toisin

"Kävelen rantatietä hengittäen raikasta syysilmaa ja maatuviin kasvien ja mullan tuoksua. Ruoho taipuu tuulessa ja sen seuraaminen hivelee kosketusaistiani. Lahdelmassa korte suhisee ja pienen ojan vesi lorisee mereen. Askelmissa rahisee hiekkatie, joka tuntuu tukevanjoustavalta kävelyalustalta. Kävelyretken esteettinen kokemus syntyy liikkeen lämmittämistä lihaksista, askelten kosketuksesta rannan maaperään ja aistimellisesta osallisuudesta rantamaiseman luonnonelementtien eheyttävään läsnäoloon." (Anne, K. Keskitalo, muistiinpanot kävelyretkeltä Toukolasta, 30.9.2005.)

Kävelymetodi toimii ennen muuta ympäristön havainnoimisen ja arvottamisen välineenä eli suuntautumisenä ulospäin aiemmin esitetyn ruumiillisen aivoriihen tavoin. Kävelymetodin ympäristöhavainnoinnissa painotetaan kävelijän sisäisen kokemuksen lisäksi myös ulkoista havainnointia ympäristön tilasta. Sisäisessä

kokemuksessa yhdistyy aistien maiseman kokeminen ja kävelijän ajatuksellinen liike elämäkerrallisiin muistoihin.

Tämän näkökulman teoreettiset lähtökohdat ovat samanhenkisiä Klemolan (2004) sisäistä keskittyneisyyttä tavoittelevan (kontemplatiivisen) kehoharjoituksen kanssa. Klemolan harjoituksessa keskitytään kehotietoisuuden lisäämiseen. Kehotietoisuutta harjoitetaan lisäämällä tietoisuutta aistihavainnoista, kehon sisäisistä aistimuksista, assosioinneista, sisäisistä tunteista ja mielikuvista sekä ns. puhtaasta tietoisuudesta. (Klemola 2004, s. 52–53.)

Kävelymetodissa tietoisuus aistihavainnoista saavutetaan liikkeen kokemuksen kautta. Liikkeen kokemus mahdollistaa sisälläolon kokemuksen tunteen suhteessa ympäristöön. Liikkeen jatkaminen tuottaa rentouden tilan, joka on verrattavissa flow-kokemuksen onnellisuuden tunteeseen (Csikszentmihaly 2005, s. 15–22) sekä Klemolan kehotietoisuutta lisäävän harjoituksen vitalisuutta lisäävään tunteeseen (Klemola 2004, s. 52–53).

Rentoutuneelle ja onnelliselle kävelijälle avautuu kävelymetodin vaihe, joka mahdollistaa unenäön kaltaisen erityisen ajattelutilan. Kutsunkin sitä myös uneksintavaiheeksi viitaten fenomenologi Gaston Bachelardin (2003) teoriaan kuvittelusta sekä psykologi Carl Gustav Jungin (1991, s. 20–38) sovellukseen freudilaisesta assosiaatioteoriasta. Bachelardille todellisuus on ennen muuta kuvallista assosiointia ja havainnointia, Jung taas korostaa aistiärsykkeiden merkitystä elämäkerrallisten aistimuistojen laukaisijana. Kävelyn voi siten nähdä erityisenä assosioinnin ja havainnoinnin tilana, joka on ennen muuta elämäkerrallinen.

Kävelijän maisemassa aistisuudella on täten erityinen sijansa. Kävelyn mahdollistama osallisuuden tunne ympäristöön rakentuu pitkälti aistisuuden kokemuksesta, joka myös virittää kävelijän elämäkerrallisia kokemukseroksia (Keskitalo 2006, s. 71). Kävelymetodi mahdollistaa aisteilla näkemisen tilan, johon vaikuttaa luonnollisesti myös kulttuurisesti opittu havaitsemisen tapa. Kävelijän katsetta ovat rakentaneet eri aikakausien kävelijöiden, tutkimusmatkailijan, flanöörin, turistin, taiteilijan ja eräretkeilijän, kertomukset, maalaukset ja valokuvat (Pratt 1992, s. 15–16, Burke 2001, s. 123–139, Varpio 1997). Nämä eri kävelijät, erityisesti taiteilijat ja tutkimusmatkailijat, katseineen ja kävelykuvauksineen ovat osaltaan luoneet odotushorisonttia mm. luonnonkauniista paikoista sekä niiden löytäjinä, että niiden esittäjinä matkakohteiden muotoutumisprosessissa (Kinnunen 1981, s. 39, ks. Hautala-Hirvioja 1999a, Hautala-Hirvioja 1999b, s. 8–11, Saarinen 1997, s. 11–51).

Kävelymetodin sovellukset toimivat luontevasti ympäristön havainnointiin perustuvassa kenttätyössä laajasti maisemantutkimuksen tarpeista kuvataidekasvatuksen opetuskäyttöön ja jokapäiväisen kävelijäharrastajan virkistyskäyttöön. Metodin tieteellinen ja taiteellinen ajattelutila toimii osana tieteellistä teoreti-

sointia ja ongelmaratkaisua sillä edellytyksellä, että tutkija miettii kävelymenetelmän suhdetta käyttämiinsä analyysilukutapoihin sekä teoreettiseen viitekehukseen. Sen rooli ympäristöön orientoitumisessa ja ympäristön käsitteellistämässä on luonteva. Kävelymetodi mahdollistaa ympäristön seurannan lisäksi intiimin ja omakohtaisen luontokokemuksen syventymisen – tämä näkökulma on omiaan kasvattamaan paitsi kävelijän tietoisuutta maisema-arvoista ja maisemamuutoksista, kuin myös ympäristövastuullisuuden syventymistä.

Kirjallisuus

- Bachelard, G. 2003. Tilan poetiikka. Suomennos ja esipuhe Tarja Roinila. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Nemo. 493 s.
- Barta, P.I. 1996. Bely, Joyce, and Döblin. Peripatetics in the City Novel. Gainesville: University of Press Florida. 119 s.
- Burke, P. 2001. Eyewitnessing. The Uses of Images as historical Evidence. Ithaca, New York: Cornell University Press. 224 s.
- Classen, C.1993. Worlds of Sense. Exploring the senses in the history and across cultures. London and New York: Routledge. 172 s.
- Csikszentmihaly, M. 2005. Flow, elämän virta. Tutkimuksia onnesta, siitä kun kaikki sujuu. Helsinki: Rasalas. 426 s.
- Hautala-Hirvioja, T. 1999a. Lappikuvan muotoutuminen suomalaisessa kuvataiteessa ennen toista maailmasotaa. Jyväskylä Studies in the Arts 69. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 264 s.
- Hautala-Hirvioja, T. 1999b. Lapin aiheet taiteessamme ennen toista maailmansotaa. Teoksessa: Hautala-Hirvioja, T., Jokela, T. & Lehtola, V.-P. (toim.). Panorama Lapponica. Lapin maiseman synty. Rovaniemi: Rovaniemen taidemuseo & Lapin yliopisto. s. 4–21.
- Horelli, L. 1982. Ympäristöpsykologia. Prisma-kirjat. Psykologia. Helsinki: Weilin + Göös. 256 s.
- Jung, C.G. 1991. Symbolit. Piilotajunnan kieli. Suomennos Mirja Rutanen. Helsinki: Otava. (1964) 316 s.
- Keskitalo, A.K. 2006. Tien päällä ja leirissä: matkanteon kokemuksesta taide-
teokseksi. Acta Universitatis Lapponiensis 108. Rovaniemi: Lapin yliopisto-
kustannus. 201 s.
- Kinnunen, A. 1981. Luonnonestetiikka. Teoksessa: Kinnunen, A. & Sepänmaa, Y. (toim.). Ympäristöestetiikka. Suomen estetiikan seuran vuosikirja 4. Helsinki: Gaudeamus. s. 35–56.

- Klemola, T. 1995. Liikunta tienä kohti varsinaista itseä. Liikunnan projektien fenomenologinen tarkastelu. Tampere: Tampereen yliopisto. 175 s.
- Klemola, T. 2004. Taidon filosofia – Filosofin taito. Tampere. Tampere University Press. 302 s.
- Kortelainen, J. 1994. Kaupungin ja meren rajalla. Raportti kävelemisestä kaupungissa. Kuvaamataidon opetuksen laitos. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu. 125 s.
- Pratt, M.L. 1992. *Imperial Eyes. Travel Writing and Transculturation*. London and New York: Routledge. 257 s.
- Rodaway, P. 1994. *Sensuous Geographies. Body, Sense and Place*. London and New York: Routledge. 198 s.
- Rousseau, J.-J. 1965. Tunnustuksia. Valikoima otteita. Suomennos Edwin Hagfors. 2. painos. Kompassikirja. Jyväskylä: K.J. Gummerus Osakeyhtiö. 341 s.
- Saarinen, J. 1997. Matkakohteen kehittyminen: esimerkkeinä Saariselän matkailualueen hahmottumisprosessi. Teoksessa: Aho, S., Ilola, H. & Järviluoma, J. (toim.). *Matkailu ja kehitys. Näkökulmia alueiden ja kohteiden tarkasteluun*. Lapin yliopiston matkailujulkaisuja B 2: 11–51.
- Sava, I. 1998. Taiteen ja tieteen kietoutuminen tutkimuksessa. Teoksessa: Bardy, M. (toim.). *Taide tiedon lähteenä*. Jyväskylä: Atena Kustannus. s. 103–122.
- Solnit, R. 2001. *Wanderlust. A History of Walking*. London and New York: Verso. 326 s.
- Suonpää, J. 2002. Petokuvan raadollisuus. Luontokuvan yhteiskunnallisten merkitysten metsästys. Taideteollisen korkeakoulun julkaisuja A 35. Helsinki, Tampere: Taideteollinen korkeakoulu & Vastapaino. 216 s.
- Uimonen, L. 2003. Liike esteettisenä kokemuksena. *Alue ja ympäristö*, 32 (1): 23–32.
- Varpio, Y. 1997. *Matkalla moderniin Suomeen. 1800-luvun suomalainen matkakirjallisuus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 290 s.
- Veijola, S. 1998. Liikkuvat subjektit, paikallinen tieto. Tutkimuksia urheilusta, turismista ja sosiologiasta. Väitöskirjan osatutkimukset. Helsinki: Helsingin yliopisto. 141 s.
- Viherkanto, M. 1996. *Vaelluskertomus*. Lopputyö. Taidekasvatuksen opetuksen laitos. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.
- Wallace, A.D. 1994. *Walking, Literature, and English Culture. The Origins and Uses of Peripatetic in the Nineteenth Century*. Oxford: Clarendon Press. 265 s.

Suoviljelymaisema yhteiskunnallisena kertomuksena

Minna Tanskanen

Joensuun yliopisto, Maantieteen oppiaineryhmä, PL 111, 80101 Joensuu,
etunimi.sukunimi@joensuu.fi

Tiivistelmä

Fyysisen maiseman analysointi on olennainen osa maisematutkimusta, mutta sen rinnalle on vakiintunut suuntaus tulkita maisemaa kulttuurisena kokonaisuutena, esimerkiksi yhteiskunnallis-historiallisena tapahtumakenttänä. Maisemaa havainnoidaan ja tulkitaan sekä sen sisältäminä kulttuurisina teksteinä että osana sosiaalisia prosesseja, joissa maisemaa tuotetaan. Tällöin tutkittava maisema liitetään osaksi laajempaa poliittis-taloudellista ja yhteiskunnallis-sosiaalista elämää.

Tämä artikkeli käsittelee turvepohjaisten peltomaisemien taustalla vaikuttaneita ja vaikuttavia yhteiskunnallisia arvoasetelmia. Teksti on kirjallisuuden pohjautuva historiallinen katsaus niihin yhteiskunnallisiin asetelmiin, joiden saattamana soiden viljelykäyttöön raivaaminen on ohjautunut ja fyysinen suopeltomaisema on muotoutunut. Tavoitteena on nostaa esille niitä yhteiskunnallisia taite- tai murroskohtia, jotka ovat vaikuttaneet soiden viljelykäyttöön raivaamiseen ja myöhemmin raivatuista pelloista luopumiseen tai niiden käytön tehostamiseen. Pyrkimyksenä on paitsi kirjoittaa kronologinen kertomus turveperustaisten maiden käyttöä ohjanneesta yhteiskunnallisesta kehyksestä myös esitellä esimerkiksi valossa maiseman yhteiskunnallisen luennan periaatteita. Maisemaa muuttavan yhteiskunnallisen kontekstin tunnistaminen on yksi peruslähtökohta maiseman tulkinnalle. Maiseman rakenteiden tai muutoksen analyysi ei riitä, vaan on myös ymmärrettävä, miksi ja missä kehyksessä muutos on tapahtunut.

Suomalaisten suopeltojen raivaamista ovat kehystäneet pientilavaltaistumisen, maannälän, maalta paon ja EU-Suomen aikakaudet. Nämä kaudet näkyvät erivahvaisina ja eri tavoin hahmotettavina kerrostumina nykyisessä fyysisessä suopeltomaisemassa. Kunkin aikakauden keskeiset poliittis-taloudelliset pyrkimykset ja ajattelumallit peilautuvat myös nykyiseen maisemaan. Nykyisenä tehoviljelyalueena tai metsittymään jätettynäkin maisema kantaa sisällään kertomusta suomalaisesta soidenraivaushistoriasta ja siihen liittyneistä vahvoista arvoasetelmista.

Avainsanat: maisema, suot, suopelto, yhteiskunnallinen kehys

Johdanto

*Ojat näkyvät vielä; matalina ja pitkälti jo tukkeutuneina, mutta enimmäkseen sula-
misvedet sopivat niissä yhä virtaamaan. Entiset peltokaistaleet eivät enää tuota
viljaa, eivätkä edes karjalle heinää, vaan niillä kasvaa kuusirivistöjä. Kuuset
alkavat olla ensiharvennuksen kynnyksellä. Kasvu on ollut voimakasta; onhan
entisessä pellossa ollut voimaa kasvattaa istutettua tainta. Pintakasvillisuus
on hiljaksen muuttumassa takaisin metsä- ja suokasvillisuudeksi. Sammaleet
ja metsäkasvit ovat valtaamassa tilaansa takaisin. Lintujen laulua ihmettelevä
keväinen kävelijä tuntee olevansa metsässä, vaikka alustan tasaisuus ja erilai-
set symmetriset muodot viittaavatkin ihmistoimintaan ja ihmisen läsnäoloon
maisemassa.*

*Kulkijan matka jatkuu kuusirivistöjen välistä avoimelle pellolle. Se avautuu laa-
jana, hoidettuna ja kaikin puolin täsmällisenä. Suuri maataloustraktori liikkuu
pellon toisella laidalla kääntäen näkyviin multavaa turvemaata. Vuosikymme-
niä sitten tällä paikalla oli suo, jonka tilan vanha isäntä raivasi sodan jälkeen
peltokaistaleiksi. Märimmällä reunalla tuottavuus ei ollut kovin hyvä, ja niin
se päättyi kuusirivistöjen alustaksi. Sen sijaan tuottavimmat alat olivat liian
hyviä metsitettäväksi. Salaojituksen myötä tuottavuus vain parani ja pellon hoi-
taminen helpottui. Kun naapurin isäntä luopui maanviljelystä, osti tilan nuori
isäntä suopeltoon rajautuneet naapurin kivennäispellot ja yhtenäisti peltoalan
monikertaiseksi raivaamalla metsäsaarekkeet osaksi peltokokonaisuutta. Sa-
moihiin aikoihin pihapiiriin rakennettiin suuri pihattonavetta ja karjan pääluku
kolminkertaistettiin.*

Edellä oleva on kuvitteellinen kuvaus mistä tahansa Suomesta. Pieniä tai pieneh-
köjä sittemmin metsätaloukseen otettuja entisiä suopeltoja löytyy kaikkialta.
Soita ja turveperustaisia aloja on eniten maamme länsi-, itä- ja pohjoisosissa, ja
viime vuosikymmenien yhteiskunnallisten tapahtumien myötä noilla seuduilla
on myös eniten metsittyneitä suopeltoja. Tämän päivän kulkijalle alat näyttä-
tyvät luonnottomina puurivistöinä, ylitieheinä metsälöinä tai – mikäli metsitty-
minen on tapahtunut luontaisesti – lähes läpitunkemattomina pusikkoina. Toisaalta
suopelto on voitu muuttaa kuvauksen loppuosan kaltaisesti osaksi nykyaikaista
tuotantomaisemaa, jolloin turveperustaisuus ja suomalaisema sinänsä häviävät
näkyvistä. Maisema on kuitenkin kerroksellinen, ja monin paikoin nuo kerrokset
ovat yhä täysin luettavissa. Kerrosten tunnistamiseen ja ymmärtämiseen tosin
tarvitaan laaja tietopohja suomalaisen yhteiskunnan historiasta, sen toiminta-
periaatteista sekä tavoitteista ja arvoista, joiden pohjalta maankäyttöä koskeva
päättökseteko on eri vuosikymmeninä ohjautunut.

Maiseman kulttuurisuuden tarkastelu on viimeistään 2000-luvulla vakiinnut-
tanut asemansa. Fyysisen maiseman analysointi on yhä olennainen osa mai-
sematutkimusta, mutta sen rinnalle on kehittynyt suuntaus tulkita maisemaa
kulttuurisena kokonaisuutena, esimerkiksi yhteiskunnallis-historiallisena ta-

pahtumakenttänä. Maisemaa pyritään lukemaan ja tulkitsemaan konkreettista empiriaa syvemmältä. Puhutaan uusluennasta (Raivo 1996, s. 24), *re-reading*, jossa maisemaa havainnoidaan ja tulkitaan sekä sen sisältäminä kulttuurisina teksteinä että osana sosiaalisia prosesseja, joissa maisemaa tuotetaan. Uusluennassa maisema nähdään osana ideologista ja kulttuurista käsitejärjestelmää. Tällöin tutkittava maisema liitetään osaksi laajempaa poliittis-taloudellista ja yhteiskunnallis-sosiaalista elämää (Duncan & Duncan 1988).

Suomalaisen maaseutumaiseman tarkastelu yhteiskunnallisena tapahtumakenttänä avaa varsin mielenkiintoisia etenemisväyliä. Huomion voi kohdistaa esimerkiksi maisemassa tehtyyn työhön ja sitä ohjanneeseen kontekstiin. Työnteon ontologiaa keskeisenä maisematutkimuksen osana on aiemmin korostanut mm. Don Mitchell (1996). Hän pitää kulttuurimaisemia sekä ihmistyön tuotteina että ihmisille töitä tarjoavana elementtinä. Ihminen asettuu maiseman tuottajaksi, ja maisema määrittyy ihmisen käytettävissä olevaksi resurssiksi. Mitchellin (1998, s. 23) mukaan maisema on ymmärrettävä ihmiselämään liittyvien lukemattomien prosessien tapahtumapaikkana, jolloin näennäisen yksiselkoinen maisema voi kätkeä sisäänsä uskomattoman paljon kokonaisuuden kannalta olennaisia vivahteita. Maiseman tarkasteleminen vain tässä ja nyt olevana jättää ymmärrysprosessin vaillinaiseksi.

Maiseman arkikokemisen keskeisenä puutteena voidaan pitää siihen sisältyvän näkymättömän ulottuvuuden joko tahatonta tai tahallista sivuuttamista. Kokija ei tunne tai tiedosta nimenomaiseen ympäristöön liittyviä näkymättömiä tai näkyvistä kadonneita tekijöitä. Tiedon puute tai väärinymmärrys ja näistä johtuva tulkinnan rajallisuus estävät kokemasta maisemaa pintaa syvemmältä. Esimerkiksi Kent C. Ryden (1993) on korostanut maiseman sisältämän näkymättömyyden olemassaoloa ja painottanut sitä etumatkaa, jonka maiseman kokija saavuttaa mahdollisella henkilökohtaisella paikkasidoksellaan. Hän puhuu tiedon ja tunteen siteistä (Häkli 1999, s. 82), *sense of place*, merkitysten kokonaisuutena, joka antaa maisemalle sen sisällön, jonka avulla ihminen erottaa maiseman muusta olevasta.

Historiallisuus painottuu mm. Rydenin (1993, s. 39) ajatuksessa pitää maisemaa eräänlaisena menneisyyden havainnollistumana. Sinänsä samaan päätyvät myös Jordan ja Rowntree (1990, s. 406) sekä Raivo (1996, s. 13), jotka viittaavat maiseman palimpsestiseen luonteeseen. Paikat ja maisemat sekä niiden sisältämät historialliset elementit voidaan nähdä uudelleenkäytettyinä pergamenteina tai papyruskääröinä, joiden pinnasta on kerta toisensa perään pyyhitty vanha kirjoitus uuden tieltä. Vanhat merkit eivät kuitenkaan ole välttämättä pyyhkiytyneet joka paikasta, vaan huolellisesti tarkastellen niitä voi edelleen havaita sieltä täältä uuden kirjoituksen alta. Taitavasti jäljelle jääneitä merkkejä tulkiten kokenut havainnoitsija voi konstruoida kokonaisia sanoja tai lauseita - menneisyyden maisemia tai niiden osia.

Tarkastelen artikkelissani turvepohjaisten peltomaisemien taustalla vaikuttaneita ja vaikuttavia yhteiskunnallisia arvoasetelmia. Teen suomalaisen maatalouden ja maaseudun historiakirjallisuuteen, tilastoihin, lakiteksteihin ja mm. kaunokirjallisuuteen pohjautuvan katsauksen niihin yhteiskunnallisiin asetelmiin, joiden saattamana soiden viljelykäyttöön raivaaminen on ohjautunut ja fyysinen suopeltomaisema on muotoutunut. Vaikkei suopeltoja luonnollisesti pysty erottamaan täysin erilleen peltoviljelystä yleensä, pyrin suuntautumaan pois kivennäismaiden pelloilta ja pitäytymään etupäässä pienviljelytalouden – ja syrjäseutujen – peltomaisemassa. Tavoitteenani on tuoda suopelloilta esille niitä aikaan ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen kuuluneita ja kuuluvia arvoja, merkityksiä, toiveita ja tavoitteita, joiden pohjalta konkreettinen visuaalinen maisema on rakentunut ja rakentuu.

Katsaukseni taustalla on erityisesti historiallisen maisemamaantieteen piirissä hyvin tunnetun ns. Darbyn poikkileikkausmenetelmän (Darby 1977) perimmäinen idea. Nimestään huolimatta kyseessä ei ole varsinainen formaali menetelmä, vaan pikemminkin lähestymistapa, joka mahdollistaa varsin erilaisten aineistojen ja analyysimenetelmien käytön. Lähestymistavan keskeisenä ajatuksena on kohdistaa huomio tiettyihin ajallisiin murros- tai taitepisteisiin, tarkastella karttaesityksinä tuon hetken maankäyttöä ja maisemaa sekä selittää muutos yhteiskunnallisilla kertomuksilla, ns. narratiiveilla. Ajallisten poikkileikkauspisteiden muodostaminen riippuu pitkälti saatavilla olevasta aineistosta ja teknisistä mahdollisuuksista, kun taas narratiivien rakentamisen reunaehtona on lähinnä tutkijan tieteellinen mielikuvitus. Yhteiskunnallisesta kontekstista on osattava poimia tutkimusteeman kannalta olennainen aines, ja se on pystyttävä sitomaan sisällöllisesti varsinaiseen tutkimuskohteeseen. Menetelmällisesti yhteiskunnallinen kertomus on mahdollista rakentaa esimerkiksi sisällönanalyttisellä otteella, kuten tässä kirjoituksessa on tehty.

En esitä tässä tekstissä karttaesityksiä turveperustaisten maiden viljelykäytön alueellisista ja ajallisista muutoksista, vaan jätän suopeltomaiseman ikään kuin taka-alalle, lukijan mielikuvitukseen. Sen sijaan tavoitteenani on nostaa sanallisesti esille niitä yhteiskunnallisia taite- tai murroskohtia, jotka ovat vaikuttaneet soiden viljelykäyttöön raivaamiseen ja myöhemmin raivatuista pelloista luopumiseen tai niiden käytön tehostamiseen. Pyrin kirjoittamaan pitkälti maantieteellisiin, historiallisiin ja ympäristöhistoriallisiin tutkimuksiin pohjautuvan kronologisen kertomuksen turveperustaisten maiden maankäyttöä ohjanneesta yhteiskunnallisesta kehiksestä. Koska tarkastelujakso on pitkä, turvemaiden viljelyn alkuajoista 1600-luvulta nykyaikaan, ei kertomusta ole edes mahdollista saada aukottomaksi, vaan kohdistan huomioni käytettävissä olevassa aineistossa korostuviin seikkoihin. Tämä johtaa luonnollisesti tarkasteluni painottumiseen 1900-luvun tapahtumiin. Tämänkaltaisessa narraatiossa on tärkeää huomioida myös tutkijan subjektiivisuus; jokainen kertomuksen kokoaja tekee omat valintansa aineiston, korostamisen ja vaikenemisten suhteen. Minun kirjoittamanani

suopeltomaiseman yhteiskunnallinen kehys saa varmasti eri painotuksia kuin jonkun toisen tutkijan tekemänä. Temaattisesti soidenraivauksen kytkeminen osaksi suomalaisen yhteiskunnan kehittämistä, pientilallistuminen, maannälkä, maalta pako ja EU-aika muodostavat tarinan keskeisen juonen.

Suopeltomaiseman kehitys yhteiskunnallisena kertomuksena

Vahva usko soiden potentiaaliin

Soita on raivattu viljelytarkoitukseen jo pitkään. Vanhimmat satunnaiset maininnat turvemaiden viljelystä löytyvät 1300-luvulta, mutta varsinaisesti suoviljelyn katsotaan alkaneen 1600-luvun lopulla, jolloin Isonkyrön kirkkoherra Isak Brenner alkoi levittää oppia kydönpoltosta (Lappalainen 1998, s. 61). Suo kuivattiin, ja sen pinta ja risut poltettiin. Polton jälkeen tuhkakerrokseen sekoitettiin karjanlantaa, jolloin turve pysyi tuottavana muutamia vuosia, kunnes poltto ja lannoitus uusittiin. Sisäsuomalaisten saadessa elantoa puusta ja metsästä keskittyivät pohjalaiset maatalouden perusedellytysten kasvattamiseen. Kehittyvän yhteiskunnan luonteeseen kuului saadun tiedon ja kertyneiden kokemusten levittäminen ympäri maan sekä viranomaisten kirjeenvaihdon että aiheesta laadittujen väitöskirjojen ja muiden kirjoitusten välityksellä (Kivinen 1959, s. 25). Tiedonvälityksen ansiosta suonkuivaus- ja suonviljelyinnostus levisi nopeasti myös itäiseen Suomeen. Karjalassa Pielisjärven pitäjä nousi suoviljelyksen esikuvaksi kirkkoherra Jakob Stenius vanhemman eli ns. Korpi-Jaakon ansiosta heti 1700-luvun alkupuolella (Kaitera & Paasilta 1939, s. 27, Heikurainen 1960, s. 81).

1700- ja 1800-lukujen suoviljelyä koskevien kirjoitusten sävy oli erittäin positiivinen ja kannustava. Esimerkiksi tohtori Esaias Wegelius (1763) arveli soiden kuivaamisen ja raivaamisen pelloiksi vaikuttavan suotuisasti koko ilmastoon:

”Suomi tulisi silloin kaksi kertaa, ehkä enemmänkin kuin kaksi kertaa niin hedelmälliseksi ja hyödylliseksi maaksi kuin nykyisin ja niin ollen kykenisi elättämään monta kertaa niin suuren määrän asukkaita kuin nyt.”

Kytevä epäily maaseudun kyvystä elättää koko kasvava kansakunta alkoi heijastua kirjoituksista jo varsin varhain. Väestöä kannustettiin yleiseen toimeliaisuuteen ja sitkeään työhön viljelyolojen parantamiseksi. Tämän työn yhdeksi keskeiseksi osaksi miellettiin suoviljelyn tehostaminen. Valistustyön porkkanaa käytettiin yhteiskunnan yleisen varallisuuden nousua ja kehittyneemmän huomisen toivoa. Maanviljelysinsinööri G. A. Stähle kirjoitti vuonna 1897 Etelä-Pohjanmaan suoviljelypotentiaalista:

”Maamme soissa ja rämeissä on aarteita kätkettyinä, jotka, jos ne inhimillisen työn ja toimeliaisuuden kautta saadaan kasvamaan, ovat ikuisia pääomia lisäämään kansallisvarallisuuttamme.”

Paitsi tieteellisten julkaisujen sanoma myös ajan kaunokirjallinen tuotanto ohjasi ihmisiä työhön edistyksen nimissä. Aleksis Kiven (1870/1993) *Seitsemäsä veljeksessä* Aapo kohottaa paikalleen asettuneissa suomalaisissa syntynyttä raivaajahenkeä:

”...ja pellon povella makasi harmaa halla kuin tukehuttava painaja nuoren immen kukoistavalla povella... ”Uskonpa hallan käyvän tervehtimässä meitä ehkä jokaisena kesänä, niinkauan kuin Sompiosuo tuolla alhaalla on sammakkojen ja karpaloin kotona. Niinpä kaikei. Sentähden, jos mielimme tästälähin säilytellä peltomme hallalta, kuivatkaamme suo, johtakaamme vesi ja kosteus sen pohjasta pois, raivaten ja kaivellen siihen oja. Ja siinäpä taasen lyömme kaksi yhdellä iskulla: yht’aikaa poistamme pelloistamme hallan ja teemme itsellemme uutta niittua.””

Suo hallowineen oli vihollinen, jota vastaan tuli taistella; uskottiinhan satoa koettelevan hallan nousevan alavalta suolta. Kansanuskon varmennukseksi hallan olemuksesta ja synnystä tehtiin myös tieteellisiä tutkimuksia (Leikola & Päivänen 1989). Hallan ja osin myös soistumisen pelon saattelemina alavien maiden ja aukeiden soiden ojittaminen nähtiin pitkään yhtenä maaparannustyön keskeisenä pyrkimyksenä. Runebergin *Saarijärven Paavon* ja Kiven *Jukolan veljesten* esikuvaa seuraten maaseutuväestö alkoi torjua hallaa ja raivata soista uutta niitty- ja peltomaata. Kansaan juurtui vahva usko siitä, kuinka elämä muuttuu paremmaksi, kunhan suot oli kuivattu, järvet laskettu ja ojat kaivettu kahta verroin syvemmiksi.

Laki uusien suopeltojen verohelpotuksista annettiin jo vuonna 1740 (Huokuna 1994, s. 14), ja vuonna 1816 Suomen hallitus hyväksyi suunnitelman, jonka mukaan kaikki Suomen suot tuli valtion kustannuksella vähitellen kuivattaa (Lukkala 1938, s. 145). Töillä oli kolme päätarkoitusta: viljelymahdollisuuksien lisääminen, hallan torjunta sekä työttömyyden ja yleisen puutteen lievittäminen. Väestöpaineen lisäksi etenkin Pohjanmaan suoviljelyä vauhditti myös tervakaupan hiljentyminen.

Maan itäosien kaskiviljelyalueella suoviljelyinnostus levisi rohkaisevista esimerkeistä huolimatta hitaasti. Tähän vaikutti paitsi alueen selkeä suuntaus metsätalouteen sekä valtion ja yhtiöiden suuri maanomistusosuus myös ojitusten kalleus ja tekniikan puute. Lisäksi viljelykseen otettavat suot olivat pääasiassa pieniä rämeitä, jolloin työmäärään suhteutettu tulos jäi varsin vaatimattomaksi. Tilanteen parantamiseksi Tohmajärven maanviljelyskokouksessa ehdotettiin vuonna 1883 taitaville ojittajille maksettavaksi palkkioita tai ojitukseen myön-

nettäviä lainoja (Saloheimo 1973, s. 32). Tekniikan parantamiseksi suunniteltiin lääninojittajan viran perustamista. Lääninojittajan tehtävänä olisi ollut opettaa ojankaivua ja samalla osallistua itsekin ojitustyöhön. Suomen suoviljelysyhdistyksen perustaminen vuonna 1894 ja erityisesti suoviljelysyhdistyksen Karjalan koeaseman perustaminen vuonna 1921 vauhdittivat luonnollisesti myös vaaraseutujen suoviljelyä. Tutkimuksiin ja koetoimintaan perustuva valistustyö alkoi pian näkyä myös itäsuomalaisilla soilla, kun yhä useampi tilallinen alkoi uurastaa paitsi kaski- myös suoraivoilla. Suoviljelysyhdistyksen innostavaa asennetta kuvaa hyvin katkelma yhdistyksen puheenjohtajan Oskar Heikelin ensimmäisessä vuosikokouksessa pitämästä puheenvuorosta (Huokuna 1994, s. 15-16):

”Nämä kolkot, vähän viehättävät maa-alat joissa ainoastaan kurki, kuovi taikka muut synkkämielisellä äänellä parahtavaiset kahlaajalinnut pitivät asuntoaan, vaan joista ihmisellä ei ollut mitään hyötyä, ovat nyt ihmisten taidon, toimelaisuuden ja työn kautta täydelleen muuttaneet luontoansa. ... Semmoiset maat ovat nyt viljavina vainioina ja rehevinä ruohonurmina, jotka tyydyttävät silmää ja runsaasti palkitsevat viljelijän vaivoja ja kustannuksia ja niiden ylitse lentelevät nyt ilman iloiset laululinnut ylistäen Luojaa, joka on antanut ihmiselle, hänen luomallensa olennolle voimaa tällä tavalla toiseksi luoda luontoa.”

Leivän syrjässä pysyminen pakotti pienialaisia ja monesti karuja maita käyttäneet syrjäseutujen asukkaat opettelemaan ojitamisen salat. Siitä huolimatta, että lukuisat viljely-yritykset olivat päätyneet heikkoihin tuloksiin ja suoraiviot olivat jääneet ojien umpeuduttua sammaloitumaan ja metsittymään, ne koettiin peltoalan lisäämisen suhteen vahvimpana vaihtoehtona (Saloheimo 1973, s. 32–33, 146). Kannustimena oli tieto kasvavan maaseutuväestön alati lisääntyvästä tuottavan maatalousmaan tarpeesta.

Suurten nälkävuosien 1866–67 positiiviseksi puoleksi voidaan laskea karjatalouden voimakas kehittäminen 1870-luvulta lähtien. Itä-Suomessa karjatalouden merkityksen kasvu oli tosin alkanut jo 1800-luvun alkupuolella, kun kaskituotanto oli alkanut vähentyä ja viljaa oli hankittava voita myymällä. Voin valmistus ja myynti huomattiin tärkeäksi tulonlähteeksi, ja karjanhoidon arvostus kääntyi nopeaan kasvuun. Samalla kun viljan hintakehitys pysyi kymmeniä vuosia paikallaan, voin hinta nousi jatkuvasti, ja sen maailmanmarkkinat laajenivat huomattavasti. Valtiovalta tuki toimia ennen kaikkea edistämällä voinvientiä ja kehittämällä meijeritoimintaa. Karjatalouden kehittämiseen pyrittiin paitsi jalostuksella myös ruokinnan parantamisella. Käytännössä tämä tarkoitti heinän- ja rehuviljanviljelyn tehostamista ja tuotannon siirtämistä entistä enemmän niitystä peltoon. (Soininen 1982, s. 39-46.) Luonnollisesti se lisäsi myös uuden pelto- ja niittyalan raivaamista.

Pientilallinen sitoutuu maahan

1900-luvun vaihteeseen tultaessa elämän rytmi nopeutui ja yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset alkoivat heijastua entistä nopeammin ja laajempina myös näkyvään maisemaan. Autonomian ajan vaikein ja pitkäaikaisin sosiaalinen ongelma - nopeasta väestönkasvusta johtunut suuri tilattomien joukko - kärjisti maaseudun oloja (Rasila 1982, s. 141). Liikaväestön ja kasvavan työttömyyden ongelmaa oli lykätty liikaa eteenpäin, ja 1900-luvulle tultaessa tilanne oli käymässä sietämättömäksi (Haatanen 1968, s. 22). Ongelman ydin oli liian suuri tilattomien osuus, mitä korosti etenkin Itä-Suomessa viljelysmaan puute (Kupiainen & Laitinen 1995, s. 33). 1800-luvun lopulla noin 90 % väestöstä asui maaseudulla, eikä se enää pystynyt tarjoamaan toimeentulomahdollisuutta kaikille. Sosiaalinen kierto oli lähes yksinomaan alaspäin, kun tilallisten nuorimmat lapset menettivät otteensa maaomaisuuteen (Haatanen 1968, s. 32, Kupiainen & Laitinen 1995, s. 31). Osa tilattomista suuntasi teollistuvaan ja kaupungistuvaan Etelä-Suomeen ja etenkin Pohjanmaalta matkattiin siirtolaisiksi Amerikkaan, mutta huomattava osa väestöstä yritti yhä etsiä toimeentuloa synnyinseudultaan.

Tilattomuusongelma johti yksityisomistukseen perustuvan maatilajärjestelmän luomiseen. 1900-luvun alkupuolella Suomi alkoi voimakkaasti pientilavaltaistua. Tapahtumaketjun edistäjänä on yleensä pidetty vuoden 1918 torpparivapautusta, mutta sekä Soininen (1985, s. 8) että Kupiainen ja Laitinen (1995) haluavat korostaa myös jo sitä ennen tehtyjen vapaaehtoisten tilanjakojen ja yleisen maatalouselinkeinon rakennemuutoksen roolia pientilavaltaistumisessa. Joka tapauksessa 1900-luvun vaihde ja alkuvuosikymmenet synnyttivät suuren määrän uusia pientiloja, joilla oli edessään rankka toimeentulotaistelu. Taistelua vahvisti pientilallisten äärimmäinen sitoutuminen omaan maa-alaan.

Maaseudun väestö raivasi entistä ahkerammin uutta pelto- ja niittymaata - kiviä korpia, kanavoivat avosoita ja patosi luonnonvesiä. Omaan maahan kiinnittämisen lisäksi raivausintoa kohotti maaseutupoliittisen painopisteen kääntäminen leipäviljan viljelystä karjataloutta palvelleeseen rehuviljan ja heinän viljelyyn. Nälkävuosien rajusta opetuksesta oppineena oman lypsykarjataustaisen maataloustuotannon merkitys sisäistettiin uudella tavalla (Kupiainen & Laitinen 1995, s. 29). Etelä- ja Länsi-Suomessa peltoviljelyä tehostettiin voimakkaasti, ja Itä-Suomessa siirryttiin kaskesta karjaan. Uudenaikaistuva maatalous ja nousujohteinen metsätalous johtivat maaseudun muutokseen, joka perustui paitsi koulutuksen ja neuvonnan myös jalostusasteen lisäämiseen.

Viimeistään 1930-luvun talouslaman vaikeina työttömyysaikoina suohon liitetty, sukupolvilta toisille siirtyneet arvot ja uskomukset muuttuivat ja suotettiin maa- ja metsätaloudellisen tuottamattomuutensa vuoksi joutomaaksi. Rungas maaseutuväestö uskoi kuitenkin työn voimaan ja näki tuottamattomuudessaakin toivon sekä suopeltojen lainehtivista viljavainioista että suometsien

humisevista hongikoista. Yhä useampi suoala muuttui ensin raivioksi ja vuosien uurastuksen jälkeen satoa tuottavaksi viljelymaaksi samalla kun vallalla ollut metsäpolitiikka ohjasi tuottavampien suometsien syntyä (mm. Tanskanen 2000). Kyse ei kuitenkaan ollut pelkästään pientilallisten paremman elämän tavoittelusta, vaan raivaajahengen kasvatusta oli valtiiovallan tietoinen pyrkimys. 1800-luvun katovuosien ja ensimmäistä maailmansotaa seuranneen nälänhädän opettamana Suomen maatalouspolitiikan keskeiseksi tavoitteeksi nostettiin elintarvikeomavaraisuuden takaaminen (Jutikkala 1982, s. 210, Kananen 1986, s. 25). Tässä linjauksessa peltoalan lisääminen oli keskeisessä roolissa. Vuodesta 1919 ryhdyttiin maksamaan uudisraivauspalkkioita (Ahvenainen & Vartiainen 1982, s. 182), ja vuodesta 1928 lähtien pientilallisten pellonraivausta tuettiin uudisviljelylainoilla ja -palkkioilla (Jutikkala 1982, s. 211, Kananen 1986, s. 44), mikä osaltaan lisäsi raivausintoa ja kannusti valtaamaan myös soita maatalouskäyttöön.

Pientilallinen rehki - ojitti, poisti kantoja ja juurakoita, lannoitti ja savesi. Työ oli tarkkaa ja täsmällistä. Ojat olivat luotuisuoria, molemmat sivut sileitä kuin seinät ja täsmälleen oikeassa kulmassa, maavallit tasaisesti ojan molemmin puolin. Kyse ei ollut vain pellon raivaamisesta, vaan myös taistelusta edistyksen ja paremman huomisen luomisesta. Tavoitteena oli pärjääminen ja perheen elämän turvaaminen. Kovastakaan työstä huolimatta pelkkä maanviljely ei yleensä kannattanut, vaan metsä muotoutui pientilan elämän reunaehdoksi. Metsästä saadut tulot sijoitettiin yleensä lypsykarjatalouden kehittämiseen. Metsätaloussektorin rooli nousi jopa niin suureksi, että Soininen (1985, s. 7) luonnehtii aikaa nälkävuosista 1910-luvulle lypsykarja- ja metsätaloussuhteisen maatalouden ajaksi. Soinisen (1982, s. 48) arvion mukaan lypsykarjavaltaiseen maatalouteen siirtyminen olisi tuskin onnistunut ilman metsätuloja. Pientilallisen näkökulmasta katsottuna maa- ja metsätalous muodostivat kokonaisuuden, johon liitettiin tarpeen ja vuodenajan mukaan myös erilaisia sivuelinkeinoja. Puhutaan maaseudun pieneläjistä (Kupiainen 1995, s.182), jotka kokosivat toimeentulonsa useiden elannonlähteiden yhdistelmästä.

Soinisen (1985, s. 11) mukaan maailmansotien välinen ajanjakso oli pikemminkin edellisvuosikymmenien toimintamallien soveltamisen ja leviämisen kuin kokonaan uusien innovaatioiden käyttöönoton aikaa. Ajanjakson maatalouskehitystä leimasi myös pyrkimys takaisin monipuolisempaan maatalouteen. Monipuolisuuteen pyrittiin sekä yleisellä maatalouspoliittisella tasolla että konkreettisesti yksittäisillä maataloilla. Luonnollisesti tämä vauhditti myös uudisraivausta. Kananen (1986, s. 45) mukaan kokonaispeltoala kasvoi sotien välisenä aikana yli 600 000 hehtaaria eli yli 30 prosenttia. Eniten peltoala kasvoi Itä- ja Pohjois-Suomessa. Luonnollisesti pelloksi pyrittiin valtaamaan ensin kivennäismaita, mutta varsinkin monen pientilallisen toimeentulo oli suoravioiden varassa.

Maannälkä kasvaa

Sota-aika romahdutti suomalaisen maataloustuotannon. Talvisodan myötä pelloista menetettiin 11 %. Tuotannon alenemiseen vaikutti myös työvoiman, hevosten ja lannoitteiden puute. (Kananen 1986, s. 138–141.) Suomi tuli riippuvaiseksi erityisesti leipäviljan tuonnista, mikä lujitti omalta osaltaan käsitystä elintarvikeomavaraisuuden välttämättömyydestä. Sodan aikana tehdyn 3,1 miljoonan pellohehtaarin omavaraisuusrajalaskelman perusteella päättäjät tekivät kansalle selväksi, että Suomi tarvitsi paljon uutta peltoa. Sodasta ja sen seuraamuksista toipuneet ihmiset hakivat maasta turvaa ja jatkuvuutta. Elämän realiteetiksi muotoutui oman peltotilkun ja parin lehmän hankinta. (Laitinen 1995, s. 94.) Kansalaisissa kasvoi suuri maannälkä.

Samaan aikaan elettiin asutustoiminnan aikaa, jolloin asutettiin kotinsa menettäneet karjalaissiirtolaiset sekä suuri joukko perheellisiä rintamamiehiä. Tapahtumaketjua ohjannut maanhankintalaki (VNL 5.5.1945/396) säädettiin toukokuussa 1945, ja se kosketti suoraan tai välillisesti satojatuhansia suomalaisia. Karjalaisten evakkotiestä käytetty raamatullinen nimi *corpivaellus* kuvaa hyvin toimien etenemistä; raivattiinhan valtaosa asutustiloista aiemman asutuksen takaisille saloille. Eino Säisä (1972) kuvaa suomalaiseman muutosta ja siinä heijastuneita merkityksiä romaanissaan *Kukkivat roudan maat*:

”...suon seutu muutti hetkessä ulkonäköään. Suon halki oli joskus kaivettu valtaoja ja raivattu viljelmiä sen kahta puolta. Se oli melkoinen hallanpesä ja kelpasi vain heinän kasvattamiseen. Ja nyt siirtolaisille. Tulokkaat eivät jääneet mieltimään kurjaa kohtalooaan, eikä heillä ollut siihen aikaakaan, heillä ei ollut vaihtoehtoa. Kilvan rakennusten kohoamisen kanssa metsä alkoi kaatua ja aukea laajeta. Kyläläiset silti näkivät siinä entisen suon, mutta tulijat pelkästään mitä siinä näkyi: uusi viljelmä, josta syvät laskuojat veivät veden valtaojaan ja imivät maasta kylmän ja tuhoisan liikakosteuden.”

Osa asutukseen käytetystä maasta oli valmiiksi viljelykelpoista, mutta myös kylmien asutustilojen määrä oli suuri. Laitisen (1995, 129) mukaan Suomen sodanjälkeinen uudisraivaus on usein samaistettu maanhankintalakiin huomauttamatta, että jo olemassa olleilla tiloilla raivattiin samaan aikaan vielä enemmän uutta peltoa. Hänen laskelmiensa perusteella vuosina 1941-59 maanhankintalain nojalla raivattiin peltoa noin 150 000 hehtaaria, kun taas muu uudisraivaus tuotti noin 200 000 uutta pellohehtaaria. Suhteellinen peltoala kasvoi tuolloinkin eniten Itä- ja Pohjois-Suomessa. Laitinen on tarkastellut lisäpeltojen määrää maanviljelyseuroittain, ja hänen tulkintojensa mukaan peltoala lisääntyi maanhankintalain nojalla eniten Kuopion ja Pohjois-Karjalan maanviljelysseurojen alueilla (yhteensä lähes 40 000 hehtaaria), kun taas muu pellonraivaus lisäsi selvästi eniten Oulun maanviljelysseuran alueen peltoalaa (36 000 hehtaaria). Yhteensä peltoala lisääntyi Kuopion ja Pohjois-Karjalan maanviljelysseurojen

alueilla kyseisellä aikavälillä lähes 74 000 hehtaaria ja Oulun alueella noin 50 000 hehtaaria.

Yli yhden peltohehtaarin maatiloja oli vuonna 1959 reilut 330 000 kappaletta, ja keskivertomaatilalla oli peltoa 5-10 hehtaaria (Laitinen 1995, s. 132–133). Syntyneet asutustilat suuntautuivat muiden pientilojen tavoin lypsykarjatalouteen. Samalla maaseutuasutus levisi alueille, jotka ilman sota-ajan vaikutusta olisivat todennäköisesti jääneet asuttamatta. Pientilallisuutta suosineella elinkeinopolitiikalla turvattiin sekä Suomen elintarvikehuolto että vahvistettiin ihmisten suhdetta maahan. Itse pellonraivaustyössä oli mukana vahva aate elämän vakautumisesta ja olojen helpottamisesta. Työnteon ja aatteen yhteys heijastuu Iris Kähärin (1960, s. 285) romaanissa *Elämän koko kuva* kanneljärveläisen Jalmarin sanoin:

”Aatteilla... Jalmary haparoi, milläs sitten jossei aatteilla... hyvänen aika... ja eikö työkin sitten ole aate ja mistä se aate on syntynyt jossei työstä...”

Joissakin keskusteluissa sotien jälkeinen uudisraivaustyö on rinnastettu suomalaisen miehen surutyöhön. Kieltämättä sekä pellonraivaus- että toisaalta metsäojitusintoa on vaikea selittää pelkkänä valtiollisen politiikan tuotteena. Tuottamattoman tai vajaatuottoisen alan raivaaminen tuon ajan tekniikalla ja välineistöllä vaati uskoa ja vahvaa tahtoa työn varsinaisilta tekijöiltä (ks. esim. Tuuri 2001). Maatalouden puolella ei esiintynyt metsätalouden *puulla parempiin päiviin* -aatteen kaltaista selkeästi nimettyä ideologiaa, mutta ehkä sotatodellisuudesta, ahdistuksesta ja elämän epävarmuudesta rakentui voima, joka sai rintamalta palanneen miehen tarttumaan kuokkaan ja suuntaamaan askeleensa raiviolle.

Maaltapako

Asutustoiminta ja uudisraivaaminen siirsivät maaseudun rakennemuutosta hiukan myöhäisemmäksi. 1950-luvulla Suomi oli yhä maaseutuvaltainen maa, jonka kansantalous nojautui pitkälti maa- ja metsätalouden perustuotantoon. 1960-luvun alussa suunta kuitenkin muuttui ja kaupungistuminen alkoi voimistua. Kaupungistumista edesauttoi maatilatalouden vähentynyt työvoimatarve ja maatalouden ylituotanto-ongelmat. Kattavaan elintarvikeomavaraisuuteen pyrkineen maatalouspoliittisen suuntauksen myötä viljelytekniikat olivat parantuneet, lannoitus lisääntynyt ja karjanruokinta parantunut niin, että ylituotanto johti tuotannon rajoittamiseen (Laitinen 1995, s. 137). Suunnanmuutosta vauhditti myös maatilatalouden voimakas koneistuminen.

Uudisraivaus tosin kasvatti peltoalaa aina vuoteen 1968, jolloin Suomessa oli kaikkiaan 2,75 miljoonaa peltohehtaaria (Pihkala 1982, s. 387). Tästä suunta kuitenkin muuttui täysin. Seuraavana vuonna säädettiin laki pellon käytön

rajoittamisesta (VNL 11.4.1969/216), jonka perusteella tiloille maksettiin korvausta siitä, ettei se sovittuna aikana viljellyt peltojaan. Samalla luovuttiin uudisraivauksen tukemisesta. Ainakin periaatteessa sama tila saattoi lyhyen ajan kuluessa saada ensin maanhankintalainsäädännön (VNL 5.5.1945/396; VNA 2.6.1945/506) mukaisen uudistilan perustamispalkkion ja hiukan myöhemmin pellonvaraussopimuksen mukaisen luopumiskorvauksen.

Maannälkä alkoi vaihtua maaltapaoksi ja maaseudun ikärakenne vinoutua. Kun vielä vuonna 1950 noin 46 % ammatissa toimivasta väestöstä sai elantonsa maa- ja metsätaloudesta, oli vastaava luku vuonna 1970 vain 20 % ja vuonna 1975 enää 15 % (Wiman 1982, s. 494). Maaltapako, pienet pellot, jatkajan puute ja sivuelinkeinomahdollisuuksien väheneminen sekä poliittisiin linjauksiin sidottujen tukimuotojen katoaminen johtivat siihen, että moni pientilallinen luopui lypsytaloudesta tai karjankasvatuksesta, ja ainakin osa peltoalasta kävi tarpeettomaksi. Ensimmäisenä luovuttiin pienten, syrjäisten, tulva-alttiiden ja vähäravinteisten suopeltojen viljelystä. Moni turveperustainen peltotilkku alkoi pusikoitua ja maisema jälleen umpeutua. Teho- ja Mera-ohjelmien sekä yleisten metsätalouspoliittisten pyrkimysten tukemina ikääntyvät isännät istuttivat ahkerasti puupeltoja - linjasuoria koivu- tai kuusirivistöjä. Monen suon elinkaari peltona oli ankaran ponnistelun ja lyhyen kukoistuksen jälkeen päättymässä.

Puupelloiksi tai osaksi tehomaataloutta

Vuonna 1991 pellonraivaus kiellettiin lailla (VNL 5.12.1991/1385). Tuohon mennessä soita arvioitiin raivattuna pelloksi 0,7-1 miljoonaa hehtaaria. Myllyksen (1998, s. 65) mukaan kokonaismäärästä oli 1990-luvun lopulla viljelyksessä noin 200 000 hehtaaria, mikä vastasi vajaata kymmentä prosenttia juuri Euroopan unioniin liittyneen Suomen peltopinta-alasta. Enimmillään noin kolmasosa Suomen pelloista oli ollut turveperäisistä maista raivattuja suopeltoja. Maataloustuotannon avainsanaksi muotoutui tehokkuus, mikä edellytti laajoja, tuottavia peltokokonaisuuksia ja jätti tuottavuudeltaan vähäisemmät, kooltaan pienehköt ja sijainniltaan usein syrjäiset suoraiviot metsätalouden käyttöön.

2000-luvun Suomi on tämän ajan Eurooppa-malliin suhteellistettu yhteiskunta. Tämä näkyy myös asumisen ja maankäytön rakenteissa. Esimerkiksi Siiskonen (2003, s. 64) on esittänyt, että jo 2000-luvun vaihteessa 53 % suomalaisista asui pääkaupunkiseudulla ja muissa keskuksissa, ja että vastaava luku olisi vuonna 2030 peräti 60 %. Hänen ennusteensa mukaan reilun kahdenkymmenen vuoden päästä maaseudulla asuu enää 16 % maamme väestöstä, mikä tarkoittaa syrjä-Suomen entistä rajumpaa autioitumista. Samalla myös maaseudun omistajarakenne kaupungistuu. Maaseudun entiset pientilat siirtyvät kaupunkilaistuneiden perillisten vapaa-ajanasunnoiksi, eikä heillä ole satunnaisilla käynneillään tarvetta kuin korkeintaan pienen kasvimaan ylläpitoon. Uudisraivauksen ja asutus toiminnan myötä syntyneet pellot taimettuvat - joko luonnostaan tai istuttamalla

- uudelleen metsäksi. Kun suopellon hoitamatta jäänyt ojajärjestelmä tukkeutuu, alkaa alueen pohjaveden pinta jälleen kohota ja soistumisprosessi käynnistyy uudelleen.

Suoviljelmien aktiivimaatalouskäytön ulkopuolelle jättämisen vaihtoehtona on niiden liittäminen osaksi nykyaikaista maataloutta. Maatilojen lukumäärä on vähentynyt aikavälillä 1990-2006 lähes 130 000 tilasta hiukan vajaan 69 000 maatilaaan (Luonnontila 2008). Samaan aikaan kokonaispeltoala on kuitenkin kääntynyt hienoiseen kasvuun. Entistä pienempi viljelijäjoukko viljelee siis entistä suurempaa maa-alaa. Keskimääräinen tilakohtainen peltopinta-ala on kasvanut noin 18 hehtaarista yli 33 hehtaariin. Samalla tuottavat ja sijainniltaan potentiaaliset suoviljelmät on vakiinnutettu osaksi nykysuomalaista tehomaa-taloutta, ja peltojen metsitys on kääntynyt kuluvalle vuosituuhannella selkeään las-kuun. (Maatilatilastollinen vuosikirja 2006.) Toive 2000-luvun maataloustukien saannista on myös osaltaan lisännyt kiinnostusta sekä luopumis- ja viljelemät-tömyyssopimuksista vapautuneiden alojen uudelleen viljelykäyttöön ottoon että uusien metsäalojen tai kitu- ja joutomaiden raivaamiseen. Laskelmien mukaan Suomen EU-jäsenyyden aikana on soita raivattu pelloksi vähintään 10 000 hehtaaria samalla, kun osa aiemmin raivatusta alasta on metsittynyt. Kivennäismaat huomioiden vuosittainen pellonraivausvauhti on ollut noin 10 000 hehtaaria vuodessa.

Lopuksi

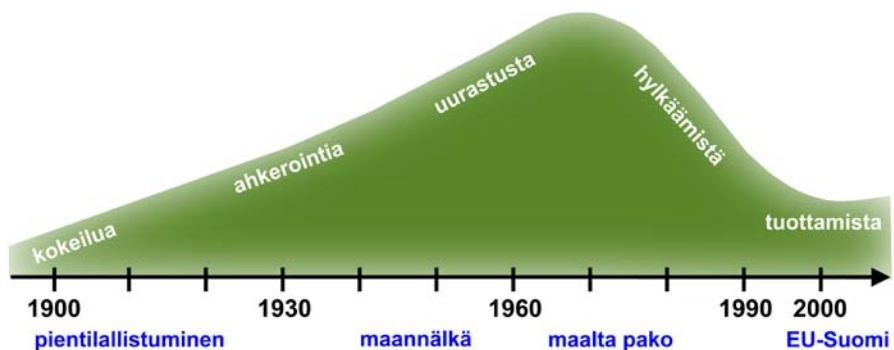
Maatalouden kulloisetkin uudet suuntaukset hävittävät osan edellisten aika-kausien työstä näkymättömiin. Edeltävien sukupolvien tekemä raivaustyö ka-toaa näkyvästä maisemasta, kun puunlatvat kohoavat muun puuston tasolle ja suoraviot kasvavat umpeen tai sirpaleiset raiviot yhdistetään osaksi laajempaa nykyaikaista peltolakeutta. Merkkejä vanhoista raivaus- ja käyttötavoista säi-lyy maisemassa, mutta niiden merkkien näkeminen hankaloituu koko ajan. Maisema sisältää elementtejä myös kunkin aikakauden keskeisistä poliittis-ta-loudellisista pyrkimyksistä ja ajatteluvirtauksista. Nykyisenä tehoviljelyalueena tai metsittymään jätettynäkin maisema kantaa sisällään kertomusta suomalai-sesta soidenraivaushistoriasta ja siihen liittyneistä vahvoista arvoasetelmista. Niin pitkän ajan takaa periytyvä usko soiden potentiaaliin, sotien mukanaan tuomat vaikeudet ja jälleenrakentaminen kuin kaupungistuminen ja EU-sitou-tuminenkin ovat osa suomalaista nykysuomaisemaa. Se, kuinka täsmällisesti kunkin aikakauden pystyy maisemasta havainnoimaan ja tulkitsemaan, riippuu havainnoijan historiallisesta osaamisesta ja kyvystä havaita yhteiskunnallisia syy-seuraus -suhteita.

Tämän tekstin tavoitteena oli hahmottaa suopeltomaiseman yhteiskunnallista kehystä, ja korostaa näin sekä maiseman kerroksellisuutta että sen kulttuurista luonnetta. Sovelsin Darbyn poikkileikkausmenetelmän ideaa, vaikka jätinkin

varsinaisen alueellisen ja kartografisen tarkastelun pois. Hahmotin aiemman kirjallisuuden pohjalta soiden viljelykäytön keskeiset ajanjaksot, ja pyrin yhteiskunnallisen kertomuksen avulla selittämään kunkin ajanjakson keskeiset soidenkäyttöä ohjanneet piirteet. Pyrin nostamaan esille niitä arvoasetelmia, jotka ovat selvimmän ohjanneet turvepohjaisten peltojen raivaamista tai niiden jälkikäyttöä. Olemassa olevaan kirjallisuuteen nojautuen rakensin suopeltojen raivaamiselle kehyyksen, jota juontaa pientilavaltaistumisen, maannälän, maalta paon ja EU-Suomen kaudet (kuva 1). Kaikki nämä kaudet ovat osaltaan rakentaneet nykyisen fyysisen suopeltomaiseman sellaiseksi kuin se tämän päivän havainnoijalle ilmenee.

Täytyy muistaa, että tämä kertomus suopeltomaiseman yhteiskunnallisesta kehyyksestä on minun omien valintojeni ja painotusteni tuloksena syntynyt sukellus lähinnä 1900-luvun vaiheisiin. Jonkun toisen kirjoittamana kertomuksesta tulisi toisenlainen. Koska kertomusta leimaa vahva subjektiivisuus ja monen lukijan mielestä varmaan myös pintapuolisuus, voidaankin aiheellisesti kysyä, mitä lisäarvoa tämänkaltainen tarkastelu voi maisemakeskustelulle tarjota. Maisemaa muuttavan yhteiskunnallisen kontekstin tunnistaminen on yksi peruslähtökohta maiseman tulkinnalle. Maiseman rakenteiden tai muutoksen analyysi ei riitä, vaan on myös ymmärrettävä, miksi ja missä kehyyksessä muutos on tapahtunut. Kehys on lisäksi pystyttävä hahmottamaan kahdella eri tasolla: kohdealueeseen sitoutuvana mikrokontekstina ja laajemmin yhteiskunnan toiminnan huomioivana makrokontekstina. Oma kertomukseni sijoittuu makrotasolle, jolloin sen keskeinen tehtävä on tarjota yleistä ajattelupohjaa johonkin tiettyyn alueeseen tai kohteeseen sijoittuvalle maisematutkimukselle.

Soiden käyttö maa- ja metsätalouden tarkoituksiin on aihepiiri, johon sitoutuu vahvoja mielipiteitä, arvoasetelmia ja jopa tunnelatauksia. Työn kautta henkilökohtaisen siteensä suohon rakentanut henkilö mieltää suomalaisen muutoksen erilailla kuin hän, jonka suhde suohon on muotoutunut lähinnä retkeilyn ja luontodokumenttien pohjalta. Keskusteltaessa suon arvoista heidän lähtökohtansa

Kuva 1. Suomalaisten soiden viljelykäytön keskeiset ajanjaksot.

ovat täysin eri perustoilla, eivätkä he välttämättä ymmärrä toistensa argumentaatiota. Yleisen yhteiskunnallisen kehyksen tuntemisen myötä keskustelu voi kuitenkin saada uuden pohjan, jonka turvin erilaiset arvonäkökohdat on helpompi ymmärtää ja näin luoda alustaa päätöksenteolle ja suunnittelulle.

Kirjallisuus

- Ahvenainen, J. & Vartiainen, H.J. 1982. Itsenäisen Suomen talouspolitiikka. Teoksessa: Ahvenainen, J., Pihkala, E. & Rasila, V. (toim.). Suomen taloushistoria 2. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. s.175–191.
- Darby, H.C. 1977. Domesday England. Cambridge: Cambridge University Press. 416 s.
- Duncan, J.S. & Duncan, N. 1988. (Re)reading the landscape. *Environment and Planning D: Society and Space* 6(2): 117–126.
- Haatanen, P. 1968. Suomen maalaishäilytö tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa. Helsinki: Wsoy. 365 s.
- Heikurainen, L. 1960. Metsäojitus ja sen perusteet. Porvoo: WSOY. 378 s.
- Huokuna, E. 1994. Sata vuotta suotutkimusta ja viljelyneuvontaa: Suoviljelysyhdistys 1894–1994. Mikkeli: Länsi-Savo Oy. 68 s.
- Häkli, J. 1999. Meta hodos – johdatus ihmismaantieteeseen. Tampere: Vastapaino. 231 s.
- Jordan, T. & Rowntree, L. 1990. The Human Mosaic: A Thematic Introduction to Cultural Geography. New York: Harper & Row. 496 s.
- Jutikkala, E. 1982. Omavaraiseen maatalouteen. Teoksessa: Ahvenainen, J., Pihkala, E. & Rasila, V. (toim.). Suomen taloushistoria 2. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. s. 204–221.
- Kaitera, P. & Paasilahhti, S. 1939. Maan kuivatus ja vesitys. Teoksessa: Ollila, A.J. (toim.). Keksintöjen kirja 9. Maatalous ja ravintoaineet. Porvoo: WSOY. s. 7–202.
- Kananen, I. 1986. MTK ja Suomen maatalouspolitiikka: elintarvikepulasta omavaraisuuteen 1917–1949. Helsinki: Kirjayhtymä. 244 s.
- Kivi, A. 1870/1993. Seitsemän veljestä. Näköispainos vuonna 1948 painetusta laitoksesta. Helsinki: Otava. 371 s.
- Kivinen, E. 1959. Tulevaisuuden näkymiä soiden käytön alalta. *Suo* 10:2: 24B30.

- Kupiainen, H. 1995. Ihmisten ja yhtiöiden maannälkä: Egyptinkorven ja Nurmijärven maanomistusolot isojaosta vuoteen 1939. Teoksessa: Laitinen, E. (toim.). Rintamalta raivioille: sodanjälkeinen asutustoiminta 50 vuotta. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy. s. 161–183.
- Kupiainen, H. & Laitinen, E. 1995. Suomalaisen asutustoiminnan juuret. Teoksessa: Laitinen, E. (toim.). Rintamalta raivioille: sodanjälkeinen asutustoiminta 50 vuotta. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy. s. 29–51.
- Kähäri, I. 1960/1989. Elämän koko kuva. Helsinki: Otava. 586 s.
- Laitinen, E. 1995. Vuoden 1945 maanhankintalain synty, sisältö ja toteutus. Teoksessa: Laitinen, E. (toim.). Rintamalta raivioille: sodanjälkeinen asutustoiminta 50 vuotta. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy. s. 52–138.
- Lappalainen, E. 1998. Suomen suo- ja turvevarat. Teoksessa: Vasander, H. (toim.). Suomen suot. Helsinki: Suoseura ry. s. 36–38.
- Leikola, M. & Päivänen, J. 1989. Metsänparannustöiden aatehistoriallinen tausta. Metsä ja puu 106(9): 34–35.
- Lukkala, O. J. 1938. Nälkävuosien suonkuivausten tuloksia. Metsätietoa II:4: 145–161.
- Luonnontila 2008. MA1 Maatilojen määrä ja peltoala. Saatavissa internetistä: <http://www.luonnontila.fi/beta>
- Maatilatilastollinen vuosikirja 2006. Maatilatalouden resurssit. Saatavissa internetistä: http://www.matilda.fi/servlet/page?_pageid=501,193&_dad=portal30&_schema=PORTAL30&784_MATILDA_JULKAISUT_4484043.docid=1218&784_MATILDA_JULKAISUT_4484043.versio=1200383812
- Mitchell, D. 1996. The lie of the land: migrant workers and the California landscape. Minneapolis: University of Minnesota Press. 245 s.
- Mitchell, D. 1998. Writing the Western: New Western history's encounter with landscape. *Ecumene* 5(1): 7–29.
- Myllys, M. 1998. Soiden viljely. Teoksessa: Vasander, H. (toim.). Suomen suot. Helsinki: Suoseura ry. s. 64–71.
- Pihkala, E. 1982. Maa- ja metsätalouden uusi asema. Teoksessa: Ahvenainen, J., Pihkala, E. & Rasila, V. (toim.). Suomen taloushistoria 2. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. s. 387–407
- Raivo, P.J. 1996. Maiseman kulttuurinen transformaatio. Ortodoksinen kirkko suomalaisessa kulttuurimaisemassa. *Nordia Geographical Publications* 25:1. 370 s. + liitteet.
- Rasila, V. 1982. Väestönkehitys ja sosiaaliset ongelmat. Teoksessa: Ahvenainen, J., Pihkala, E. & Rasila, V. (toim.). Suomen taloushistoria 2. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. s. 132–153.

- Ryden, K. C. 1993. Mapping the Invisible Landscape. Folklore, Writing, and the Sense of Place. The American land and life series. Iowa City: University of Iowa Press. 362 s.
- Saloheimo, V. 1973. Kaskesta karjaa: satakuusikymmentä vuotta pohjoiskarjalaista maataloutta. Joensuu: Pohjois-Karjalan Kirjapaino. 279 s.
- Siiskonen, P. 2003. Miten maaseudulle oikein käy? Avoimia kysymyksiä vuosikokouksen alla. Maaseudun uusia aika 1: 64–65.
- Soininen, A. M. 1982. Maa- ja metsätalous. Teoksessa: Ahvenainen, J., Pihkala, E. & Rasila, V. (toim.). Suomen taloushistoria 2. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. s. 27–51.
- Soininen, A. M. 1985. Uuden maatalouden kehityksen suuntaviivoja. Teoksessa: Uutta maataloushistoriaa. Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitoksen tiedonantoja n:o 17: 3–14.
- Stähle, G. A. 1897. Yleissilmäys suoviljelysoloista Etelä-Pohjanmaalla. Suomen Suoviljelyyhdistyksen vuosikirja 1896. s. 27–30.
- Säisä, E. 1972. Kukkiivat roudan maat 2. Helsinki: Tammi. 251 s.
- Tanskanen, M. 2000. Näkyvän takana: tutkimus metsäojetetun suomalaisen kulttuurisuudesta. Joensuun yliopisto: Maantieteen laitoksen julkaisuja 8. 224 s. ISBN 951-708-915-5.
- Tuuri, A. (toim.). 2001. Ojames ja lapio. Salaojat ja muut ojat -kirjoituskilpailun antologia. Hämeenlinna: Maahenki. 240 s.
- VNA 2.6.1945/506. Asetus maanhankintalain toimeenpanosta. Annettu Helsingissä 2.6.1945. Suomen säädöskokoelma 506/1945: 921–964.
- VNL 5.5.1945/396. Maanhankintalaki. Annettu Helsingissä 5.5.1945. Suomen säädöskokoelma 396/1945: 669–698.
- VNL 11.4.1969/216. Laki pellon käytön rajoittamisesta. Annettu Helsingissä 11.4.1969. Suomen säädöskokoelma 216/1969. Saatavissa internetistä: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1969/19690216>
- VNL 5.12.1991/1385. Laki pellonraivauksen määräaikaisesta rajoittamisesta. Annettu Helsingissä 5.12.1991. Suomen säädöskokoelma 1385/1991. Saatavissa internetistä: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1991/19911385>
- Wegelius, E. 1763. Suomen soiden ojittamisen ja viljelemisen tarpeellisuudesta. Käännös Suomen Suoviljelyyhdistyksen vuosikirjassa 1935 nro XXXIX: 180–190.
- Wiman, R. 1982. Maalta kaupunkiin. Teoksessa: Ahvenainen, J., Pihkala, E. & Rasila, V. (toim.). Suomen taloushistoria 2. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. s. 494–505.

Viljelymaisema julkishyödykkeenä

Eija Pouta ja Maija Salmiovirta

MTT (Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus), Taloustutkimus, Luutnantintie 13,
00410 Helsinki, etunimi.sukunimi@mtt.fi

Tiivistelmä

Erilaisten hankkeiden aiheuttamat maisemahaitat ja myös maisemanhoidon hyödyt ovat pääasiassa markkinattomia, eivätkä markkinoilla olevien tuotteiden hinnat kerro niiden arvosta. Taloustieteen arvottamismenetelmillä voidaan arvioida maisemaan vaikuttavien hankkeiden maisemahyötyjä ja -haittoja saattaen ne vertailukelpoiseksi hankkeiden rahamääräisten kustannusten kanssa. Maiseman taloudellinen arvottaminen täyttää näin myös eurooppalaisen maisemayleissopimuksen esiin nostamia tietotarpeita, sillä sopimus tuo esille kansalaisryhmien maisema-arvostusten tuntemisen tärkeyden. Näin sopimus luo tilauksen taloustieteelliselle maisemahyötyjen ja -haittojen arvottamiselle.

Tässä artikkelissa arvioidaan maiseman julkishyödykeominaisuuksia ja pohditaan, mistä osista maiseman kokonaisarvo muodostuu. Taloudellisen arvottamisen menetelmistä esitellään erityisesti ilmaistuihin preferensseihin pohjaavat ehdollisen arvottamisen menetelmä sekä valintakoemenetelmä. Yhteenvedo 15:stä pääasiassa eurooppalaisesta maiseman arvottamistutkimuksesta tuottaa yleiskuvan menetelmien käyttömahdollisuuksista sekä suuruusluokan maimemalle annetulle arvolle.

Suomessa viljelymaiseman arvottaminen taloustieteen arvottamismenetelmin on vasta alkuvaiheissa. Artikkeliksi esittelee alustavia tuloksia viljelymaisemaa arvottavasta tapaustutkimuksesta Nurmijärveltä. Tapaustutkimus paljasti, että maatalousmaiseman hoito on alueella asuville tärkeä asia ja että he olisivat valmiita panostamaan huomattavasti lähiympäristönsä maiseman hoitoon. Viljelymaisemassa arvostetaan erityisesti kunnostettuja latoja ja muita talousrakennuksia sekä laiduntavia eläimiä. Maiseman hoito koetaan yhteiseksi asiaksi, jonka eteen tulisi sekä maanomistajien, asukkaiden että viranomaisten tehdä oma osuutensa. Vapaaehtoisen maisema-arvokaupan vieminen käytäntöön näyttää kuitenkin tulosten perustella vaativan paljon sidosryhmätyötä.

Avainsanat: maatalousmaisema, maaseutu, maisema, arvot, taloudellinen arvo, hyödykkeet, ympäristö, maisemanhoito

Johdanto

Lähes kaikki ympäristöön liittyvät hankkeet vaikuttavat myös jollain tavoin maisemaan. Viljelymaisemassa näkyvät niin maatalouspolitiikan muutokset kuin sähkön siirtotekniikoiden kehityskin. Maisemamuutokset puolestaan vaikuttavat niin asukkaiden, maanomistajien kuin matkailijoidenkin elämään ja päätöksiin. Erilaisten hankkeiden aiheuttamat maisemahaitat ja myös maisemansuojelun ja -hoidon hyödyt ovat pääasiassa markkinattomia, eivätkä minäkään tuotteiden hinnat kerro niiden arvosta. Markkinattomien hyötyjen arvottaminen edellyttääkin tutkimusta. Taloustieteen arvottamismenetelmillä, joita on kehitetty viime vuosikymmeninä voimakkaasti, voidaan arvioida maisemaan vaikuttavien hankkeiden maisemahyötyjä ja -haittoja saattaen ne vertailukelpoiseksi hankkeiden rahamääräisten kustannusten kanssa.

Vuonna 2000 laadittu eurooppalainen maisemayleissopimus hyväksyttiin Suomessa vuoden 2005 lopussa ja se astui voimaan huhtikuussa 2006 (Ympäristöhallinto 2007). Sopimus edellyttää muun muassa maisemanäkökohtien huomioon ottamista eri alojen politiikan laatimisessa sekä toimintaohjelmissa. Sopimuksen pohjalta myös kansalaisten ja viranomaisten tietoisuutta maisemakysymyksistä tulisi lisätä. Lisäksi sopimus edellyttää maisemien analysointia, arvottamista ja muutosten seuraamista sekä laadullisten tavoitteiden asettamista maisemakehitykselle (Eurooppalainen maisemayleissopimus 2005). Näin ollen Suomi on sitoutunut huolehtimaan maatalousmaiseman säilymisestä ja arvottamisesta. Sopimus tuo esille lisäksi sen, että eri kansalaisryhmät voivat arvottaa maisemaa eri tavoin. Eurooppalainen maisemayleissopimus luo näin myös tilauksen taloustieteelliselle maisemahyötyjen ja -haittojen arvottamiselle.

Arvottamistiedolla on käyttöä päätöksenteon eri tasoilla (Navrud 1992, Pouta & Rekola 2000). Kansallisella politiikkatasolla sitä voitaisiin hyödyntää päätettäessä esim. maatalouden ympäristöpolitiikasta. Poliitiikan kustannuksia voitaisiin verrata sen tuottamiin hyötyihin. Sääntelytasolla käyttöä taas on esim. annettaessa viljelysuosituksia ja hanketasolla linjattaessa teitä tai voimalinjoja. Julkisessa päätöksenteossa arvottamistietoa voidaan käyttää hankkeen tai politiikan toteuttamiskelpoisuuden arvioimiseksi kustannus-hyöty –analyysissä tai ympäristövaikutusten arviointimenettelyssä. Arvottamistutkimus lisää myös kansalaisten tietoisuutta ympäristön muutoksista.

Kun maisemaa arvotetaan taloustieteen arvottamismenetelmin, pyritään tuottamaan vertailukelpoista tietoa hankkeiden hyödyistä ja kustannuksista. Näin tieto kansalaisten hyöty- ja haittakokemuksista sekä preferensseistä voidaan ottaa huomioon päätöksenteossa. Arvotettaessa maisemahyötyjä ja -haittoja taloustieteen menetelmin pyritään saamaan edustava kuva kunkin hankkeen vaikutusalueen väestön arvostuksista. Näin kaikkien osallistujien (esim. kyselyyn vastanneiden) mielipiteet ovat tasa-arvoisessa asemassa ja painavat yhtä paljon arvoja ja haittoja laskettaessa. Taloustieteen arvottamistieto mahdollistaa

kustannus-hyöty -analyysin, jossa ympäristön tuottamat markkinattomat arvot, kuten maisema-arvot on otettu huomioon. Arvottaminen tai kustannus-hyöty – analyysi ei kuitenkaan tarjoa päätöksentekosääntöä, vaan päätöksentekijälle mahdollisuuden tehdä ympäristöön vaikuttavia päätöksiä monipuolisemman informaation pohjalta.

Maisema julkishyödykkeenä

Se, että maiseman arvoa ei voida suoraan päätellä markkinahinnoista, kuten markkinoilla vaihdettavien tuotteiden arvo voidaan, johtuu maiseman julkishyödykeluonteesta. Julkishyödykkeet voidaan erottaa yksityishyödykkeistä taulukon 1 esittämän kaavion avulla. Se, onko hyödyke julkishyödyke vai yksityishyödyke, määrittyy omistusoikeuksien ja myös hyödykkeen ominaisuuksien perusteella.

Mahdollisuus vapaasti katsella ja kokea maisemaa ilman erillistä maksua liittyy maiseman julkishyödyke-ominaisuuksiin. Julkishyödykkeelle tyypillisiä piirteitä ovat ei-kilpailevuus (nonrivalry) ja ei-poissuljettavuus (nonexcludability). Ei-kilpailevuus tarkoittaa sitä, että yhden henkilön julkishyödykkeen käyttö ei vähennä hyödykkeen saatavuutta muille ja ei-poissuljettavuus puolestaan sitä, että hyödykkeen käyttöoikeutta ei voida rajata ainoastaan siitä maksaville (Bateman ym. 2002). Maisema ei kuitenkaan ole puhdas julkishyödyke, sillä edellä mainitut piirteet eivät täysin toteudu sen tapauksessa. Esimerkiksi maiseman katselijoiden runsas joukko saattaa pilata yhden katsojan maisemanautinnon, eli maiseman käyttöön liittyy kilpailua ja ruuhkautumista.

Kuten monien muidenkin julkishyödykkeiden tapauksessa omistusoikeuksien määrittelemättömyys on merkittävä maisemaan liittyvä ongelma. Kuka omistaa maiseman? Kenellä on oikeus päättää siitä? Usein maisemaan vaikuttavat toimet tapahtuvat maanomistajan aloitteesta tai suostumuksesta, mutta maanomistaja ei kuitenkaan omista maisemaa. Suomessa, jossa jokamiehen oikeus mahdollistaa

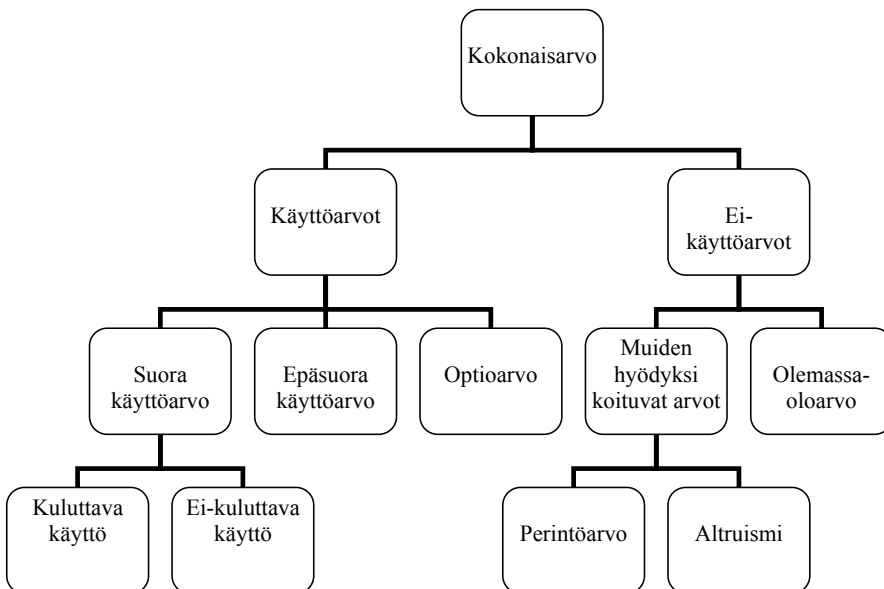
Taulukko 1. Julkishyödykkeet ja yksityishyödykkeet.

Hyödyketyyppi	Ominaisuudet	Esimerkkejä
Puhtaat yksityishyödykkeet	Normaalit markkinat	Maataloustuotteet
	Poissuljettavuus	Raakapuu
	Yksityiset omistusoikeudet	
Kvasiyksityishyödykkeet/ julkiset palvelut	Ei vaihdeta markkinoilla	Virkistysalueen käyttö
	Ei poissuljettavuutta, mutta ruuhkautuminen	Maisema
	Yksityiset omistusoikeudet	
Puhtaat julkishyödykkeet	Ei vaihdeta markkinoilla	Ilman laatu
	Ei poissuljettavuutta	Ympäristöriskit
	Kollektiiviset omistusoikeudet	Biodiversiteetti

yksityismailla liikkumisen ja virkistyskäytön, maisema on selvemmin julkishyödyke kuin monessa muussa maassa.

Julkishyödykkeellä kuten maisemalla on kokonaisarvo, jonka ymmärretään rakentuvan erilaisista arvokomponenteista. Kokonaisarvo koostuu ensinnäkin käytöstä saatavista arvoista ja ei-käyttöarvoista (esim. Batemanin ym. 2002) (kuva 1). Käytöstä saatavat arvot liittyvät nimensä mukaisesti siihen, että henkilö käyttää itse maisemaa. Käyttöarvo liittyy maiseman käyttöön ja siitä nauttimiseen nyt tai tulevaisuudessa. Optioarvo puolestaan viittaa siihen, että maisema voi olla arvokas, koska arvostetaan mahdollisuutta nauttia maiseman tuottamista hyödyistä tulevaisuudessa, vaikka tätä mahdollisuutta ei välttämättä koskaan hyödynnettäisikään (Bateman ym. 2002, World Bank 2004).

Ei-käyttöarvot liittyvät siihen, että maisema on toisten käytettävissä tai että sillä on yleistä olemassaoloarvoa. Toisten kautta saatavat arvot jakaantuvat altruistisiin arvoihin ja perintöarvoihin. Altruistisella arvolla tarkoitetaan halua tarjota mahdollisuus muille ihmisille maatalousmaisemasta nauttimiseen nykyisin ja perintöarvolla puolestaan halua turvata maisema kaikille tuleville sukupolville. Olemassaoloarvo viittaa siihen, että maisemaa pidetään sinänsä arvokkaana, vaikka kukaan ei katselisi sitä. Viljelymaiseman olemassaoloarvo voi liittyä esimerkiksi uhanalaisen kasvi- ja eläinlajiston säilymiseen. Ei-käyttöarvot nousevat erityisesti merkittäviksi silloin, kun hyödyke ei ole helposti korvattavissa muilla hyödykkeillä. (Bateman ym. 2002). Tämä koskee myös maatalousmaisemaa, joka sellaisenaan kuvaa kulttuurihistoriaa ja elinympäristöä.

Kuva 1. Julkishyödykkeen kokonaisarvon muodostuminen.

Riippuen vallitsevista omistusoikeuksista henkilöllä voi olla oikeus kaikkiin kokonaisarvon osiin tai vain osaan niistä. Jos henkilöllä on omistusoikeus johonkin ympäristöhyödykkeeseen ja siinä tapahtuu muutos heikompaan suuntaan, vallitseva käytäntö on usein, että hän saa korvauksen kärsimästään haitasta. Tältä pohjalta voidaan arvioida hänen halukkuuttaan hyväksyä muutos tiettyä korvausta vastaan. Toisaalta, jos henkilöllä ei ole omistusoikeuksia parempaan maiseman laatuun, voidaan hänen kokemiaan hyötyjä arvioida selvittämällä hänen halukkuuttaan maksaa myönteiseksi koetusta ympäristön muutoksesta.

Näin ihmisten kokemia tai jollekin asialle antamaa hyödyn suuruutta voidaan määrittellä maksuhalukkuuden (willingness to pay, WTP) ja hyväksymishalukkuuden (willingness to accept, WTA) käsitteillä. Maksuhalukkuus on summa, joka ollaan valmiita maksamaan jostakin hyödystä tai jonkin haitan välttämiseksi, vastaavasti hyväksymishalukkuus vastaa hyödyn menettämisen tai aiheutuvan haitan kompensoivaa summaa, joilla henkilön kokema kokonaishyöty säilyy muuttumattomana (Bateman ym. 2002). Maksuhalukkuus maiseman säilymisestä siis vastaa maiseman tuottamaa kokonaishyötyä.

Kuinka maiseman arvo voidaan määrittää?

Koska maiseman tuottamat hyödyt eivät ole kaupan, markkinahinnat eivät kerro niiden arvosta. Taloustieteessä kehitetyillä menetelmillä saadaan kuitenkin tietoa kansalaisten kokeman hyödyn rahamääräisestä arvosta. Taulukko 2 esittää joitakin käytetyimpiä menetelmiä ja tavan luokitella niitä (esim. Mitchell & Carson 1989, Pouta & Rekola 2000). Arvottaminen voi perustua havaittuun käyttäytymiseen, joka paljastaa henkilön ympäristöarvostukset. Esimerkiksi Yhdysvalloissa järjestetään kansanäänestyksiä, joissa kansalainen arvottaa ympäristöön vaikuttavia hankkeita ottamalla kantaa siihen, tulisiko hanke toteuttaa tietyllä kustannustasolla vai ei.

Epäsuorissa havaittuun käyttäytymiseen perustuvissa menetelmissä tiettyyn ympäristön ominaisuuteen liittyvän tuotteen kulutus- tai ostokäyttäytymisestä voidaan päätellä, kuinka henkilö arvottaa kyseistä ympäristön ominaisuutta. Puhutaan myös paljastettujen preferenssien menetelmistä. Menetelmiin kuuluvat muun muassa *matkakustannusmenetelmä* (travel cost method), jolla esimerkiksi virkistysalueen arvoa mitataan sen perusteella, paljonko ihmiset ovat valmiita maksamaan päästäkseen alueelle. Toinen paljastettujen preferenssien menetelmä on *hedonisten hintojen menetelmä* (hedonic pricing method), jolla voidaan tutkia esimerkiksi viheralueiden arvoa vertailemalla asuntojen hintoja erilaisilla alueilla. Paljastettujen preferenssien tapauksessa voidaan siis hyödyntää olemassa olevaa tietoa markkinahyödykkeistä, joiden perusteella saadaan arvio jonkin julkishyödykkeen arvosta (Bateman ym. 2002). Menetelmät eivät kuitenkaan ota huomioon julkishyödykkeisiin liittyviä ei-käyttöarvoja, jotka eivät näy markkinahinnoissa, ja saattavat näin aliarvostaa hyödykettä.

Silloin kun arvotettava hyödyke ei ole yhdistettävissä minkään toisen hyödykkeen markkinoihin, käytetään puolestaan suoria lausuttujen preferenssien menetelmiä, joissa myös ei-käyttöarvot tulevat mukaan antaen näin paremman käsityksen hyödykkeen tuottamasta kokonaishyödystä (Bateman ym. 2002). Myös maiseman ei-käyttöarvot saadaan mukaan arviointiin luotaessa keinotekoiset ”maisemamarkkinat”, joilla kansalaiset ilmaisevat maiseman arvon suoraan. Lausuttujen preferenssien menetelmistä käytetyimpiä ovat ehdollisen arvottamisen menetelmä (contingent valuation method) ja valintakoemenetelmä (choice experiment method), jotka molemmat perustuvat maksuhalukkuutta mittaaviin kyselyihin. Niissä suoraan kyselyin tai haastatteluin tutkitaan esimerkiksi maisemien hoidon koettuja hyötyjä.

Ehdollisen arvottamisen menetelmä on tutkimuksin kehitetty voimakkaasti 1980-luvun alusta lähtien ja monissa maissa se on hyväksytty ympäristöön liittyvien päätösten valmistelun apuvälineeksi. Suomessa menetelmää on sovellettu erityisesti metsien- ja vesiensuojelun arvottamiseen, mutta menetelmä on käytökelpoinen myös maisema-arvojen määrittämiseen. Ehdollisen arvottamisen menetelmä soveltuu arvottamiseen riippumatta siitä liittyykö tutkittaviin ympäristömuutoksiin käyttöarvoja vai olemassaoloarvoja. Ehdollisen arvottamisen menetelmällä tutkitaan kyselyin tai haastatteluin maisemanhoidon aiheuttamia hyvinvointivaikutuksia. Tällöin menetelmällä selvitetään joko sitä, kuinka paljon kansalaiset olisivat valmiita hyväksymään maiseman hoidon aiheuttamia henkilökohtaisia kustannuksia tai sitä, kuinka paljon kansalaisten tulisi saada kompensatiota, jotta he hyväksyisivät maiseman laadun heikkenemisen.

Kyselyssä on tärkeä määrittää mm. 1) keihin hanke vaikuttaa 2) kuinka hanke vaikuttaa ja 3) miten hankkeesta maksetaan. Maisemaan vaikuttavan hankkeen vaikutusten kuvailu ei aina ole helppoa, sillä vaikutuksista ei välttämättä ole täsmällistä tietoa. Vastaajalle tulisi kertoa mm. mihin laajempaan kokonaisuuteen maisemavaikutus liittyy, ketkä ovat asianosaisia ja mitkä ovat omistusoikeudet. Kysely- ja haastattelututkimus kohdistetaan siihen joukkoon ihmisiä, jota arvotettavan hankkeen ajatellaan koskettavan. Aina ei kuitenkaan ole selvää, ketä tulisi ottaa mukaan kohdejoukkoon. Esimerkiksi maisemansuojelu voi vaikuttaa vain paikallisesti tai valtakunnallisesti tärkeällä alueella tapahtuessaan koskettaa kaikkia suomalaisia.

Taulukko 2. Arvottamismenetelmien luokittelu.

	Lausutut preferenssit Suorat	Paljastetut preferenssit Epäsuorat
Havaittu (markkina)- käyttäytyminen	Kansanäänestys	Matkakustannus-menetelmä Hedonisten hintojen menetelmä
Käyttäytyminen rakennetuilla markkinoilla	Ehdollisen arvottamisen menetelmä Valintakoemenetelmä	Ehdollinen käyttäytyminen

Kysely- tai haastattelulomakkeella annetaan arvioitavasta kohteesta ja siihen vaikuttavasta hankkeesta tietoa vastaajille, jotta pystytään luomaan heille mielekäs valintatilanne. Muutos ympäristön tilassa tai siitä saatavissa hyödyissä on siis selitettävä vastaajalle mahdollisimman hyvin. Tutkimuskohteen ja sen ominaisuuksien muutosta verrataan nykytilaan ja tämä ero esitetään selkeästi. Lisäksi tutkimuksen kohde sekä vaikutusalue on rajattava selvästi. Aina vaikutuksia esimerkiksi koko ekosysteemiin tai kaikkia ulkoisvaikutuksia ei tarvitse ottaa huomioon, jotta saataisiin riittävästi tietoa kiinnostuksen kohteena olevasta ympäristömuutoksesta (Committee on assessing... 2004).

Kyselyssä kuvataan myös hankkeeseen liittyvä toteuttamistapa, vastaajalle aiheutuvan hypoteettisen maksun ajankohta ja maksutapa esimerkiksi verot tai maisema-arvokauppa. Toteuttamis- ja maksutavan on oltava uskottava, sillä maksuväline vaikuttaa myös tutkimuksen tuloksiin ja onnistumiseen (Bateman ym. 2002). Esimerkiksi muutoksesta vastaava taho, kuten EU, maan hallitus tai ympäristöjärjestö, saattaa vaikuttaa vastaajien asenteisiin ja maksuhalukkuuteen. Sekä tutkittavan kohteen (tärkeimpien ominaisuuksien), luotavien markkinoiden, että maksuvälineen on siis oltava selkeästi määriteltyjä ja ymmärrettäviä. Vastaajien poikkeavat käsitykset maiseman nykytilasta, maisemamuutoksen toteuttamistavasta tai maksukäytännöstä voivat johtaa vastaamatta jättämisiin. Mahdollisia poikkeavia käsityksiä onkin tärkeää selvittää täydentävin kysymyksin.

Hankkeen kuvaamisen jälkeen vastaajalle esitetään maksuhalukkuuskysymys. Siihen vastatessaan vastaaja punnitsee, kuinka suuresta osasta käytettävissä olevia tulojaan hän voi enimmillään luopua tietyn ympäristön muutoksen saavuttamiseksi, esim. maisemanhoito-ohjelman toteuttamiseksi. Nykyisin vallitseva käytäntö on esittää ota tai jätä – tyyppinen kysymys, koska sen katsotaan rinnastuvan tavalliseen ostopäätökseen ja olevan valintatilanteena kuluttajalle tuttu. Maksuhalukkuuskysymykseen liittyvää hankkeen toteuttamisen kustannusta vaihdellaan vastaajalta toiselle, jolloin saadaan tietoa hankkeen kannatettavuudesta eri kustannustasoilla ja voidaan laskea keskimääräinen maksuhalukkuus.

Valintakoemenetelmä on käytetty ympäristöhyötyjen arvottamiseen erityisesti vuosituhaten vaihteen jälkeen. Valintakoemenetelmän idea on, että hyödykkeet ja niiden arvo määräytyvät hyödykkeiden omien ominaisuuksien perusteella (Bateman ym. 2002). Näin valintakoemenetelmän avulla saadaan tietoa hankkeen ominaisuuksien vaikutuksista sen arvostukseen ja kannatettavuuteen. Tämä on tarpeen kun hankkeen vaikutukset ovat epävarmat. Kun hyötyjen muodostumiseen vaikuttavat asiat ovat tiedossa, voidaan valintakokeella saadun arvottamistiedon pohjalta esimerkiksi suunnitella mahdollisimman laajoja hyötyjä tuottavia maisemahankkeita, joihin liittyvät toteuttamiskustannukset ovat mahdollisimman vähäiset. Menetelmän avulla voidaan tuottaa tietoa myös hankkeen yksittäisen ominaisuuden vaikutuksesta arvoon ja eri ominaisuuksien vaihtosuhteista.

Valintakoemenetelmässä keskeistä on määrittää julkishyödykkeeseen, esim. maisemaan liittyvät ominaisuudet ja ominaisuuksien mahdolliset muutokset. Kaikkia ominaisuuksia ei välttämättä voida ottaa mukaan ja mukana olevien ominaisuuksien tilat eli tasot on mietittävä huolella, jotta ne ovat mahdollisia ja niiden vaihteluväli riittävän suuri kattamaan vastaajien preferenssit tai ne olisivat käytännössä toteutettavissa (Bateman ym. 2002). Myös sopivuus päätöksenteon tueksi on tärkeää. Valintakokeessa vastaajalle esitetään useita valinta-asetelmia, joissa esim. viljelymaiseman eri ominaisuuksien tasot vaihtelevat. Näitä vaihtelevia attribuutteja voivat esimerkiksi olla viljellyn pellon osuus, viljelykasvi-

Taulukko 3 Esimerkki valintakokeen attribuuteista ja yhdestä valintatilanteesta maatalousmaiseman arvottamistapauksessa, tapaustutkimus Nurmijärveltä 2008.

Havainnekuva	Maisematekijä	Maisematekijän vaihtelu		
	<i>Viljelemätön pelto</i> Viljelemättä ja hoitamatta jätetyn peltopinta-alan osuus.	10 %	5 %	0 %
	<i>Viljelykasvilajit</i> Viljelykasvilajeja per 100 ha = km ²	3	5	10
	<i>Laiduntavat eläimet</i>	ei eläimiä	hevosia	hevosia, nautakarjaa
	<i>Suojavyöhykkeet</i> Suojavyöhykkeen leveys sekä hoito purojen ja jokien varsilla. (Luonnontilainen tarkoittaa pensaikoista ja heinikoista.)	7 m, niitetty	15 m, niitetty	15 m, luonnontilainen
	<i>Talouksrakennukset</i> Pihapiirin ulkopuolella sijaitsevat talouksrakennukset.	puolet ränsistyneitä	kaikki purettu	kaikki kunnostettu

valikoiman runsaus, laiduntavien eläinten määrä, suojavyöhykkeet tai talousrakennusten kunto (taulukko 3). Vastaaja vertaa kerrallaan kahta tai useampaa eri maisemanhoitovaihtoehtoa, joihin kuhunkin liittyy myös kotitaloudelle kohdistuva kustannus, vero tai maisemanhoitomaksu (taulukko 4). Sitten hän siirtyy seuraavaan valinta-asetelmaan, jossa vaihtoehtojen ominaisuudet (pellon osuus, viljelykasvivalikoiman runsaus, laiduntavien eläinten määrä, suojavyöhykkeet tai talousrakennusten kunto) saavat uusia arvoja. Samalle vastaajalle voidaan esittää kahdesta muutamaa kymmeneen valinta-asetelmaa.

Hyvin suunnitellun arvottamisosion lisäksi kyselyissä käytetään myös aiheeseen ohjaavia kysymyksiä sekä taustaa, mielipiteitä ja tietoa kartoittavia kysymyksiä (Bateman ym. 2002). Sekä ehdollisen arvottamisen menetelmällä että valintakoemenetelmällä saatuja valintoja selitetään vastaajalle esitetyillä hankkeen kustannuksilla sekä vastaajaa kuvaavilla sosio-ekonomisilla tekijöillä kuten iällä, tulotasolla, koulutuksella, sukupuolella ja asuinpaikalla. Tämä mahdollistaa erilaisten taustatekijöiden vaikutuksen arvioinnin. Laadittavien tilastollisten mallien avulla voidaan laskea kohderyhmän keskimääräinen maksuhalukkuus halutuille vaihtoehtoisille hakkeille. Vastaajien asenteiden, uskomusten ja tiedon tason selvittäminen on tärkeää, jotta nähdään mihin maisema-arvostukset pohjautuvat.

Paljastettujen- ja lausuttujen preferenssien menetelmien lisäksi on olemassa *hyötyjensiirtomenetelmä* (benefit transfer), joka on toteutukseltaan yleensä edellisiä kevyempi ja edullisempi. Hyötyjensiirtomenetelmää käytetään silloin, kun jo olemassa olevaa tietoa maksuhalukkuudesta voidaan hyödyntää toisessa tutkimuksessa. Tällöin voidaan joko hyödyntää suoraan vanhan tutkimuksen arvioitua keskimääräistä maksuhalukkuutta uudessa yhteydessä tai hyödyntää vanhan tutkimuksen tietoa maksuhalukkuuteen vaikuttavista tekijöistä. (Bateman ym. 2002).

Taulukko 4. Valintakoemenetelmässä maisema-arvoja tutkitaan asettamalla kyselytutkimuksessa vastaajalle useita valintatilanteita. Näin saadaan tietoa maiseman ominaisuuksien vaikutuksesta maiseman arvoon.

Valintatilanne 1	Nykytila	Vaihtoehto 1	Vaihtoehto 2
Viljelemätön pelto	10 %	10 %	0 %
Viljelykasvilajit	3	10	5
Laiduntavat eläimet	ei eläimiä	hevosia, nautakarjaa	hevosia
Suojavyöhykkeet	7 m, niitetty	7 m, niitetty	15 m, niitetty
Talouksrakennukset	puolet ränsistyneitä	kaikki purettu	puolet ränsistyneitä
Kustannus kotitaloudelle 2009 – 2018	0 €/vuosi	70 €/vuosi	50 €/vuosi
Kannatan vaihtoehtoa	☐	☐	☐

Aiemmat tutkimukset viljelymaisemien arvosta

Suomessa viljelymaiseman muutosten kansalaisille tuottamia hyötyjä tai haittoja ei ole juurikaan arvioitu taloustieteen arvottamismenetelmin. Pouta ja Ovaskainen (2006) ovat arvioineet maatalousympäristön merkitystä virkistyskäytön ja luontomatkailun kannalta. Noin 40 % suomalaisten ulkoilukerroista kodin lähialueilla kohdistuu maatalousympäristöön. Tämä tarkoittaa vuositasolla noin 180 miljoonaa ulkoilukertaa ympäristössä, jossa maatalousmaa on läsnä. Luontomatoista puolestaan noin kolmasosa kohdistuu alueille, joilla harjoitetaan metsätalouden ohella myös maataloutta. Vuosittaisina luontomatkapäivinä tämä tarkoittaa noin 4,6 miljoonaa matkapäivää. Arviot ulkoilukerran keskimääräisistä koetuista hyödyistä vaihtelevat noin 20 eurosta noin 60 euroon (Pouta & Ovaskainen 2006). Hyötyjä arvotettaessa tarkasteltiin myös ympäristötyypin vaikutusta koettuihin hyötyihin. Kodin lähialueilla ulkoiltaessa ulkoilun hyödyt ovat yhtä suuret niin maatalousmaisemassa kuin esimerkiksi metsäympäristösäkin. Sen sijaan matkustamisesta sellaiseen luontokohteeseen, joka ei sisällä maatalousympäristöä ollaan valmiita maksamaan enemmän kuin jos luontomatkakohteena olisi maatalousympäristö. Näin ollen maatalousympäristö nykyisellään vähentää luontomatkaista saatavia hyötyjä suhteessa metsäympäristöön.

Euroopassa ja USA:ssa tehtyjen maisemahyötyjä arvottavien tutkimusten tuloksia on koottu taulukkoon 5. Osassa tutkimuksia on arvotettu nykyisen maiseman säilymistä, osassa puolestaan maisemaa parantavaa hoito-ohjelmaa. Tutkimusten alueellinen ulottuvuus vaihtelee paikallisesta kansalliselle tasolle. Osassa tutkimuksia maksu on kohdistunut kotitaloudelle, osassa se on henkilökohtainen. Monimuotoiset tutkimusasetelmat ovat tuottaneet hyvin laajan skaalan maksuhalukkuuksia. Kaiken kaikkiaan voidaan kuitenkin todeta, että maiseman arvo on todettu positiiviseksi ja jopa huomattavaksi (Dillman & Bergstrom 1991, Ready ym. 1997, Hackl & Pruckner 1997, Rosenberger & Walsh 1997). Maatalousmaiseman markkinattomien hyötyjen on todettu olevan suurempia kuin maatalouden tuoton viljelyssä (Fleischer & Tsur 2000).

Viljelymaiseman ominaisuuksista koettuihin hyötyihin ja siten maksuhalukkuuteen vaikuttavat maanpinnan muodot, kasvillisuus ja rakentaminen (Sayadi ym. 2005, Rambonilaza & Dachary-Bernard 2007). Myös kunkin alueen maaseutukulttuuria kuvastavien maisemapiirteiden ja perinteisten käytäntöjen suojelusta ollaan valmiita maksamaan (Hanley ym. 2007, Scarpa ym. 2007). Viljapeltojen ja hoidettujen laitumien on todettu lisänneen maiseman arvostusta (Schläpfer ym. 2008). Erityisesti peltojen jättäminen viljelyn ulkopuolelle ja metsittäminen on vähentänyt arvostusta (Raffaelli ym. 2004).

Myös vastaajien taustat, asenteet ja harrastukset vaikuttavat maksuhalukkuuteen. Maatalousmaiseman arvostuksen on todettu olevan sidoksissa henkilön

Taulukko 5. Maiseman arvottomistutkimusten tuloksia.

Tekijä(t)	Maa	Maantieteellinen laajuus	Populaatio	Maksuhalukkuus maiseman säilyttämisestä tai kehittämisestä*
Dillman & Bergström (1991)	USA	paikallinen	asukkaat	8,46 – 13,36 € / kotitalous/vuosi
Drake (1992)	Ruotsi	kansallinen	suuri yleisö	121,32 € /hlö/vuosi
Willis & Garrod (1993)	Iso-Britannia	alueellinen	asukkaat ja vierailijat	41,30 € /kotitalous/vuosi
Garrod ym. (1994)	Iso-Britannia	alueellinen	asukkaat ja vierailijat	27,45 € /kotitalous/vuosi 18,50 € /kotitalous/vuosi
Le Goffe & Gerber (1994)	Ranska	paikallinen	asukkaat	34,80 € /kotitalous/vuosi
Pruckner (1995)	Itävalta	kansallinen	turistit	0,37 – 0,96 € /hlö/päivä
Garrod & Willis (1995)	Iso-Britannia	alueellinen	asukkaat ja vierailijat	43,14 € /kotitalous/vuosi 30,51 € /kotitalous/vuosi
Bateman ym. (1995)	Iso-Britannia	alueellinen	asukkaat	123 – 229 € /kotitalous/vuosi
Bonnieux & Le Goffe (1997)	Ranska	alueellinen	asukkaat	37,87 € /kotitalous/vuosi
Schläpfer ym. (2004)	Sveitsi	alueellinen	asukkaat	304,94 – 337,63 € /hlö/vuosi
Scarpa ym. (2007)	Irlanti	kansallinen	asukkaat	42 – 109 € /hlö/vuosi/ maisematekijä
Campbell (2007)	Irlanti	kansallinen	asukkaat	n. 42 – 90 € /hlö/vuosi / maisematekijä
Rambonilaza & Dachary-Bernard (2007)	Ranska	alueellinen	asukkaat ja turistit	n. 0 – 1460 € /hlö/vuosi/ maisematekijä n. 0,03 – 0,24 € /hlö/yö/ maisematekijä
Hanley ym. (2007)	Iso-Britannia	useita alueita	asukkaat	8,74 – 41,77 € / kotitalous/vuosi
Schläpfer ym. (2008)	Sveitsi	alueellinen	asukkaat	-8,96 – 8,86 % maksetuista veroista/vuosi/ maisematekijä

* Muutettu nykyrahaksi käyttäen Suomen elinkustannusindeksiä (Tilastokeskus 2008).

yleisempiin asenteisiin (Kline & Wichelns 1998). Maatalousmyönteisyyden on todettu liittyvän myös peltojen ja laidunten korkeampiin maisema-arvoihin. Maisemaan liittyvät aktiviteetit nostavat maksuhalukkuutta maiseman suojelusta (Bonnieux & LeGoffe 1997). Korkean koulutuksen ja tulojen (Bonnieux

& LeGoffe 1997) sekä kaupungissa asumisen (Schläpfer ym. 2004) on todettu liittyvän korkeampaan maksuhalukkuuteen.

Julkishyödyke markkinoilla: maisema-arvokauppa

Julkishyödykkeiden tapauksessa hyödykkeen tarjoajalla, joka ei saa tuottamastaan hyödystä korvausta ei ole kannustetta tuottaa hyödykettä riittävästi kysyntään nähden. Julkishyödykkeen tuotannosta voidaankin valtion toimesta huolehtia normiohjauksella, määrittämällä esimerkiksi maisemaan vaikuttavat sallitut ja luvanvaraiset toimenpiteet. Toinen viimeaikoina esitetty vaihtoehto perustuu siihen, että hyödyn saaja voisi maksaa julkishyödykettä tuottavalle taholle. Puhutaankin markkinalähtöisistä keinoista rahoittaa suojelu-, virkistys- ja maisema-arvojen tarjonta (esim. Temisevä 2008).

Markkinalähtöisiä keinoja käytettäessä ostajataho voi kilpailuttaa hyödykkeen tuottajien tarjoukset tietyn ympäristöhyödykkeen tuotannosta. Näin on toimittu mm. metsiensuojelun tarjouskilpailuissa (Juutinen 2005). Maiseman tapauksessa hyödykkeen ostajia voisivat olla paikalliset asukkaat, jotka ostaisivat maisemapalveluja alueen maanomistajilta ja viljelijöiltä. Tällaisia maisemapalveluita voisivat olla esimerkiksi maatalouden ympäristötuen ulkopuolelle jäävät maisemapalvelut tai viljelymaisemien hoito sellaisissa tapauksissa, joissa omistaja ei saa maisemanhoidolle ympäristötukea. Tällainen markkinalähtöinen tapa tuottaa maisemapalveluita voisi olla maisema-arvokauppa.

Pellonomistajien pelto-omaisuuteen liittyvistä tavoitteista maisemataavoitteet ovat hyvin tärkeitä (Myyrä ym. 2008). Oletettavaa onkin, että monet omistajat olisivat todellisia kustannuksia pienemmällä korvauksella valmiita tuottamaan maisemapalveluita, koska kokevat ne itselleen tärkeiksi. Maisemaan liittyvät hyödyt muodostuvat lähinnä käyttöarvoista maiseman katselun kautta ja ovat hyvin paikallisia. Näin ollen maisemapalveluiden ostamisesta kiinnostunut kansalaisjoukko on usein myös melko pieni ja paikallinen. Maisema-arvokaupan toteuttaminen edellyttäisikin paikallisten toimijoiden kuten kyläyhdistysten ja maanomistajien yhteistä sopimusta, jossa sovittaisiin maisema-arvokaupan ehtoista.

Perinteisesti Suomessa maatalouden maisemavaikutuksia on tuotettu ”tuottaja ansaitsee” periaatteella, jolloin tuottajalle on korvattu julkishyötyjen tuotannosta syntyvät kustannukset. Hyötyjä ei kuitenkaan ole todennettu, vaan korvaus on saatu aiheutuneiden kustannusten perustella. Maisema-arvokaupan käyttöönotto muuttaisikin julkishyödykkeiden tuotannon periaatetta ”hyötyjä maksaa” –periaatteeksi. Näin korvaus kytkeytyisi tiiviimmin todellisuudessa syntyviin hyötyihin sen sijaan, että se pohjautuisi tiettyjen tuotantotapojen aiheuttamiin kustannuksiin.

Tapaustutkimus Uudeltamaalta: Asukkaiden ja maanomistajien käsityksiä maiseman arvosta ja maisema-arvokaupasta

Maisema-arvoja on tutkittu MTT:ssä ilmaistujen preferenssien menetelmillä, ehdollisella arvottamisella ja valintakokeella, 2008 kerätyn aineiston pohjalta. Tässä kerrotaan aineiston avulla saaduista alustavista tuloksista, siitä mitä viljelymaiseman ominaisuuksia asukkaat pitävät tärkeinä ja kuinka paljon he olivat valmiita maksamaan viljelymaiseman suojelusta. Lisäksi tutkimuksessa selvitettiin sitä, kuinka asukkaat ja maanomistajat suhtautuivat maisema-arvokauppaan.

Tutkimuksen kohdealueeksi valittiin läntisellä Nurmijärvellä sijaitsevan Lepsämänjoen ympäristön peltoaukeat. Alue edustaa hyvin perinteistä uusimaalaista maaseutumaisemaa. Alueelle ominaista on myös uuden haja-asutuksen synty. Tutkimusaineisto hankittiin postikyselyllä, joka lähetettiin alueen kotitalouksiin joukkokirjeenä. Muistutuskortin ja uusintapostituksen jälkeen saatiin noin 29 % vastausosuus, mikä tarkoitti 630 vastaajaa.

Tutkimuksen alustavien tulosten mukaan vastaajat kokivat maatalouden maisemakysymykset kolmanneksi tärkeimmäksi maatalouden ympäristökysymykseksi vesiensuojelun ja biodiversiteetin suojelun jälkeen. Melko moni vastaajista (44 %) katsoi maanomistajat motivoituneiksi maatalouden ympäristönsuojeluun. Maisemista huolehtiminen katsottiin (78 % vastaajista) maanomistajien velvollisuudeksi, vaikka sitä ei korvattaisi heille ympäristötuella. Maanomistajien lisäksi maisemanhoitovastuun katsottiin jakautuvan myös maa- ja metsätaloustuotteiden käyttäjille, veronmaksajille sekä alueen asukkaille. Toimiva maatalous katsottiin hyväksi tavaksi huolehtia maisemista (70 % vastaajista), mutta toivottiin myös sitä, että maatalouden maisemavaikutuksiin kiinnitettäisiin nykyistä enemmän huomiota (74 %).

Kyselyssä vastaajille esitettiin maisemanhoitokäytäntö, jolla vaikutettaisiin alueen viljelymaisemiin. Käytäntö vaikuttaisi erityisesti viljelemättömän pellon osuuteen, kasvilajien lukumäärään, laiduntaviin eläimiin, suojavyöhykkeisiin ja talousrakennusten kuntoon. Uuden maisemanhoitokäytännön toteutustavaksi kuvattiin asukkaiden ja maanomistajien välinen maisema-arvokauppa, jossa asukkaat rahoittaisivat yhdessä maanomistajien kymmenen vuoden aikana toteuttaman maisemanhoito-ohjelman. Vastaajien maksuhalukkuutta käytäntöä kohtaan selvitettiin sekä valintakoe- (taulukko 4) että ehdollisen arvottamisen menetelmällä (taulukko 6).

Lähes puolet vastaajista piti maisema-arvokauppaa hyvänä keinona suojella alueen maisemia, mutta hieman alle 40 % oli epävarma maisema-arvokaupasta. Erityisesti maisema-arvokaupan toteutumista pidettiin epävarmana ja epäiltiin

Taulukko 6. Vastaajan valinta-asetelma ehdollisen arvottamisen kysymyksessä. Kustannus kotitaloudelle vaihteli 0 eurosta 200 euroon.

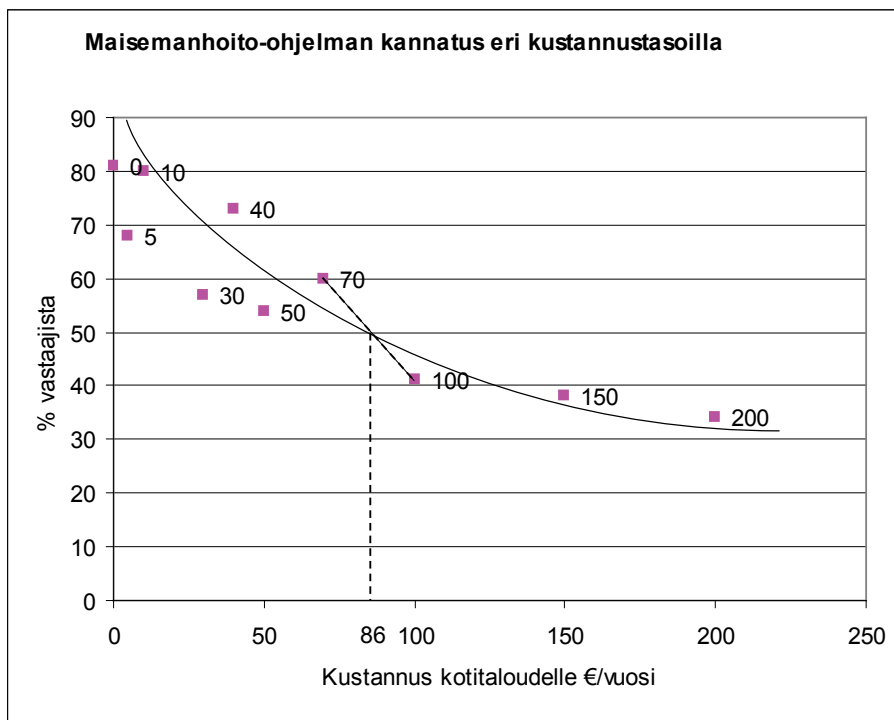
	Nykytila	Vaihtoehto
Viljelemätön pelto	10 %	0 %
Viljelykasvilajit	3	10
Laiduntavat eläimet	ei eläimiä	hevosia, nautakarjaa
Suojavyöhykkeet	7 m, niitetty	15 m, luonnontilainen
Taloussrakennukset	puolet ränsistyneitä	kaikki kunnostettu
Kustannus kotitaloudellenne 2009 – 2018	0 €/ vuosi	30 €/ vuosi
Kannatan vaihtoehtoa	☐	☐

käytännön järjestelyjen hankaluutta. Lähes 70 % vastaajista oli sitä mieltä, että kaikkia alueen maanomistajia ei saataisi mukaan maisema-arvokauppaan.

Ehdollisen arvottamisen menetelmä paljasti maisemanhoito-ohjelman kannatuksen eri kustannustasoilla. Ohjelman kannatus aleni maisema-arvokaupan aiheuttamien kustannusten kasvaessa (kuva 2). Jos ohjelman ei oletettu aiheuttavan kustannuksia, 81 % vastaajista kannatti sitä. Kotitaloudelle aiheutuviin kustannusten noustessa ohjelman kannatus laski. Puolet vastaajista kannatti ohjelmaa noin 86 euron vuotuisella kustannustasolla, mitä voidaan pitää yhtenä esitetyn maisemanhoito-ohjelman maksuhalukkuuden keskilukuna (ei-parametrinen mediaani).

Kyselyssä toteutettu valintakoe paljasti, että esitetyistä maisemanhoitotoimista erityisesti laiduntavat eläimet sekä kunnostetut taloussrakennukset sekä myös luonnontilaiset suojavyöhykkeet vaikuttivat vastaajien halukkuuteen osallistua ohjelmaan. Ehdollisen arvottamisen ja valintakokeen tulosten perusteella vastaajat olivat valmiita maksamaan taulukon 6 mukaisesta vaihtoehdosta keskimäärin n. 90-125 €/kotitalous/vuosi (mallipohjainen estimaatti). Kyselyyn vastanneista 12 % ei vastannut yhteenkään valintatilanteista eikä heidän maatalousmaisemaan liittyvistä mieltymyksistään näin ollen ole tietoa. Voidaan kuitenkin olettaa, että heidän maksuhalukkuutensa on keskimääräistä vastaajaa alhaisempi, jolloin myös todellinen keskimääräinen maksuhalukkuus laskee.

Maanomistajien halukkuus osallistua maisema-arvokauppaan oli heikko, sillä 48 % vastaajista oli haluttomia osallistumaan, tai he olivat asiasta epävarmoja (41 %). Vastanneista maanomistajista 11 prosenttia oli halukas osallistumaan esitetynlaiseseen maisema-arvokauppaan. Toimenpiteet, jotka kiinnostivat maanomistajia, liittyivät peltoalan säilyttämiseen viljelyssä ja taloussrakennusten kunnostamiseen. Omistajat toivoivat useimmiten saavansa maisema-arvokauppaan liittyvistä toimenpiteistä korvausta joko kustannusten verran tai enemmän kuin kustannukset. Reilu 10-20 % omistajista olisi valmis tyytymään kustannuksia vähäisempään maisema-arvojen korvaustasoon toimenpiteestä riippuen.

Kuva 2. Kotitalouksien halukkuus hyväksyä maisemanhoito-ohjelma eri kustannustasoilla.

Lopuksi

Kansalaisten maisema-arvostukset voidaan ottaa mukaan ympäristöön liittyvään päätöksentekoon rahamääräisten kustannusten ja hyötyjen kanssa yhteismitallisessa muodossa. Taloustieteen arvottamismenetelmät tarjoavat käyttökelpoisen maisema-arvojen mittaamistavan. Arvottamismenetelmin voidaan myös tuoda esiin se, kuinka maisema-arvostukset eroavat väestöryhmittäin. Näin päätöksenteossa on mahdollista arvioida vaihtoehtoisten hankkeiden, politiikkojen tai käytäntöjen vaikutusta eri väestöryhmien kokemissa hyödyissä.

Tapaustudkimus maatalousmaiseman arvosta Nurmijärvellä paljasti, että maatalousmaiseman hoito on alueella asuville tärkeä asia ja että he olisivat valmiita panostamaan huomattavasti lähiympäristönsä maiseman hoitoon. Viljelymaisemassa arvostetaan erityisesti kunnostettuja latoja ja muita talousrakennuksia sekä laiduntavia eläimiä. Maiseman hoito koetaan yhteiseksi asiaksi, jonka eteen tulisi sekä maanomistajien, asukkaiden kuin viranomaisten tehdä oma osuutensa.

Nykyisin maisemahyötyjen tarjonta pohjautuu pitkälti maanomistajien vapaaehtoiseen maisemanhoitoon, maatalouden ympäristötukeen ja julkisen vallan normiohjaukseen. Tässä artikkelissa tarkasteltiin sitä, voisiko vapaaehtoinen

maisema-arvokauppa tarjota vaihtoehtoisia keinoja maisemanhoidon toteuttamiseen. Alustavien tulosten perustella näyttää siltä, että uuden keinon vieminen käytäntöön vaatisi paljon tiedottamista ja opastusta sekä paikallisten asukas-yhdistysten parissa että maanomistajien taholla. Nykyisellään maanomistajista vain pieni osa olisi ennakkoluulottomasti halukas maisema-arvokaupan tapaiseen kokeiluun.

Kirjallisuus

- Bateman, I.J., Carson, R.T., Day, B., Hanemann, M., Hanley, N., Hett, T., Jones-Lee, M., Loomes, G., Mourato, S., Özdemiroglu, E., Pearce, D.W., Sudgen, R. & Swanson, J. 2002. *Economic Valuation with Stated Preference Techniques: A Manual*. Cheltenham, UK: Edward Elgar. 458 s.
- Bateman, I.J., Langford I.H., Turner, R.K., Willis, K.G. & Garrod, G.D. 1995. Elicitation and truncation effects in contingent valuation studies. *Ecological Economics* 12(2): 161–179.
- Bonnieux, F. & Le Goffe, P. 1997. Valuing the Benefits of Landscape Restoration: a Case Study of the Cotentin in Lower-Normandy, France. *Journal of Environmental Management* 50: 321–333.
- Campbell, D. 2007. Willingness to Pay for Rural Landscape Improvements: Combining Mixed Logit and Random-Effects Models. *Journal of Agricultural Economics* 58(3): 467–483.
- Committee on Assessing and Valuing the Services of Aquatic and Related Terrestrial Ecosystems. 2004. *Valuing Ecosystem Services: Toward Better Environmental Decision-Making*. Washington D.C.: The National Academic Press. 290 s.
- Dillman, B.L. & Bergstrom, J.C. 1991. Measuring environmental amenity benefits of agricultural land. Teoksessa: Hanley, N. (toim.). *Farming and the countryside, an economic analysis of external costs and benefits*. Wallingford: CAB International. s. 250–271.
- Drake, L. 1992. The non-market value of the Swedish agricultural landscape. *European Review of Agricultural Economics* 19(3): 351–364.
- Eurooppalainen maisemayleissopimus 2005. Sopimusteksti. Käännetty 2.6.2005. Viitattu 20.3.2008. Saatavissa internetistä: <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=36074&lan=fi>
- Fleischer, A. & Tsur, Y. 2000. Measuring the recreational value of agricultural landscape. *European Review of Agricultural Economics* 27(3): 385–398.
- Garrod, G.D. & Willis, K.G. 1995. Valuing the benefits of the South Downs environmentally sensitive area. *Journal of Agricultural Economics* 46(2): 160–173.

- Garrod, G.D., Willis, K.G. & Saunders, C.M. 1994. The benefits and costs of the Somerset levels and Moors ESA. *Journal of Rural Studies* 10(2): 131–146.
- Hackl, F. & Pruckner, G. 1997. Towards More Efficient Compensation Programmes for Tourists' Benefits from Agriculture in Europe. *Environmental and Resource Economics* 10(2): 189–205.
- Hanley, N., Colombo, S., Mason, P. & Johns, H. 2007. The Reform of Support Mechanisms for Upland Farming: Paying for Public Goods in the Severely Disadvantaged Areas of England. *Journal of Agricultural Economics* 58(3): 433–453.
- Juutinen, A. 2005. Luonnonarvokaupan kustannustehokkuus: kokeiluhanke Lounais-Suomen metsäkeskuksen alueella. *Metsätieteen aikakauskirja* 2/2005.
- Kline, J. & Wichelns, D. 1998. Measuring heterogenous preferences for preserving farmland and open space. *Ecological Economics* 26(2): 211–224.
- Le Goffe, P. & Gerber, P. 1994. Coûts Environnementaux et Bénéfices de L'implantation d'une Sablière en Zone Périurbaine : le Cas de Pacé (Ille-et-Vilaine), Unpublished Report, INRA, Rennes, France.
- Mitchell, R.C. & Carson, R.T. 1989. Using Surveys to Value Public Goods: The Contingent Valuation Method. Washington, D. C.: Resources for the Future. 488 s.
- Myyrä, S., Pouta, E. & Hänninen, H. 2008. Suomalainen pellonomistaja. Maa- ja elintarviketalous 115. Helsinki: MTT. 182 s. Saatavissa internetistä: <http://www.mtt.fi/met/pdf/met115.pdf>
- Navrud, S. 1992. Pricing the European Environment. Oslo: Scandinavian University Press. 287 s.
- Pouta, E. & Ovaskainen, V. 2006. Assessing the recreational demand for agricultural land in Finland. *Agricultural and Food Science* 15(4): 375–387.
- Pouta, E. & Rekola, M. 2000. Ympäristöarvoistusten mittaus taloustieteessä. Teoksessa: Haapala, A. & Oksanen, M. (toim.). Arvot ja luonnon arvottaminen. Helsinki: Gaudeamus. s. 130–153.
- Pruckner, G.J. 1995. Agricultural landscape cultivation in Austria: an application of the CVM. *European Review of Agricultural Economics* 22(2): 173–190.
- Raffaelli, R., Notaro, S., Goio, I. & Gios, G. 2004. Costs and benefits of multifunctional Alpine pasture: a case study. Teoksessa: 90th EAAE Seminar – Multifunctional agriculture, policies and markets: understanding the critical linkage. Proceedings of 90th EAAE Seminar, Rennes. 28.–29.10.2004. s. 91–108.

- Rambonilaza, M. & Dachary-Bernard, J. 2007. Land-use planning and public preferences: What can we learn from choice experiment method? *Landscape and Urban Planning* 83: 318–326.
- Ready, R.C., Berger, M.C. & Blomquist, G.C. 1997. Measuring amenity benefits from farmland: hedonic pricing vs. contingent valuation. *Growth and Change* 28(4): 438–458.
- Rosenberger, R.S. & Walsh, R.G. 1997. Nonmarket value of Western valley ranchland using contingent valuation. *Journal of Agricultural and Resource Economics* 22(2): 296–309.
- Sayadi, S., Gonzales Roa, M.C.C. & Requena, J.C. 2005. Ranking versus scale rating in conjoint analysis: Evaluating landscapes in mountainous regions in southeastern Spain. *Ecological Economics* 55(4): 539–550.
- Scarpa, R., Campbell, D. & Hutchinson, W.G. 2007. Benefit Estimates for Landscape Improvements: Sequential Bayesian Design and Respondents' Rationality in a Choice Experiment. *Land Economics* 83(4): 617–634.
- Schläpfer, F., Roschewitz, A. & Hanley, N. 2004. Validation of stated preferences for public goods: a comparison of contingent valuation survey response and voting behaviour. *Ecological Economics* 51: 1–16.
- Schläpfer, F., Schmitt, M. & Roschewitz, A. 2008. Competitive politics, simplified heuristics, and preferences for public goods. *Ecological Economics* 65: 574–589.
- Temisevä, M. 2008. Maisema- ja virkistysarvokauppa: Kansainväliset käytännöt ja niiden soveltaminen Suomessa. Helsingin yliopisto. Metsäekonomian laitos. Pro gradu –tutkielma. 122 s. + liitteet.
- Tilastokeskus 2008. Elinkustannusindeksi 1951:10=100. Päivitetty 14.8.2008. Viitattu 5.9.2008. Saatavissa internetistä: http://pxweb2.stat.fi/Dialog/varval.asp?ma=050_khi_tau_105_fi&ti=Elinkustannusindeksi+1951%3A10%3D100&path=../Database/StatFin/hin/khi/&lang=3&multilang=fi
- Willis, K.G. & Garrod G.D. 1993. Valuing landscape: a contingent valuation approach. *Journal of Environmental Management* 37(1): 1–22.
- World Bank 2004. How Much is an Ecosystem Worth? Assessing the Economic Value of Conservation. Washington: World Bank. 33 s.
- Ympäristöhallinto 2007. Eurooppalainen maisemayleissopimus. Päivitetty 30.8.2007. Viitattu 20.3.2008. Saatavissa internetistä: <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=81418&lan=fi>

III

Maiseman tulevaisuus ja arvot

Kestävän kehityksen maisema

Katriina Soini^{1,2)}

¹⁾ MTT (Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus), Taloustutkimus, Luutnantintie 13, 00410 Helsinki, etunimi.sukunimi@mtt.fi

²⁾ Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, PL 35, 40014 Jyväskylän yliopisto, etunimi.sukunimi@jyu.fi

Tiivistelmä

Kestävästä kehityksestä on puhuttu jo yli kaksikymmentä vuotta. Vaikka käsite on monin tavoin ongelmallinen, se tarjoaa hyvän viitekehyksen maisemakehitystä koskevaan keskusteluun. Tässä artikkelissa pohditaan, miten maisemakehitystä voidaan jäsentää ja eritellä kestävästä kehityksestä viitekehyksessä.

Aluksi esitellään kestävästä kehityksestä ulottuvuudet ja avataan erityisesti kulttuurisen kestävyuden näkökulmaa. Tämän jälkeen tarkastellaan paikallisten ja ylipaikallisten ja globaalien prosessien kohtaamista maaseutumaisemassa, muutoksen ja jatkuvuuden problematiikkaa sekä maisemaan liittyviä oikeudenmukaisuuskysymyksiä eri intressiryhmien, sukupolvien ja luonnon näkökulmasta. Artikkelin lopussa esitetään, miten ihmisille merkitykselliset paikat ja paikkaan kiinnittyminen voisi tarjota keinoja kestävästä maisemakehityksestä.

Avainsanat: maaseutumaisema, kestävä kehitys, paikka, maisemanhoito, maisemamuutos

Johdanto

Mielikuvamme - ja usein myös kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa esitetty näkemys - kestävästä maaseutumaisemasta on pienipiirteinen, tuotantorakenteeltaan monipuolinen, paikalliseen ekosysteemiin sopeutunut ja hyvien viljelykäytäntöjen muovaama maisema. Se on eri mittarein mitattuna paitsi ekologisesti, myös visuaalisesti monimuotoista maisemaa. Muutokset maisemassa tapahtuvat suhteellisen hitaasti ja ne ottavat huomioon kulttuurihistorialliset arvot. Elinkeino turvaa perheen toimeentulon, ja on siten taloudellisesti kannattavaa. Tällaisen maiseman ajatellaan vastaavan myös kuluttaja-kansalaisten näkemyksiä 'hyvästä maisemasta' ja ihanteellisesta maaseutu- ja luontomatkaillun ympäristöstä. (DuBuis 2006, Antrop 2006).

Edellä kuvattua maisemaa tuottava elinkeino ei kuitenkaan enää moniin vuosiin ole ollut taloudellisesti kannattava, mikä näkyy Suomessa esimerkiksi maatilojen määrän ja tuotantosuuntien kehityksessä, tuotannon alueellisena keskittymisenä ja paikoin umpeutuvina viljelymaisemina. Tällainen maatalousmaisema joutuu usein myös väistymään energiatuotannon tai matkailuteollisuuden tieltä. Tämän päivän maaseudun tuotantomaisema voi poiketa hyvin paljon edellä kuvatusta 'kestävästä maisemasta', joka pikemminkin vertautuu kansallista identiteettiämme rakentavaan idylliin (DuBuis 2006, vrt. Häyrynen 2008).

Kestävä kehityksen käsite tuli tunnetuksi jo kaksikymmentä vuotta sitten nk. Brundtlandin komission raportin myötä. Kestävyyden idea on vakiintunut yhteiskunnalliseen tavoitteistoon, mutta käsite on saanut osakseen myös paljon kritiikkiä. Sitä on arvosteltu liiallisesta ihmiskeskeisyydestään, vaikeaselkoisuudesta sekä etäisyydestä todellisille toiminta- tai valintatilanteille, tyhjäksi hokemaksi (Järvelä 2005). Silti esimerkiksi Rion biodiversiteettisopimus (1992), Unescon julistus kulttuurisesta monimuotoisuudesta (2001), mutta myös tässä julkaisussa esillä ollut Euroopan neuvoston maisemayleissopimus (2000) nojautuvat pitkälti kestävä kehityksen ajatukseen täydentäen ja täsmentäen sitä. Brundtlandin komission raportissa kestävä kehitys määriteltiin kehitykseksi, *joka tyydyttää tämän päivän tarpeet vaarantamatta tulevien sukupolvien mahdollisuuksia tyydyttää omia tarpeitaan (Yhteinen tulevaisuutemme 1987)*. Kestävä kehityksen määritelmän keskeisin sisältö liittyy maailmanlaajuiseen ja ylisukupolvisen ajatteluun, ihmisten tarpeiden tasa-arvoiseen tyydyttämiseen. Yleisimmin kehityksellä tarkoitetaan inhimillisen elämänlaadun paranemista ja kehitys voidaan siten nähdä jatkuvana prosessina menneisyydestä tulevaisuuteen. Kestävä kehityksen ydin ja haaste piilee pitkäkestoisuuden ja jatkuvuuden sekä kehitykseen sisältyvän muutoksen yhteensovittamisessa. Tämä koskee myös mitä suurimmissa määrin maaseudun maisemaa.

Antropin (2006) mukaan kestävä kehityksen idea on hankalasti sovitettavissa maisemakysymyksiin, koska maiseman luonteeseen kuuluu muutos. Maaseudun kulttuurimaisemat muuttuvat nopeammin kuin luonnontilaisemmat alueet. Maa-

seutumaiseman suojelusta, säilyttämisestä, hoidon ja suunnittelun periaatteista ja reunaehdoista ei kuitenkaan voida keskustella ilman, että määritellään, mikä saa muuttua, kuinka suuri muutos on hyväksyttävää ja kenen maisemasta milloinkin puhutaan. Nämä maiseman tunnuspiirteet huomioon ottaen voidaankin lähteä pohtimaan sitä, mikä on kestävää maisemakehitystä.

Pohdin tässä artikkelissa, miten maisemakysymystä voidaan jäsentää ja eritellä kestäväen kehityksen viitekehyksessä. Aluksi esittelen kestäväen kehityksen eri ulottuvuudet ja avaan erityisesti kulttuurisen kestäväyden näkökulmaa. Tämän jälkeen tarkastelen maisemamuutosta ajallisen ja spatiaalisen näkökulman, sekä oikeudenmukaisuuden kautta. Lopuksi tarjoan lähestymistapoja ja käsitteitä, joiden avulla kestävästä maisemakehityksestä voisi saada kiinni.

Kestäväen kehityksen ulottuvuudet maisemänäkökulmasta

Kestäväyttä tarkastellaan tavallisimmin taloudellisen, sosiaalisen ja ekologisen ulottuvuuden kautta. Luonnon kantokyvyn katsotaan tavallisesti muodostavan kestäväälle kehitykselle reunaehdot, jotka määrittelevät taloudellisen ja sosiaalisen kestäväyden toteutumisen. Taloudellinen kestävyys liittyy ihmisten perustarpeiden tyydyttämiseen. Sosiaalisen kestäväyden tavoitteena on taas ihmisten hyvinvointi, joka puolestaan on riippuvainen luonnon hyvinvoinnista ja taloudellisesta kasvusta ja sen tasapuolisesta jakautumisesta. Brundtlandin komission raportti keskittyi hyvin pitkälti ekologisen ja taloudellisen kestäväyden problematisointiin. Sosiaalinen kestävyys, kuten kansalaisten osallistumismahdollisuuksien turvaaminen nähtiin lähinnä keinona ekologisen ja taloudellisen kestäväyden turvaamisessa (Throsby 1997).

Kulttuurisesta ulottuvuudesta puhutaan joko sosiaalisen kestäväyden yhteydessä, mutta viime vuosina yhä useammin kestäväyden neljäntenä ulottuvuutena (Hawkes 2001, Siivonen 2006, 2008, Birkeland 2007, Duxbury & Gillette 2007). Brundtlandin komission raportissa kulttuurinen ulottuvuus sisältyi sosiaaliseen kestäväyden määritelmään ja tavoitteisiin. Rio de Janeiron ympäristö- ja kehityskonferenssissa kulttuurinen näkökulma oli jo enemmän esillä, koska konferenssissa korostettiin mm. paikallislähtöistä toimintaa kestäväyden edistämässä sekä paikallisyhteisöjen oikeuksia luonnonvarojen kestävään käyttöön liittyvissä kysymyksissä. Varsinaisesti kulttuurin ja kehityksen välisiä yhteyksiä tarkasteltiin ensimmäisen kerran vasta Unescon Moninaisuus luovuutemme lähteenä –raportissa (1995). Tässä raportissa kulttuurilla nähtiin olevan sekä instrumentaalista roolia taloudellisen kehityksen edistämässä, mutta myös laajemmin kehityksen resurssina ja edellytyksenä. Sittemmin Unescon sopimukset kulttuurisesta monimuotoisuudesta (2003) ja aineellisen ja aineettoman kulttuuriperinnön säilyttämisestä (2003) ovat laajentaneet ja syventäneet kulttuurin ja kehityksen välistä ymmärrystä.

Kulttuurisen kestävyden keskustelua on hankaloittanut kulttuuri -käsitteen vaikeaselkoisuus (Heiskanen 1999). Kulttuuri voidaan määritellä esimerkiksi mentaalisina järjestelminä, korkeakulttuurina tai elämäntapana (kts. Häyrynen 2006). Nykyisin kulttuuri ymmärretään hyvin laajasti koko siksi matriisiksi, jossa ihmistoiminta tapahtuu mukaan lukien ihmistä ympäröiväksi merkitysten verkostoksi. Laajassa merkityksessään kulttuuri sisältää niin aineellisen kuin aineettoman kulttuurin, taiteen kuin myös ihmisten arvot ja asenteet. Kulttuurin ja kehityksen suhde on vuorovaikutteinen: kulttuurin voidaan ymmärtää joko kehityksen edellytykseksi, mutta myös kehityksen seurauksena (Heiskanen 1999).

Käsitteellisistä ongelmista huolimatta kulttuuri on viime vuosina nostettu yhä useammin esiin kestävä kehityksen yhteydessä. Yhtenä syynä tähän voidaan nähdä globalisaation vaikutukset, jotka ulottuvat yhä voimakkaampina eri elämäntilanteille, myös maaseudun maisemakehitykseen. Toiseksi, on myös havaittu, että monien aluekehitysprojektien tavoitteet eivät toteudu, mikäli paikallista kulttuuria ei tunneta riittävän hyvin eikä paikallisen kulttuurin erityispiirteitä oteta kehitystyössä huomioon (kts. esim. Radcliffe 2006). Kulttuurin nousun taustalla on myös yhteiskuntatieteissä tapahtunut kulttuurinen käänne.

Toistaiseksi kulttuurisen kestävyden näkökulma on ollut vahvimmin esillä Suomessa metsätalouden yhteydessä ja kansainvälisesti keskusteltaessa alkuperäiskansojen oikeuksista luonnonvaroihin. Valkonen (2006) on esimerkiksi esittänyt, että kulttuurinen kestävyys edellyttää metsänhoidon paikallisen kulttuurin logiikan tunnistamista, tunnustamista ja huomioimista metsiä koskevassa päätöksenteossa sekä politiikan suunnittelussa. Siivonen (2006, 2008) on puolestaan pohtinut kulttuurin välineellistämistä ja kaupallistamista osana alueellista kehittämissuunnitelmia Turunmaan saaristossa. Tutkimuksensa pohjalta hän nostaa kulttuurisen kestävyden kriteereiksi yksilöiden ja yhteisöiden tasavertaiset oikeudet kulttuuriarvojen määrittelyissä ja toiseksi kulttuuripiirteiden aitouden vaatimukset sekä oikeudet yksityisyyden suojaan ja oman, kollektiivisen kulttuurin tuottamaan taloudelliseen hyötyyn. Kulttuurisen kestävyden toteutumisen ehtona hän näkee vuorovaikutteisen suunnittelun.

Kulttuurisen kestävyden voidaan katsoa siis määrittävän yhtäältä kulttuurin tai arvojen moninaisuuden edistämisen sekä kulttuuristen merkitysten säilymisen ja jatkuvuuden oikeudenmukaisen turvaamisen kautta (vrt. Kyllönen & Sajama 2006). Toinen tapa on lähteä liikkeelle kulttuurin laajimmasta määrittelystä (esim. Reisch 2008). Tällöin kulttuuriin katsotaan sisältyvän niin hyväksytyt talouden toimintamallit, yhteiskuntajärjestys ja yhteisöön osallistumisen tapa, sopivana pidetyn materiaalsen kulutuksen määrittelmä kuin yksityisten ihmisten luontosuhdekin. Kulttuuri olisi siten jokaisen arvoarvostelman, myös ekologisesti, taloudellisesti ja sosiaalisesti kestävä kehityksen määrittelyn taustalla. Kestävä kehitys tarkoittaisi siten kulttuurin muuttumista kestävä kehityksen edellyttämään suuntaan.

Maisemanäkökulmasta ekologinen kestävyys viittaa luonnollisesti maisemakehitykseen, joka takaa ekologisen monimuotoisuuden niin geenien, lajien kuin ekosysteemienkin tasolla. Taloudellinen kestävyys liittyy maiseman kykyyn turvata ihmisten materiaaliset perustarpeet, joko elintarvike-, non-food- tuotannon tai elämystuotannon kautta. Sosiaalisen kestävyuden näkökulmasta maisema tuottaa ihmisille hyvinvointia ja turvaa ihmisten erilaiset intressit elämän hallintaan, ideologisiin oikeuksiin ja sosiaalisiin suhteisiin liittyen. Kulttuurinen kestävyys sisältäisi edellä käydyn keskustelun perustella paitsi maisemaan sisältyvän aineellisen ja aineettoman kulttuuriperinnön sekä maisemien kulttuurisen kirjon säilyttämisen tuleville sukupolville, mutta myös maisemaan liittyvät kasvatukselliset ja esteettiset näkökohdat.

Kestävyyden eri ulottuvuuksien samanaikainen toteutuminen on haasteellinen, jopa utopistinen tavoite. Lisäksi eri ulottuvuuksien väliset, kuten ekologisen ja taloudellisen kestävyuden ideat voivat jopa olla ristiriidassa keskenään. Ulottuvuudet menevät myös helposti päällekkäin, eikä niiden tiukka luokittelu välttämättä ole edes tarkoituksenmukaista. Kestävyyden osa-alueiden tunnistamisen olennaisin merkitys onkin siinä, että niiden avulla kestävyuden yleistä ja maailmaa syleilevää kenttää pystytään jollain tavoin jäsentämään sekä tarkastelemaan kestävyuden edellytyksiä kokonaisvaltaisesti yhteiskuntaelämän eri lohkoilla (Jalonen & Pelkonen 2006).

Kestävän maisemakehityksen monet mittakaavat ja merkitykset

Maisema paikallisten ja yli paikallisten prosessien risteyksessä

Suomalaisen maaseudun kehityksen ja maisemakehityksen taustalla ovat usein ylikansalliset, jopa globaalit muutokset: Euroopan unionin yhteinen elinkeino-, ympäristö- ja energiapolitiikka sekä globaalit markkinat ja ympäristömuutokset (ilmastonmuutos) välittömine tai välillisine vaikutuksineen. Eri kulttuurien välinen vuorovaikutus on myös lisääntynyt. Rakennustyylit, kasvit ja eläimet leviävät alkuperäisiltä sijoiltaan lisäten maiseman kulttuurista monimuotoisuutta. Samalla ne voivat myös yhdenmukaistaa maisemia paikallisen maiseman tunnusmerkkien korvautuessa muualta tuoduilla elementeillä.

Myös maiseman kokemisen tavat ovat muuttuneet. Paikkaan sidotuissa yhteisöissä ihmistoiminnan vaikutukset maisemaan olivat ensisijaisesti paikallisia ja maisemakokemus oli tavallisesti ihmisen välittömän elinympäristöön kiinnittyvä. Tänä päivänä suomalaisten kulutustottumukset vaikuttavat osaltaan maisemakehitykseen toisella puolella maapalloa. Vastaavasti, voimme elää maisemia ja paikkoja median ja viihdeteollisuuden, ruuan ja muiden hyödykkeiden väli-

tyksellä. Maisemakäsitykset ja -arvostukset voivat irrottautua tiettyyn maisemaan liittyvästä omakohtaisesta kokemuksesta.

Maaseutumaiseman muutoksessa ja sen kokemisessa kietoutuvat yhteen sekä paikalliset että ylipaikalliset ja globaalit prosessit. Toisin sanoen, maisemamuutokset voivat olla paikallisista ihmisestä osittain tai kokonaan riippumattomia ja mittakaavaltaan jopa globaaleja, itse koettuja tai kertomuksina välittyviä. Maisemanhoidolla pyritään harmonisoimaan tai korjaamaan makrotason prosesseista aiheutuvia maisemamuutoksia. Maisemanhoito ja sitä edeltävä suunnittelu ja päätöksenteko tapahtuvat puolestaan aina paikallisella tasolla. Lähtökohtana ainakin tulisi olla paikalliset luonnonolosuhteet ja toimintakulttuuri, ja tähän Eurooppalainen maisemayleissopimuskin pyrkii (vrt. Olwig, tämä julkaisu).

Ylipaikallisen ja paikallisen tason läsnäolo tuottaa maisemaan tietyn jännitteen. Vaikka molempien tasojen huomioon ottaminen maiseman arvottamisessa, suunnittelussa ja päätöksenteossa on haasteellista - joskus jopa mahdotonta - maisemaa on välttämättä tarkasteltava tästä laajasta kehyksestä käsin: On nähtävä, miten globaali kehitys voi vaikuttaa paikalliseen maisemakehitykseen ja vastaavasti, miten paikallisella maisemakehityksellä on laajakantoisempia merkityksiä ja vaikutuksia. On kysyttävä myös, millä spatiaalisella tasolla maisemakehityksen on oltava kestävä: lohkotasolla, tilatasolla, kylätasolla, maisema-alueitasolla, kansallisella tasolla vai globaalilla tasolla. Onko joku taso tärkeämpi kuin jokin toinen?

Kuva 1. Hallittu maisemamuutos? Peltojen metsittäminen mielletään usein paremmaksi vaihtoehdoksi kuin hoitamatta jättäminen. (Kuva: Katriina Soini)

Maiseman muutos ja jatkuvuuden problematiikka

Maaseudun maiseman muutos on osa maaseudulla ja laajemmin yhteiskunnassa tapahtuvaa muutosta. Vuosisatojen aikana maaseutu on läpikäynyt suuria muutoksia historiansa aikana (kts. Kivinen, tämä julkaisu). Esimerkiksi, isojaon toimeenpano muutti merkittävästi suomalaista kylämaisemaa 1700 –luvun lopulta lähtien, samoin sodan jälkeinen asutustoiminta 1940 –luvulla. Aiemmistä vuosisadoista poiketen nykyiselle kehitykselle on ominaista muutoksen nopeus ja kytkeytyminen moniin muihin muutosprosesseihin (interconnectivity) (Woods 2005), mikä näkyy paitsi fyysisessä maisemassa, mutta myös maiseman merkityksellistämisen tapoina. Teknologia mahdollistaa laaja-alaiset ja nopeat maisemamuutokset, kuten suurten rakennus- ja tiehankkeiden sekä matkailukeskusten toteuttamisen. Myös maaseudun maankäyttöön kohdistuva politiikka ja sääntely on laaja-alaisempaa, aktiivisempaa ja nopeampoisempaa verrattuna esimerkiksi juuri isojaon toimeenpanoon, joka kesti useita kymmeniä vuosia. Yhden sukupolven aikana saattaa tapahtua hyvinkin merkittäviä maisemamuutoksia, mikä on ihmiskunnan historiassa uutta (Antrop 2000, 2006).

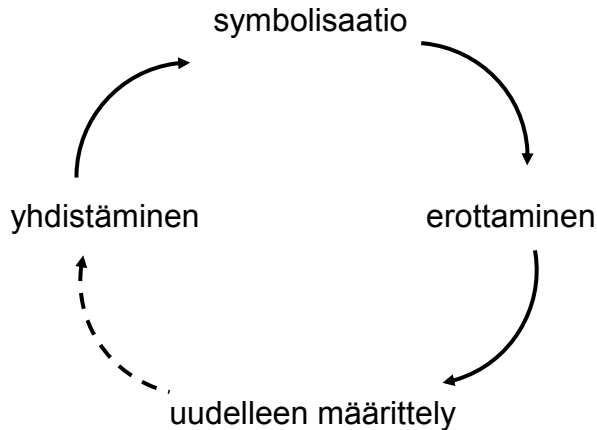
Kuva 2. Maitolaituri, joka maidon sijaan kerää yhteen koulukyytiläisiä ja postinhakijoita. (Kuva: Katriina Soini)

Muutoksen nopeus nostaa kysymyksiä siitä, miten maisemamuutokseen tulee suhtautua: Missä määrin maisemaa tulee säilyttää ja missä määrin sen pitää saada hävitä tai muuntua kokonaan toiseen muotoon? Entä millä aikavälillä muutoksia tarkastellaan? On otettava kantaa maiseman säilyttämiseen, perinteiden ja modernin kohtaamiseen.

Maisema nähdään osaksi kulttuuri- ja luonnonperintöä, joka muodostaa yhden tukijalan paikallisen, alueellisen ja kansallisen identiteetin rakentamiselle. Kulttuurin ja maiseman olemukseen kuuluu muutos. Arkeologisen ja maisemahistoriallisen tutkimuksen avulla on mahdollista osoittaa kulttuurimaiseman kerroksellisuus ja identifioida ne paikat maisemasta, joilla on historiallista arvoa tai joihin liittyy tärkeitä kulttuurisia arvoja. Tällaista tutkimustietoa voidaan käyttää maisemasuunnittelun lähtökohtana.

Yleensä kulttuurimaiseman kehitykselle on luonteenomaista vanhojen maankäyttötapojen ja maisemaelementtien korvaaminen uusilla, jollain tavalla paremmaksi arvioiduilla. Aina näin ei kuitenkaan ole. Esimerkiksi maatalousympäristöjen luonnon monimuotoisuuden turvaamisessa tukeudutaan usein vanhoihin tuotantotapoihin ja maiseman ennallistamiseen. Samalla voidaan tuottaa lisäarvoa maisemaan liittyvän yritystoiminnan kautta vastaamalla niihin mielikuviin, joita kuluttajien otaksutaan hakevan maaseudulta 'pysyvyyden tyyssijana'. Toisinaan vanhat tuotantotavat tai maisemaelementit, kuten maitolaiturit, irrotetaan tietoisesti alkuperäisestä käyttötarkoituksestaan: Maitolaituri ei enää palvelekaan maidonkeräyspisteenä, vaan lasten koulukyytipysäkinä tai nostalgisia muistoja herättävänä maanmerkinä. Sillä on uusi käyttötarkoitus ja sen merkitykset avautuvat eri tavoin eri ihmisille (Kuva 2).

Olwig on puhunut kiertävistä viitteistä (circulating references). Tällä hän tarkoittaa sitä, että tietty esityksen muoto voi muokata 'alkuperäistä' maisemaa tai maisemaelementtiä siten, että se alkaakin viitata esitykseen. Tällöin esityksen ja esittämismuodon välinen yhteys katoaa (Olwig 2004, s. 42). Myös amerikkalainen tutkija Rodaway (1994) on hahmotellut, miten alkuperäiseen kokemukseen liitetyt merkitykset voivat muuttua kokonaan toiseksi (Kuva 3.). Alkuperäisestä yhteydestään irrotetut elementit voivat osaltaan rakentaa maiseman kerroksellisuutta, vahvistaa maiseman ja siihen liittyvien ihmisten identiteettiä ja edistää vanhojen rakennustapojen ja kädentaitojen säilymistä. Siksi niiden paikkaa maisemassa voi puoltaa. Toisaalta, kohteen tarkoituksenmukaisuus ja aitous on joissain tutkimuksissa nähty yhdeksi keskeiseksi tekijäksi maiseman laatua arvioitaessa (esim. Dovey 1989). Tässä kohdin joudutaan pohtimaan, millaisia merkityksiä eri ihmiset antavat erilaisille maisemille ja niiden yksittäisille elementeille: mikä kenellekin on aitoa, tarkoituksenmukaista tai oikeudenmukaista?

Kuva 3. Merkitysten uudelleen määrittely Paul Rodawayn mukaan.

Kenen maisema, kenen arvot - oikeudenmukainen maisema

Kestävän kehityksen määritelmään sisältyy eri ihmisryhmien ja sukupolvien välinen oikeudenmukaisuus. Eurooppalainen maisemayleissopimus jättää maiseman määrittelyn jokaiselle kansalaiselle, mikä antaa kansalaisille tietyllä tavalla laajat kansalaisoikeudet (kts. Olwig, tämä julkaisu). Lehtinen (2003) on löytänyt kuusi näkökulmaa ympäristöoikeudenmukaisuuden toteutumiseen. Useat niistä soveltuvat hyvin myös maaseudun maisemaan liittyvien oikeudenmukaisuuskysymysten tarkasteluun. Seuraavassa keskityn sukupolvien sisäiseen, sukupolvien väliseen ja luonnon oikeuksiin.

Sukupolvien sisäinen oikeudenmukaisuus

Maaseutualueet ovat sosiaalisesti yhä monimuotoisempia. Maaseudulla asuvien ja vapaa-ajan asukkaiden ja matkailijoiden erilaiset taustat, tarpeet ja tavoitteet, samoin kuin ihmisten arkiset elämän piirit ovat erilaisia. Tästä johtuen ihmiset tarkkailevat maisemassa eri asioita (Soini 2007). Ekologisen psykologian käsittein maisemassa on erilaisia *tarjountia*, joilla on ihmisille erilainen merkitys ja jotka eri tavoin kiinnittävät ihmiset paikkoihin (taulukko 1.) ja ihmisten näemykset 'hyvästä maisemasta' saattavat poiketa merkittävästikin.

Viime vuosina erilaisten intressiryhmien näkemyksiä maisemasta, sen arvoista ja muutoksista on tutkittu aktiivisesti eri tieteenaloilla, mikä kertoo siitä, että maiseman arvottaminen ymmärretään aiempaa monitahoisempänä kysymyksenä. Erityisesti maiseman tuottajien (esim. viljelijät), kuluttajien (kansalaiset,

Taulukko 1. Mitä kohteita viljelijät, muut maaseudun asukkaat ja vapaa-ajan asukkaat havainnoivat ympäristöstään? (Soini 2007)

(n=593)	% kaikista vastaajista	Viljelijät	Muut maaseudun asukkaat	Vapaa-ajan asukkaat
Linnut	70.0	52.4	70.8	82.3
Luonnon kasvit	56.5	41.3	55.8	70.3
Nisäkkäät	38.5	33.3	40.0	39.2
Perhoset	27.2	17.5	24.3	41.1
Metsät	52.9	69.8	51.3	43.0
Vesistöt	41.2	32.5	37.9	55.1
Pellot	38.1	75.4	32.5	20.3
Rakennettu ympäristö	27.8	31.0	31.3	17.7
Toiset ihmiset	18.9	19.1	21.9	12.7
Ihmistoiminnan aiheuttamat ympäristövaikutukset	29.4	21.4	32.8	28.5

maiseman virkistyskäyttäjät) sekä asiantuntijoiden (suunnittelijat, tutkijat, vieranomaiset) maisemanäkemyksen välillä on havaittu merkittäviä eroja (Lüthje 2006, Soliva ym. 2008), samoin kuin naisten ja miesten ja eri sukupolvien välillä (Tuan 1974, Daugstad ym. 2006). Maahanmuuton ja siirtolaisuuden lisääntyessä joudutaan tulevaisuudessa pohtimaan myös kokonaan erityyppisen kulttuuritaustan omaavien ihmisten maisemäkäsitusten kohtaamista paikallisella tasolla (kts. myös Olwig, tämä julkaisu). Eri intressitahojen tunnistaminen on jo siinä määrin haasteellinen tehtävä, mutta se ei edes riitä: erilaiset näkemykset tulisi huomioida suunnittelu- ja päätöksentekotilanteissa. Arnesenin (1998) mukaan maisemamuutos, jopa jonkin maisemakokonaisuuden häviäminen, on hyväksyttävää silloin, kun vaihtoehtoista on avoimesti keskusteltu.

Sukupolvien välinen oikeudenmukaisuus

Kestävyuden näkökulmasta oikeudenmukaisuuskysymys ei rajoitu pelkästään yhden sukupolven sisälle, vaan laajentuu menneiden, nykyisten ja tulevien sukupolvien välille (Lehtinen 2003). Kestävän kehityksen määritelmän perusteella voidaan ajatella, että maisema tyydyttää nykyisten sukupolvien erilaisia tarpeita, emmekä saa vaarantaa tulevien sukupolvien mahdollisuuksia tyydyttää omia maisemaan liittyviä tarpeitaan. Moraalisesti ajatellen nykyisillä sukupolvilla on myös velvollisuuksia¹ aiempia sukupolvia kohtaan: hoitaa ja ylläpitää edellisten sukupolvien tuottamaa maisemaa ja välittää sitä tuleville. Ongelmana on se, että emme tiedä, millainen maisema täyttää tulevien sukupolvien tarpeet. Voidaanko

¹ Esimerkiksi, Kumpulainen (1999) ja Silvasti (2003) ovat tutkimuksissaan tuoneet esille, että talonpoikaiseen elämäntapaan ja identiteettiin on sisällynyt tarve huolehtia edellisten sukupolvien jättämästä perinnöstä.

sanoa, että tuleva sukupolvi menettää jotakin, jota se ei koskaan ole kuitenkaan itse kokenut? Nuorten näkemykset maisemasta voivat olla tässä suhteessa suuntaa-antavia. Eräässä norjalaisessa maisemapreferenssitutkimuksessa nuoret aikuiset arvostivat 'tehokasta' ja yksipuolista tuotantomaisemaa enemmän kuin pienipiirteistä ja visuaalisten elementtien puolesta rikasta maisemaa (Daugstad ym. 2006).

Luonnon oikeudet

Kolmas oikeudenmukaisuuteen liittyvä näkökulma muodostuu luonnon oikeuksista. Viime vuosina yhteiskunnallinen tutkimus on korostanut luonnon ja maiseman konstruktionistista luonnetta (Eder 1995, Macnaghten & Urry 1998), mutta pyrkinyt myös häivyttämään luonnon ja kulttuurin välistä eroa (Ingold 2000). Joka tapauksessa luonto on maaseutumaisemassa merkittävä toimija. Kestävän kehityksen näkökulman luonnon arvoihin ja niiden säilyttämiseen voidaan sanoa olevan välineellinen: luontoa tarvitaan jotta nykyiset ja tulevat sukupolvet voisivat tyydyttää tarpeensa. Mikäli luonnolla ajatellaan olevan itseisarvo, maiseman arvottaminen muusta kuin luontonäkökulmasta olisi kestäväntöntä. Ottamatta kantaa luonnon itseis- tai välinearvoon voidaan kuitenkin todeta, että maisemakysymyksissä tulee myös pohtia luonnon oikeuksia.

Kohti kestävämpää maisemaa

Kirjoitus on tuonut esiin monia kestäväään maisemakehitykseen liittyviä haasteita ja ongelmakohtia. Van der Ploeg (2006, s. 258-271) esittää, että maataloustuotannon nykyiseen kriisiin ja kestäättömyyteen, joka hänen mukaansa on seurausta sekä maatalouden sisäisistä että ulkoisista tekijöistä, ratkaisu löytyy maatalouden uudelleen asemoimisesta (repositioning), itsesääntelystä (self-regulation) ja maasuhteen palauttamisesta (extended regrouding). Uudelleen asemoitumisella hän tarkoittaa maataloustuotannon ja markkinoiden suhteiden uudenlaista jäsentymistä, vaihtoehtoisten markkinoiden ja erityisesti suora- ja lähimarkkinoiden edistämistä. Itsesääntely viittaa puolestaan tuottajayhteisöjen sosiaalisen pääoman ja paikallisen tiedon hyödyntämiseen tuotannon uudelleen järjestelyssä. Laajennettu maasuhde peräänkuuluttaa maatalouden luontosuhteen uudelleen rakentamista, tuotannon mittakaavan ja tuotantotavan sopeuttamista paikallisiin olosuhteisiin. Toteutuessaan van der Ploegin 'malli' jäsentäisi uudella tavalla myös maaseudun maisemakehitystä sekä kansalaisten suhdetta maatalouden muokkaamaan maaseutumaisemaan.

Humanistimaantieteilijät ovat käyttäneet paikan käsitettä maisemakokemuksen ymmärtämisessä ja jäsentämisessä. Paikalla tarkoitetaan tällöin tilaa, josta aistikokemusten, muistojen ja toistuvien kohtaamisten kautta tulee ihmiselle merkityksellinen. Paikka voi olla yhtä lailla oma nojatuoli, kotipiha kuin -kunta,

kesämökki, maa, jossa asuu, mieluisa matkakohde jossain ulkomailla tai pelkkä muisto vain jostain paikasta, jota ei enää ole (kts. Soini ym. 2006). Ihminen voi tuntea kuuluvansa samaan aikaan useaan eri paikkaan. Oleellista tämän näkökulman mukaan on se, että paikka on ihmiselle merkityksellinen ja ihminen kokee siitä vastuuta ja huolta (Relph 1976, Tuan 1974, Williams & Stewart 1998). Kääntäen, jos ihminen ei kuulu paikkaan se voi merkitä välinpitämättömyyttä paikkaa kohtaan.

Norton ja Hannon ovat esittäneet (1997), että ihmisen paikkaan kiinnittyminen on sidottu ajallisiin ja paikallisiin koordinaatteihin: Paikan tunne on suurimmillaan tässä ja nyt, ja etäytyminen paikasta lisääntyy ajallisen ja maantieteellisen etäisyyden kasvaessa. Tämän kautta voidaan ymmärtää esimerkiksi nk. NIMBY² –ilmiötä: niin kauan kuin paikassa tapahtuva muutos ei kosketa ihmisen henkilökohtaista elämismaailmaa tai konkreettisesti, takapihaa, ihminen ei välttämättä reagoi muutokseen kovinkaan voimakkaasti. Paikkaan liittyysi itselle merkityksellisten paikkojen puolustaminen (kts. Williams & Stewart 1998, Lehtinen 2006). Paikan käsite auttaa monin tavoin ymmärtämään ihmisten suhdetta lähiympäristön maisemaan, siihen liittyvää päätöksentekoa ja käyttäytymistä.

Paikallista kokemusta, tietoa luonnosta tai maisemasta ei myöskään pidä romantisoida, eikä paikalliseen tietoon tai kulttuuriin perustuva ympäristön hyödyntäminen ei välttämättä ole ekologisesti kestävä (Nygren 2000, Wilson & Bryant 1998). Kiinnittyminen voi saada aikaan maisemakehityksen kannalta myös kielteisiä piirteitä: ihmiset voivat luoda omaa paikkaansa esimerkiksi paikalliselle luonnolle ja kulttuurille vierailta kasveilla ja rakenteilla (Horwitz ym. 2001).

Oikeudenmukaisuuskysymyksiin ratkaisua voidaan hakea osallistamalla eri intressitahot maisemasuunnitteluun ja –päätöksentekoon, sekä ottamalla huomioon luontoarvot. Osallistaminen on kirjattu niin Rion biodiversiteettisopimukseen, eurooppalaiseen maisemayleissopimukseen kuin Suomen rakennuslakiin. Osallistaminen voi useissa tapauksissa hidastaa suunnitteluprosessia ja lisätä suunnittelun kustannuksia. Ensimmäisenä haasteena on tunnistaa kattavasti eri intressitahot ja toisena eri intressitahojen sitouttaminen suunnitteluun: kaikki tahot eivät välttämättä halua osallistua tai eivät kaikesta huolimatta saa ääntänsä kuuluviin³. Toisena haasteena on se, että ihmiset ovat tänä päivänä monipaikkaisia: Yhden paikan sijaan he saattavat kokea kuuluvansa useisiin eri paikkoihin. Paikkasuhteet voivat olla väliaikaisia, osittaisia tai satunnaisia, eikä näistä syistä enää edes ole välttämättä helppoa määritellä, kuka on paikallinen. Kolmanneksi,

² Not In My Back Yard, ei takapihallani.

³ Tästä asiasta käytiin vilkasta keskustelua Portugalissa Permanent European Conference on Studying Rural Landscapes –konferenssissa syyskuussa 2008. Konferenssiesitelmissä ja puheenvuoroissa pohdittiin, miten mahdollistaa eri ihmisten tasa-arvoinen osallistaminen ja kuuleminen esimerkiksi Maisemayleissopimuksen toimeenpanossa.

on muistettava, että maisemakokemus voi olla ihmisille hyvin henkilökohtainen asia, josta ihmiset eivät välttämättä halua puhua tai että ihmisten ole helppo eritellä eri paikkojen ja maisemien merkitystä itselleen (kts. Soini 2007).

Jos ajatellaan, että kestävän kehityksen perimmäisenä tavoitteena on ihmisten arvoissa ja toimintatavoissa tapahtuva muutos, joka takaisi niin ekologisten, taloudellisten kuin sosiaalisten periaatteiden toteutumisen, maiseman arvottamisen osalta tämä 'kestävä käänne' tarkoittaisi ennen kaikkea nk. ekologisen estetiikan painottamista näköalaestetiikan sijaan. Ekologisen estetiikan idea pohjautuu Aldo Leopoldin kuuluisaan maaetiikkaan (1949). Maaetiikka tarkastelee maisemaa kokonaisvaltaisesti, dynaamisena prosessina, (ekologisen) tiedon ja monien eri aistien avulla. Ekologisen estetiikan vastakohtana voidaan pitää näköalaestetiikkaa, joka puolestaan keskittyy maiseman visuaaliseen luonteeseen ja sen tuottamaan välittömään mielihyvän tunteeseen (kts. Gobster 2003). Ekologinen estetiikka auttaa näkemään maiseman 'pintaa syvemmältä' ja arvostamaan sellaisia esteettisiä seikkoja, jotka tukevat ja jotka näköalaestetiikassa voitaisiin kokea kielteisinä.

'Kestävän käänteen' toteutuminen maaseutumaisemien arvottamisessa on ehkä jopa utopistinen päämäärä, sillä ei ole helppoa saada aikaan kulttuurin muutosta. Sitä voidaan kuitenkin edesauttaa kasvatuksen ja yhteisen oppimisen keinoin. Yksi tapa on juuri lähteä rakentamaan ihmisten paikkasuhdetta osana kasvatusta ja koulutusta sekä osallistavaa maisemasuunnitteluprosessia, lähteä liikkeelle tilannekohtaisesta tiedosta ja kokemuksesta. Tällainen lähestymistapa voisi pitkällä aikavälillä lisätä vastuun ottamista oman lähiympäristön maisemakehityksestä, mutta myös lisätä ihmisten omaa hyvinvointia (kts. Birkeland 2007).

Lopuksi

Kuva kestävästä maaseutumaisemasta on paljon moniulotteisempi kuin se pieni-irteinen maatalouden muovaama kulttuurimaisema, mitä usein kestäväenä maisemana pidetään. Tämän ihannetilän sijaan kestävyuden kysymykset avautuvat erilaisissa konteksteissa ja mittakaavoissa, yhtä lailla ekologisina ja taloudellisina, kuin sosiaalisina ja kulttuurisina kysymyksinä.

Tässä artikkelissa on tarkasteltu kestävän maisemakehityksen ehtoja eri näkökulmista. Artikkelin on osoittanut, että kestävän maiseman 'purkaminen' spatiaalisiin tasoihin ja eri intressiryhmien näkökulmiin, tekee maiseman arvottamisesta hyvin haasteelliseksi. Seminaarissa ja tässä julkaisussa esitellyt menetelmät pyrkivät kukin avaamaan maiseman arvojen ja merkitysten 'mustaa laatikkoa' omasta näkökulmastaan. Jokainen menetelmä tai lähestymistapa tuottaa yhden kuvan maiseman arvoista. Yhdessä ne muodostavat kokonaisemman kuvan maisemasta, joka tulisi olla saatavilla kun maisemakehityksestä tehdään päätöksiä.

Kirjallisuus

- Antrop, M. 2000. Background concepts for integrated landscape analysis. *Agriculture, Ecosystems and Environment* 77: 17–28.
- Antrop, M. 2006. Sustainable landscapes. contradiction, fiction or utopia. *Landscape and Urban Planning* 75: 187–197.
- Arnesen, A. 1998. Landscapes lost. *Landscape Research* 23(1): 39–50.
- Birkeland, I. 2007. Culture, Cultural Policy and Ecological Sustainability. *Nordisk Kulturpolitisk Tidsskrift* nr 2/2007.
- Daugstad, K., Ronningen, K. & Skar, B. 2006. Agariculture as an upholder of cultural heritage? Conceptualizations and value judgements – A Norwegian perspective in international context. *Journal of Rural Studies* 22: 67–81.
- Dovey, K. 1989. The quest for authenticity and the replication of environmental meaning. Teoksessa: Seamon, D. & Murgerauer, R. *Dwelling, place and environment*. Oxford and New York: Columbia University Press Morningside Edition. s. 33–50.
- DuBuis, E.M. 2006. Landscapes of Desire. Teoksessa: Cloke, P., Marsden, T. & Mooney, P.H. (toim.). *Handbook of rural studies*. London: Sage. s. 124–132.
- Duxbury, N. & Gillette, E. 2007. Culture as a Key Dimension of Sustainability: Exploring Concepts, Themes and Models. Centre of expertise on culture and communities. Working paper No: 1. 22 s. Saatavissa internetistä: <http://www.cultureandcommunities.ca/downloads/WP1-Culture-Sustainability.pdf>
- Eder, K. 1995. *The Social Construction of Nature*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Gobster, P.H. 1999. An Ecological Aesthetic for Forest Landscape Management. *Landscape Journal* 18(1): 54–64.
- Hawkes, J. 2001. The fourth pillar of sustainability: Culture's essential role in public planning. Melbourne: Common ground publishing & Cultural Development Network. 69 s.
- Heiskanen, I. 1999. Kun taiteet ja kulttuuri kohtasivat kestävän kehityksen. Teoksessa: Kangas, A. & Virkki, J. (toim.). *Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet*. *Sophi* 23. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. s. 118–139.
- Horwitz, P., Lindsay, M. & o'Connor, M. 2001. Biodiversity, endemism, sense of place and public health: inter-relationships for Australian Inland Aquatic Systems. *Ecosystem Health* 7(4): 253–265.
- Häyrynen, S. 2006. *Suomalaisen yhteiskunnan kulttuuripolitiikka*. Jyväskylä: Minerva Kustannus. 242 s.

- Häyrynen, M. 2008. A Kaleidoscopic Nation: The Finnish National Landscape Imagery. Teoksessa: Jones, M. & Olwig, K.R. (toim.). *Nordic Landscapes. Region and Belongin on the Northern edge of Europe*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press. s. 483–510.
- Ingold, T. 2000. *The Perception of the Environment*. London: Routledge.
- Jalonen, R. & Pelkonen, P. 2006. Johdanto. Teoksessa: Jalonen, R. ym. (toim.). *Uusi metsäkirja*. Helsinki: Gaudeamus. s. 25–33.
- Järvelä, M. 2005. Maaseutu, paikallisuus ja kestävä kehitys. Teoksessa: Järvelä, M., Jokinen, P. & Puupponen, A. (toim.). *Kestävän kehityksen paikalliset verkostot*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino. s. 9–34.
- Kumpulainen, M. 1999. Maan ja talouden välissä. Viisi kertomusta suomalaisen maatilan luontosuhteen muutoksesta. Joensuun yliopisto, Maantieteen laitotos. *Julkaisuja no. 5*. Joensuu: Joensuun yliopisto. 246 s.
- Kyllönen, S. & Sajama, S. 2006. Metsien kestävä käytön filosofiset perusteet. Teoksessa: Jalonen, R. ym. (toim.). *Uusi metsäkirja*. Helsinki: Gaudeamus. s. 36–44.
- Lehtinen, A. 2003. Johdanto: ympäristö, yhteisö ja oikeudenmukaisuus. Teoksessa: Lehtinen, A. & Rannikko, P. (toim.). *Oikeudenmukaisuus ja ympäristö*. Helsinki: Gaudeamus. s. 9–31.
- Lehtinen, A. 2006. Osallisuuden ja kieltäytymisen paikat. Teoksessa: Knuuttila, S., Laaksonen, P. & Piela, U. (toim.). *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu. Kalevalaseuran vuosikirja 85*. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura. s. 44–63.
- Leopold, A. 1949. *A Sand County Almanac*. New York: Oxford University Press.
- Lüthje, M. 2005. Se mukava maaseutu siellä jossain. Maaseutumatkailu kokemusten, mielikuvien ja markkinoinnin kohteena. *Acta Universitatis Lapponiensis* 91. Rovaniemi: Lapin yliopisto. 332 s.
- Macnaghten, P. & Urry, J. 1998. *Contested Natures*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage. 307 s.
- Macnaghten, P. 2003. Embodying the environment in everyday life practices. *The Sociological Review* 51(1): 63–84.
- Norton, B.G. & Hannon, B. 1997. Environmental values: A place-based theory. *Environmental Ethics* 19(3): 227–245.
- Nygren, A. 2000. Luontosuhteiden sosiaalinen monimuotoisuus. Teoksessa: Haapala, A. & Oksanen, M. (toim.). *Arvot ja luonnon arvottaminen*. Helsinki: Gaudeamus. s. 179–192.

- Olwig, K.R. 2004. "This Is Not a Loandscape": Circulating Reference and Land Shaping. Teoksessa: Palang, H., Sooväli, H., Antrop, M. & Setten, G. (toim.). *European Rural Landscapes: Persistence and Change in a Globalising Environment*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. s. 41–66.
- Radcliffe, S. (toim.) 2006. *Culture and Development in a Globalizing World: geographies, actors and paradigms*. London: Routledge.
- Relph, E. 1976. *Place and Placelessness*. London: Pion.
- Rodaway, P. 1994. *Sensuous Geography. Body, Sense and Place*. London: Routledge. 198 s.
- Siivonen, K. (toim.) 2006. *Kulttuurista kestävyttä*. Helsinki: Ethnos ry. 102 s.
- Siivonen, K. 2008. Saaristoidentiteetit merkkien virtoina. Varsinaissuomalainen arki ja aluekehitystyö globalisaation murroksessa. *Kansantieteellinen arkisto* 51. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys. 408 s.
- Silvasti, T. 2003. The cultural model of the "good farmer" and the environmental questioning Finland. *Agriculture and Human Values* 20: 143–150.
- Soini, K. 2007. Beyond the ecological hot spots: Understanding locals' perceptions of biodiversity of agricultural landscapes. *Annales Universitatis Turkuensis. Sarja A II, osa 206*. 214 s.
- Soini, K., Palang, H. & Semm, K. 2006. From places to non-places? Landscape and sense of place in rural Finland and Estonia. Teoksessa: Terkenli, T. & d'Hautesserre, A-M. (toim.). *Landscapes of a New Cultural Economy of Space. Landscape Series 5*. Dordrecht: Springer. s. 117–148.
- Soliva, R., Rönningen, K., Bella, I., Bezak, P., Cooper, T., Flö, B.E., Marty, P. & Potter, C. 2008. Envisioning upland futures: Stakeholder responses to scenarios for Europe's mountain landscapes. *Journal of Rural Studies* 24(1): 56–71.
- Throsby, D. 1997. Sustainability and Culture: Some Theoretical Issues. *Cultural Policy* 4(1): 7–20.
- Tuan, Y-F 1974. *Topophilia: a study of environmental perception, attitudes and values*. New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- Unesco. 1998. *Moninaisuus luovuutemme lähteenä –raportti*. (alkup. *Our Creative Diversity*. 1995). Kulttuurin ja kehityksen maailmankomissio. 320 s.
- Valkonen, J. 2006. Kulttuurinen kestävyys: idealistinen tavoite vai toimiva käytäntö. Teoksessa: Jalonen, R. ym. (toim.). *Uusi metsäkirja*. Helsinki: Gaudeamus. s. 57–65.
- Van der Ploeg, J.D. 2006. Agricultural production in crisis. Teoksessa: Cloke, P., Marsden, T. & Mooney, P.H. (toim.). *Handbook of rural studies*. London: Sage. s. 258–271.

- Williams, D. & Stewart, S. 1998. Sense of Place. An elusive concept that is finding a home in ecosystem management. *Journal of Forestry* 96(5): 18–23.
- Wilson, G. & Bryant, R. 1997. *Environmental Management. New Directions for the Twenty-Fist Century*. London and Pennsylvania: University College London.

Ruoantuotanto – ikkuna globaaliin maaseutumaisemaan

Juha Helenius

Helsingin yliopisto, Soveltavan biologian laitos, PL 27, 00014 Helsingin yliopisto, etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Maaseutumaisema on maatalouden tuottama. Maatalous puolestaan on ruoan alkulähde, joten maisemassa näkyy ruoan tuotanto. Yli yhdeksän kymmenesosaa ravintomme energiasta ja proteiineista on peräisin maataloustuotannosta. Tieteen näköpiirissä ei ole keinoja, joilla maatalous voitaisiin korvata ruoan tuotannon perusmenetelmänä. Siten maatalous on sekä historiallisen, nykyisen että näköpiirissä olevan tulevaisuuden yhteiskunnan ruoantuotannon perusta. Tästä voidaan ennustaa että maaseutumaisema säilyy, vaikka alituisesti muuttuukin.

Maatalousmaiseman olennainen elementti ovat pellot. Ilman peltoja ei ole maatalousmaisemaa. Pellot puolestaan, ihmisen ekologian mielessä, ovat hiili- ja energiavirran portteja elottomasta luonnosta elolliseen. Pellon kasvit muodostavat elävän aurinkopaneelin, joka sitoo ja muuntaa energian ja ravinteet ruoan ja rehun primäärisiksi raaka-aineiksi. Tässä perustavanlaatuisessa mielessä ihmisen on peltoekosysteemin laji. Maaseutumaisema on siis, jollei ehkä monellekaan enää henkinen, joka tapauksessa fyysinen kotimaisema.

Maiseman arvot ja arvostus

Maaseutumaisemassa on erityisiä ilmaisevan kauneuden arvoja Carlson (1995). Nämä arvot liittyvät maiseman kulttuurisen kontekstin ymmärtämiseen ja sen tuotannollisen toiminnan tuntemiseen (kts. Helenius 2005). Yhteiskunnallinen rakennemuutos, muutto maalta kaupunkiin ja taajamiin, ja väestön enemmistön muodostuminen kaupunkilaiseksi, ovat epäilemättä muuttamassa maaseutumaiseman tulkintaa. Yleisesti on esitetty huolestuneita epäilyjä kaupunkiväestön vieraantumisen maaseudusta, siihen liittyvästä kulttuurihistorias-taan, ja päivittäisen ruokansa alkuperästä. On uskottavaa, että maataloutta ja maaseutua vähättelevien lausuntojen yleisyys sekä yksittäiset, mutta kuvaavat ponnet ”maaseudun sulkemisesta tarpeettomana ja kalliina” liittyvät juuri tähän vieraantumiseen.

Maaseutuväestölle maaseudun, maanviljelijöille erityisesti maatalouden maisemat ovat monikerroksisia ja merkityksillä kyllästettyjä. Kaupunkien enemmistöille sekä fyysinen - ravitsemuksen kautta pakollinen - että kulttuurinen yhteys maaseutuun ohenee vain ruoan välittämäksi. Maaseutu on ”sitä mistä ruoka kai tulee”. Elintarvikeketjujen venähtäminen jopa toisille mantereille ulottuviksi on omiaan lisäämään vieraantumista ja välinpitämättömyyttä. Jos esi-isien

maaseutu on jäämässä vieraaksi, kuinka voisi Brasilian sademetsistä raivattu soijan monomaisema olla omaksi koettu? Kun soija enenevästi on korvannut kotimaiset valkuaisrehun lähteet niin Suomessa kuin muissa Länsi-Euroopan maissa, on jälleen yksi ruoan kautta syntyvä side suomalaiseen maaseutumaisemaan edelleen ohentunut. Urbanit väestöt enenevästi kuluttavat anonyymiä ruokaa joka virtaa heille kaikkialta, mutta ei mistään erityisesti. Ruokakulttuurit menettävät kytkentänsä paikkaan ja kontekstiin.

Maaseutumaiseman arvonalautus?

Kulttuurinen muutos maaseudun arvostuksen kasvuun on mahdollinen tietotekniikan avustuksella ja valistuksen kautta. Globalistumisen ja anonyymistymisen vastareaktionä on syntynyt vaatimuksia ruoan reiluudesta, kotieläinten eettisestä kohtelusta, ruoan ympäristövaikutusten, tuotantotapojen ja alkuperän läpinäkyvyydestä. Näin jopa maantieteellisesti kaukainen tuotantoympäristö, ja internetissä välittyvien kuvien kautta myös sen visuaalinen ilme, tulee yhä läheisemmäksi ja tutummaksi. Tietämättömyydestä johtuva välinpitämättömyys muuttuu tiedon ja ymmärryksen avulla välittämiseksi. Globaalin ruoan välityksellä myös globaali tuotantoympäristö on ”omaa”.

Kaupunkien enemmistöille maaseutumaiseman arvostus on epäilemättä liittynyt ruoan hintaan, ja hinta tunnetusti liittyy arvostukseen. Halpa ruoka, halpa maisema. 1900-luvun alkupuoliskolle saakka tuttu nälkä väistyi, kun II Maailmansodan jälkeen, ja pitkälti sotapommiteluissa kehitetyn kemianteollisuuden avulla, toteutettiin ns. vihreä vallankumous. Tieteellinen kasvinjalostus tuotti uusia lajikkeita, jotka riittävästi lannoitettuna ja kasteltuina tuottivat suuria satoja, etenkin kun rikkakasveja, kasvitauteja ja tuholaisia opittiin torjumaan kemiallisesti. Ruoan hinta laski, ja teollistuneissa maiden kotitalouksissa ruokamenojen osuus putosi jatkuvasti näihin päiviin saakka. Uutisista voimme lukea tutkimustuloksia, joiden mukaan kymmenesosa, jopa kolmasosa marketista hankitusta ruoasta on varaa haaskata jätteisiin. Öljyn aikakauden päätyminen päättää halvan energian jakson, ja nostaa maatalouden energiakustannuksia sekä panosteollisuudessa että itse viljelyssä. Samalla bioenergian tuotanto kilpailee ruoan tuotannon kanssa. Ruoka kallistuu (FAO 2008). Tuontiruoan saatavuuden heikentymisen ja ruoan hinnannousun voi odottaa nostavan kotimaisen maatalouden merkitystä ja arvostusta. Kaupunkilainen enemmistö oppii ehkä uudella tavalla arvostamaan maaseutumaisemaa, näkemään siinä ruokaturvansa.

Paluu maaseutumaisemaan?

Edellä kuvatut globaalimuutoksen prosessit johtavat epäilemään, että lähivuosikymmenten aikana paluu maaseutumaisemaan voi tapahtua paitsi kulttuurisesti, myös fyysisesti. Kaupungistuminen on megatrendi, mutta onko riittävästi sel-

vitetty, onko se sittenkin vain halvan fossiilisen energian mahdollistama globaali virheliike? On äärimmäisen mielenkiintoista - ja yhteiskunnallisesti tärkeää - kysyä, mitä luonnonvaroihin ja ympäristöön liittyvät ennennäkemättömät muutokset mahdollisesti vaikuttavat kasvavat kaupungit / harveneva maaseutu -asetelmaan lähivuosisikymmenten aikana.

Maailmanpankin maatalouspolitiikan revisiosta (World Bank 2007), sekä kansainvälisen maataloustutkimuksen laajasta monitieteisestä arvioinnista (IAASTD 2008) hahmottuu kuva paikallistuvista ruoan tuotannon ja kulutuksen järjestelmistä. Samanaikaisesti hajautettu moniin eri teknologioihin ja uusiutuviin lähteisiin tukeutuva energiantuotanto voi tehdä tarkoituksenmukaiseksi yhdyskuntarakenteen, jossa muodostuu paikallisia ”lähi-” ja ”eko-keskuksia”. Kestävän rakenteen visio voikin olla ekologisesti paikallistuneiden, perusenergia- ja ruokahuollon osalta omavastuisten, mutta globaalisti verkottuneiden maaseutukylien malli. Kaikki olisi muuttunut, ja samalla olisi palattu vanhaan maayhteyteen. Maaseutumaisema odottaa?

Kirjallisuus

Carlson, A. 1995. Nature, aesthetic appreciation, and knowledge. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 53: 394–400.

FAO 2008. World Food Situation. Saatavissa internetistä: <http://www.fao.org/worldfoodsituation/en/>

Helenius, J. 2005. Ihminen, ruoka ja biottinen yhteisö: pelto nykyihmisen luontoyhteytenä. Teoksessa: Heikkilä-Palo, L. & Sepänmaa, Y. (toim.). *Pellossa perihopeat*. Helsinki: Maahenki. s. 45–51.

IAASTD 2008. International Assessment of Agricultural Knowledge, Science and Technology for Development (IAASTD). Saatavissa internetistä: <http://www.agassessment.org>

World Bank 2007. World Development Report 2008. Agriculture for Development. Saatavissa internetistä: <http://econ.worldbank.org/>

Maa- ja elintarviketalous -sarjan Maaseutu-teeman julkaisuja

- No 80 Eisto, I., Palviainen, S., Pohjonen, S. & Vihinen, H. (toim.). 2006. Sopimuksellisuus maaseutupolitiikassa. 108 s., 3 liitettä.
- No 92 Mäkitalo, I., Siivari, J. & Hannukkala, A. 2006. Luonnosta teolliseen tuotantoon: Kuvaus luonnontuotealan kehittämishankkeesta Lapissa 2000 - 2006. 109 s.
- No 103 Voutilainen, O. & Tapio-Biström, M.-L. 2007. Paikallisten toimintaryhmien aluetaloudelliset vaikutukset. 100 s., 3 liitettä.
- No 106 Karja, Miia & Lilja, Taina (toim.). 2007. Alkuperäisrotujen säilyttämisen taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset lähtökohdat. 311 s.
- No 112 Risku-Norja, H. (toim.), Aaltonen, V. (toim.), Nordström, H., Smeds, P., Korpela, E., Vieraankivi, M.-L., Nuoranne, A., Yli-Viikari, A., Vauromaa, M. & Aittosaari, K. 2007. Maalle oppimaan: Kestävää kehitystä koulujen ja lähimaatilojen yhteistyönä. 64 s.
- No 114 Vihinen, H. & Vesala, K.M. (toim.). 2007. Maatilayritysten monialaistuminen maaseudun elinkeinopolitiikassa ja sen rakentuminen kuntatason kehittämiskohteena. 243 s., 4 liitettä.
- No 125 Galambosi, B. 2008. Yrttitarhat Suomessa. 109 s. verkkajulkaisu osoitteessa: www.mtt.fi/met/pdf/met125.pdf
- No 135 Soini, K., Pouta, E., Kivinen, T. & Uusitalo, M. (toim.). 2008. Maaseutumaiseman muutos, arvottaminen ja eurooppalainen maisemayleissopimus. 152 s. verkkajulkaisu osoitteessa: www.mtt.fi/met/pdf/met135.pdf

